

Semra'ya

“Edirne Bursa’nın oğlu, İstanbul’un babasıdır”

Anonim

SESLERİ SAKLAMA ENSTİTÜSÜ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın anısına

“İrfan felç oldu...”

Dışarıda bardaktan boşanırcasına bir yağmur yağıyordu ve Oğuz'un Çakırhamam'daki eczanesine girdiğim an ondan duyduğum ilk cümle bu olmuştu. Cadde uğulduyor otomobiller, belediye otobüsleri ve yayaların tümü, sıkışan trafiğin ve gittikçe şiddetini artıran yağmurun altında ilerlemeye çalışıyorlardı. Ben bir yandan üstümdeki yağmurluğu çıkarırken, diğer yandan da Oğuz'un anlattığı İrfan ile benim aklımdaki kişinin aynı kişi olup olmadığını düşündüm. Tariflerimiz uyuyordu, Oğuz'un sözünü ettiği İrfan benim hatırladığım kişiydi.

Galiba eczanede önceden de gördüğüm, ama hayatımda eczanenin kapısından çıkarken söylediği bir cümle dışında sesini duymadığım, hiç konuşmadığım birine ilişkin kötü bir haberi, kötü havayla birlikte almıştım. Onun öyküsünü size Oğuz'dan duyduklarım ile anlatmam kolay olmayabilir. Yine de ben, Oğuz'un kötü haberinden birkaç hafta sonra, 2010 yılında vefat eden İrfan Değer'in farklı biri olduğunu, tutkulu yaşadığını ve hayatının anlatılmaya değer olduğunu düşündüğüm için bu işe başlıyorum. Şu anda hayatta olmayan birini size, Oğuz'dan dinlediklerimle yeteneğim ölçüsünde anlatabilmek için de elimden gelen gayreti göstereceğimden emin olabilirsiniz.

Birkaç yıl önce yine böyle yağmurlu bir günde, eczanenin kapısından telaşla çıkan birinin kısık ve hiç de ayırt edici bir özelliği olmayan bir sesle, “Şehir homurdanıyor ” dediği kalmış aklımda sadece. Kapıdan çıkan adamın, uzun

boyu, üstündeki ütülü temiz siyah pantolonu ile seyrek, beyazlamış briyantimli saçları dikkatimi çekmişti. Daha doğrusu, sonra Oğuz bana eczaneden çıkanın, Erkek Lisesi'nden eski bir arkadaşı olan İrfan Değer olduğunu söylemişti. İrfan çok iyi bir teyp tamircisiydi. Oğuz, Almanların bile onun teypler konusundaki bilgisine şaşıklarını da eklemişti. İrfan'ı ben bir daha hiç görmemiş ve şehrin nasıl homurdanabileceğini ise hiç düşünmemiştim. Onunla tanışsaydım, sesinin pek de saklanacak değerde olmadığını söyleme dangalaklılığında bile bulunabilirdim.

Benim gibi sıradan bir yaşam öyküsüne sahip birinin, böylesine farklı bir hayata ilgi duymasını sanırım saygı ile karşılırsınız. Ben onun hayatına ilişkin birçok şeyi, o öldükten sonra Oğuz'dan dinledim. İşin aslına bakarsanız, Oğuz da İrfan ölene kadar ona ilişkin fazla bir şey bilmiyormuş. Ayrıntıların çoğunu, O da İrfan'ın ölmeden önce bıraktığı bir sarı zarfın içinden çıkanlardan okumuş.

Zaman içinde bir kentte gürültünün ne kadar çoğaldığının ve bu gürültü içinde otomobil ve makinelerin çıkardıklarının - İrfan buna cansızların gürültüleri diyordu- ne kadar arttığının somut kanıtları ile ilgilenen biri iseniz, sizin İrfan Değer'i çok iyi tanımanız gerekir. En tuhaf olanı da İrfan'ın bu işi, sadece çevre ve gürültü kirliliği olarak ele almayıp, güzel veya çirkin tüm seslerle ilgilenerek yapmış olmasıydı. Onun ilgi alanı kentin tüm sesleriydi ve sanki bir şeyleri kayda geçirme adına bu seslerle uğraşıyordu.

Ben İrfan Değer'in neler yaptığını dinledikçe, günlük şehir hayatı içinde gürültüye batmışlığımız nedeniyle, bir zamanlar bu kentte güzel seslerin de olabileceğini unuttuğumuzun farkına vardım. İrfan Değer, bana göre çok değerli bir iş yapmış ve bizim nasıl artan bir gürültünün içinde yaşadığımızı anlatan kanıtları, inanılmaz bir sabır ve özveriyle toplamıştı.

Oğuz, bir gece eczanede nöbetteyken İrfan'ın nasıl heyecan içinde gelip, kaybettiğini sandığı bir ses kaydını bulduğunu ona anlattığını çok iyi hatırlıyordu. Bulduğu ses kaydı, yıllar önce Pınarbaşı Mezarlığı'ndaki annesinin mezarına yakın bir yerde kaydettiği rüzgârın ve yağmurun sesiydi. Oğuz da ona yarı şaka yarı ciddi, bitkilerin topraktan çıkarken çıkardıkları sesleri de kaydetmesini önermiş ve ondan, "Bitkilerin büyürken çıkardığı seslerden söz ediyorsun, bunlar kulaklarımızın duyamadığı sesler. Belki farklı bir teknikle kaydetmek daha doğru olur" yanıtını almıştı.

Hayatı boyunca içine kapalı olarak yaşayan ve işi düşmedikçe resmi makamlarla pek ilgilenmeyen İrfan, karısından ayrıldıktan sonra ilgili yerlere "Sesleri Saklama Enstitüsü" kurulması konusu ile ilgili bir dilekçe vermiş ve birkaç hafta

sonra dilekçesinin saçma bulunduğunu, “Biraz yararlı işlerle uğraşın” diyen bir memurdan öğrenmişti.

Evine dönerken uğradığı arkadaşı Oğuz’un eczanesinde ise, “Dünyada neyin yararlı, neyin yararsız olduğunu tartışmak kadar yararsız bir şey olmaz. Yahu adamlar çukur kazdırıp, çukur doldurarak işsizliği önlüyorlar. Biz bu şehrin seslerini saklayalım, ileride özleyenler oturup dinlesinler diyoruz, ret cevabından başka bir cevap alamıyoruz. Evlerden evlere akan Pınarbaşı suyunun sesini gelecekte kim hatırlayacak?” diyordu.

İrfan Değer 1940 yılında, Pınarbaşı Mezarlığı’na bakan ahşap bir evde bir kunduracının oğlu olarak doğdu. Doğumu yapan ebe, “Anasına, babasına hayırlı bir evlât olsun” diyerek gece yarısına doğru evden ayrıldı. Ertesi gün dedesinin kulağına ezan okuyup adını koymasıyla da bebeğin adı “İrfan” oldu.

Babası kunduracı Galip Usta ile annesi Neveser Hanım evliliklerinden 8 yıl sonra bir erkek evlâda sahip olmanın mutluluğu içindeydiler. Loğusa mevlidi okutuldu, şerbetler içildi. Avrupa ve Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı haberleri ile çalkalandığı 1940-1945 döneminde hayat, ne yazık ki Galip Usta’ya pek cömert davranmadı. İrfan’ın annesi Neveser Hanım, daha İrfan iki yaşındayken bir gece kalp krizi geçirerek hayata gözlerini yumdu. Galip Usta bir daha hiç evlenmedi ve küçük İrfan’ı bitişik evde oturan anneannesi büyütti.

İrfan, mezarlığın karşısındaki evde mezarlığa bakarak, sedirin üstüne koyduğu yastıkların üstüne çıkıp, annesinin mezarını seçmeye uğraşarak büyüdü. Dedesi öldükten sonra ise anneannesi ona, mezarlıkta geceleri gördüğü ışıkları daha sık anlatmaya başladı.

İrfan içine kapalı, pek konuşmayan bir çocuktur. İlkokuldaki öğretmenleri onu böyle hatırlarlardı. Ortaokula başladığında taktığı kocaman şapkayı nedense çok sevdi. Bunun farkında olan anneannesi, onun şapkalı kocaman bir fotoğrafını namaz kılmadığı odanın duvarına astı. Bayramları annesinin ve dedesinin mezarlarını, babası ve anneannesi ile birlikte ziyaret ettiler. Çocukluğunda, “Baba, annemin sesini niye saklamadın? Hiç olmazsa ben şimdi onun sesini dinleyebilirdim” sorusunu defalarca babasına soran İrfan, annesini nedense düşlerinde hep omuzları vatkalı gri mantosuyla Heykel’de yürürken gördü. Gündüzleri ise anneannesinin anlattıklarından etkilendiğinden olmalı annesini, “Kapıldım gidiyorum bahtımın rüzgârına” şarkısını söylerken hayal etti.

Bursa Erkek Lisesi’ndeki hocaları onu, gereğinden fazla radyo dalgaları ile ilgili bir çocuk olarak hatırlarlar. Bursa Erkek Lisesi’ni bitirdikten sonra İrfan

İtfaiye'nin karşısındaki radyocu Tahir'in yanında çalışmaya başladı. Ustasıyla birlikte yıllarca radyo, pikap, teyp tamir etti.

İrfan, lisede de hocalarına yaptığı ses saklama önerileri ile hatırlanıyordu. "Baban sana teyp satın alsın" diyen hocalarına, teybin sesi nasıl sakladığına ilişkin bitmez tükenmez sorular sorması, o yıllarda onun en akılda kalıcı özelliği idi. Öğretmenler Odası'nda öğretmenlerinden biri, "Senin o içine kapalı İrfan, konu teypler olunca susmak bilmiyor" diye arkadaşına dert yanmıştı bir gün.

Radyo dalgalarına ve seslere olan aşırı ilgisi İrfan'ın askerliğini yaptığı Ankara'daki Muhabere Okulu'nda da sürdü. Onun ilgisini çeken şeyler arasında sesleri saklamaya yarayan teypler en başta geliyordu. Sonraları İrfan, TK serisinden Grundig teypler ve diğer teyplerin tamiri konusunda o kadar uzmanlaşmıştı ki, kentten başka tamirciler bile gelip ona akıl danışır olmuşlardı. Elbette görüntü kaydı ve filmler de ilginçti ama o ömrünün sonuna kadar, seslerin kaydedilip saklanması konusuna ilgi duydu.

İrfan askerden döndükten sonra da İtfaiye'nin karşısındaki radyo tamircisinde çalışmayı sürdürdü. 1965 yılında uzaktan akrabası olan Kevser ile onu evlendirdiler. Anneannesi çok istediği halde, İrfan'ın düğününü göremeden öldü. Babası Galip Usta da çalışmayı bırakmış artık evde oturuyor ve biraz da bunadığı için günde birkaç kez bahçedeki çiçekleri suluyordu.

Evliliklerinin ilk yıllarında önemli bir sorun yaşanmasa da sonraları Kevser çocukları olmadığı için mutsuzluğunu açık açık söylemeye başladı. İrfan'ı bir türlü doktora gitmeyi razı edemiyordu. Sonunda Kevser, bu konuda konuşmayı bırakıp ayrılmak istediğini söyledi ve 1975 yılında tek celsede ayrıldılar.

Kevser mahkeme sonrası annesine, " Hayatımın 10 yılını evin bahçesinde akan Pınarbaşı suyunun sesine kulak kesilip, bu sesi saklamak gerektiğini düşünen biri ile geçirdiğime inanamıyorum. Kocamla 10 yıl boyunca bir kez Mudanya'ya gittik. Bir iki defa da Bursa Festivali'nde Kültür Park'a" diyordu.

Kevser kocasını, "Manyak, mezarlığa baka baka büyümüş manyak olmuş işte!" deyip, "Anası babası cüce bunun, bu deve onlardan nasıl olmuş..." diye arkadaşlarına anlatıp durmuştu. İrfan'ın tatil günlerinde bile kravat takması, pantolonlarını ütülemesi, saçlarını briyantın ile manda yalamış gibi kafasına yaptırması Kevser için ayrılma nedenleri arasında bulunuyordu.

İrfan eşinde ayrıldıktan birkaç ay sonra babası da ölünce, sözcüklerle anlatılması güç bir yalnızlığa gömüldü. İşinden ayrıldı ve iyice eve kapandı. Bir iki kez

ustası Tahir, “Ben yaşlandım, dükkânı sana bırakayım” dediyse de öneri ile hiç mi hiç ilgilenmedi. Sadece haftada bir iki gün aşağıya Çakırhamamı’na doğru inerek, yiyecek bir şeyler alıyor ve Liseden arkadaşı Eczacı Oğuz ile bir kaç dakika kapıdan konuşarak yine evine dönüyordu.

Oğuz onun bir yaz kısa bir süre için Edirne’deki dayısına gidip kaldığını da hatırlıyor. Döndüğünde Oğuz’a, Edirne’nin Bursa’nın ruh ikizi olduğunu söylemiş. Ona göre Edirne’deki sesler ile Bursa’nın sesleri birbirine çok benziyormuş. Edirne ile Bursa arasındaki tek fark, orada bir dağın olmayışymış. “Seslere taktığını ben o zaman anlamamıştım” diyor ve ekliyordu Oğuz, “Bana durmadan, kaydettiği seslerdeki sürekliliği ve benzerliği anlatıyordu”

2009’un Aralık ayında İrfan, eczaneye uğramış ve elindeki bir büyük sarı zarfı uzatarak, “Bunu kasana koy, bana bir şey olursa açarsın” demişti. Oğuz zarfı almamak için direndiyse de, zarfı üstü cam kaplı küçük masaya bırakıp, eczaneden çekip gitmişti. Oğuz da, “İrfan baba, işin sonu hepimiz için pek parlak değil. Kimin önden gideceği hiç belli değil ya, haydi senin istediğin olsun” diyerek zarfı kasaya koymuştu.

2010 yılı Ağustos ayının çok sıcak bir salı günü İrfan Devlet Hastanesi’nde öldükten sonra olanlar tek arkadaşı Oğuz’u bile şaşırtacak türdendi. Eczacı Oğuz, arkadaşının ölüm haberini aldıktan sonra zarfı açıp okumaya başladığında, onu ne kadar az tanıdığını anlamıştı. Örneğin, onun askerliğinde casuslukla suçlandığını ilk kez duyuyordu. Binbaşısının, “Bunu Amerikalılar bile tamir edemez” dediği bir cihazı İrfan tamir edince, “Ben bu herife gıcık oluyorum” diyen asker arkadaşlarından biri, onu casuslukla suçlayan imzasız bir mektubu komutanlarına gönderivermişti. Yapılan araştırmalar sonucunda, casuslukla ilgisi olmadığı elbette ortaya çıkmış ama İrfan’ın başı da bir süre, bir hayli ağrımıştı.

Askerlikten sonra ise, Grundig TK teypler konusunda İrfan’ın ünü İstanbul’a, hatta Almanya’ya kadar ulaşmış ve Grundig firması onu Almanya’ya bir firma gezisine davet etmişti.

İrfan öldükten sonra karısı Kevser’in, “cücüler evi” dediği ev, akrabaları tarafından boşaltılmıştı. O sırada İrfan, annesi rahmetli Neveser hanımın çok sevdiği bir tahta saksılığın, “Bundan sobaya odun bile olmaz abi!” diye nasıl parçalandığını eğer görmüş ve çıkan sesi duymuş olsaydı, herhalde bir daha hiçbir sesi saklamak istemezdi. Ev boşaltılırken, küçük bahçenin köşesindeki odunlukta karton kutularda saklı bulunan gazete koleksiyonu da, “Çöp bunlar

abi çöp! Adam balatayı sıyırmış herhalde bu çöplerle” diye bağıra çağıra sokağa atılmıştı.

İrfan bir gün Oğuz’a şöyle demişti:

“Kim biliyor neyin değerli olduğunu? Bana göre Edirne çok değerli ama kimse farkında değil. Kulağımda çınlayan bir sessizliği var oranın. Benim soyadım ‘Değer’ ama bir de sen Kevser’e sor değıp değmediğini. Rahmetli babam için güzel kunduralar değerliydi. Aynı soruyu sana sorsam, belki bana zor bulunan bitkilerden söz edersin. Bu dünyada herkes bir şeylere büyülenmiş gibi bakma hakkı olduğunu düşünüyor. Ama kimse benim seslere olan tutkumu anlamak istemiyor. Çocukken çay kaşığının bardaktaki şekeri karıştırırken çıkardığı sesi ve patlayan top sesini çok sevdiğimi söylediğimde anneannem, ‘Bardaktan Salim Bey’in keçileri geçerken çıkan ses çıkıyor’ derdi. Poroy’da bir çiftlik sahibi olmalı Salim Bey. Sonraları guguk kuşlarının, Ağustos böceklerinin seslerini sevmeye başladım. Mezarlığın kıyısında büyüdüğümünden olmalı, biri öldüğünde okunan selâ sesini severim. “

Son yıllarını hep aynı çaba içinde geçirmişti İrfan. Ölümünden birkaç yıl önce Kent Müzesi’nde bir “Kent Belleği Bölümü” olduğunu öğrendikten sonra, ikinci bir dilekçe vererek, Sesleri Saklama Enstitüsü’nün bu birim içinde kurulması gerektiğini ilgililere bildirmişti. Kent Belleği’nde belgeler saklanıyordu, elbette sesler de saklanabilirdi ama hangi sesler nasıl ve kim tarafından saklanacak dersiniz, ortada bu soruların yanıtı pek yoktu.

İrfan Değer’in vasiyetini sarı bir zarf içinde bıraktığı arkadaşı Oğuz’dan da tek bir isteğı vardı: Bir Sesleri Saklama Enstitüsü’nün kurulması. Oğuz, arkadaşının ölüm haberini aldığı o sabah kasayı açıp sarı zarfı çıkarmış, vasiyetin bir kopyasını alarak aslını yetkililere vermişti. Vasiyetinde İrfan önerisini şöyle anlatıyordu:

“Kente ilişkin seslerin saklanması, sınıflanması ve analizi Sesleri Saklama Enstitüsü’nün temel amaçları arasındadır.”

Bir de örnek veriyordu:

“Eğer 1960’da, 1970’de, 1980’de ve 1990’da Heykel’de kaydedilen ayak sesleri, otomobil sesleri, insan sesleri elimizde olsa, yürüme temposunun hızlanıp hızlanmadığını, gürültünün artıp artmadığını anlayabiliriz.” Oğuz’a göre amaç bilimsel ve nostaljikti.

İrfan Değer vasiyetnamesi ile ömrü boyunca saklayabildiğı sesleri Kent Müzesi’ne bağışlamış ama bunun karşılığında da bundan böyle kente ilişkin

seslerin düzenli olarak saklanması istemişti. Konu şüphesiz yeni kurulan “Bursa Araştırmaları Merkezi” ile de ilgiliydi. Ancak, yürüme temposunun hızlanıp hızlanmadığının anlaşılmasının ne işe yarayacağını cevabı vasiyetnamede yoktu. Vasiyetnamenin en ilginç yanı, İrfan’ın yıllardır biriktirdiği ve ekte listelediği şehre ilişkin ses kayıtlarıydı. Bir oda dolusu ses bandı, İrfan’ın ömrü boyunca yaşadığı evden alınarak vasiyeti gereği Kent Müzesi’ne getirildi. Gerçekten kente ve kendi yaşamına ilişkin binlerce ses kaydını İrfan miras olarak bırakmıştı.

Merinos’un vardiya düdüğü, Tophane’deki Saat Kulesi’ndeki saatin gongları, Iodosun uğultusu, okuldan dağılan çocukların çıkardığı sesler; Pınarbaşı suyunun, bir resmigeçitteki bandonun, Çakırhamam’da trafiğin, pazarcıların, ağlayan bir bebeğin ve yağmurun sesleri bu kayıtlar arasındaydı. Komşu yaşlı bir ayakkabıcının anıları, mahalleden birkaç kadının sesleri ile kedi ve köpek sesleri ile daha binlercesi gün, saat ve tarih kaydıyla birlikte arşivlenmişti.

Bu seslerin Kent Müzesi’nde nasıl değerlendirilebileceği konusunda bir yetkili başkanlığında uzun toplantılar yapıldı. Kent psikolojisi konusunda çalışan bir öğretim üyesi, kent ile ses arasındaki ilişkileri anlatan uzun bir konuşma yaptı. Toplantıda çaylar içildi, simitler yenildi. Şimdi kim olduğunu hatırlamadığım bir başkası, şehrin seslerini dinlemenin onun dilini öğrenmekle ilgili olduğunu anlattı. O konuşurken İrfan’ın eczanenin kapısında kısık bir sesle söylediği, “Şehir homurdanıyor ” cümlesi aklıma geldi.

Şimdi Kent Müzesi’nin bir bölümünde, İrfan Değer’in kaydettiği bu sesleri isterseniz siz de dinleyebilirsiniz. Ancak asıl sorun bir türlü çözülemedi. Kente ilişkin seslerin düzenli olarak nasıl kaydedileceği hâlâ bilinmiyor. Eczacı Oğuz da geçenlerde bir arkadaşına, “Vasiyeti yerine getiremiyoruz. Bu da bizim ayıbımız” demiş.

Sesler şehrin üstüne yığılarak durmadan çoğalıyor. Pınarbaşı Mezarlığı’nın üstünde servilere dokunan Iodosun çıkardığı sesler gibi binlerce ses, kentin dört bir yanında, İrfan Değer’in ölümünden sonra kaydedilmeyi bekleyerek başıboş dolaşıyor. İrfan Değer’in Sesleri Saklama Enstitüsü önerisi ise, çoktan unutuldu bile.

Ve unutuldular

Az önce okuduğunuz öykünün sonunda olduğu gibi her şey unutuluyor. Unutulmak kaçınılmaz. Yazılar, vasiyetler, mekânlar, insanlar, sesler her şey ama her şey silinip gidiyor. Öyküdeki İrfan Değer'in Sesleri Saklama Enstitüsü benzeri bir şekilde, "Kentleri Saklama ve Koruma Enstitüleri" de kurulmalı. Birileri bilerek ya da bilmeden bir şeyleri silerken, birileri de korumalı. Her şeyin silinip gideceğini bile bile korumalı, saklamalı.

Ne diyordu İrfan, "Biz bu şehrin seslerini saklayalım, ileride özleyenler oturup dinlesinler".

Bir kentin seslerini elle tutup gözle göremeyiz, seslere dokunamayız. O seslerin, yapıların, yazıların ve insanların nedense hep kaybettikten sonra önemini anlarız. Herşeyin hergün değiştiği günlerde, yüzyıllardır süren bağlantılar, süreklilikler olduğunu pek aklımıza getirmeyiz. Silmek, unutmak bütünü görme zahmetinden kurtarır bizi.

Osmanlı İmparatorluğu Bursa'da kuruldu. Osmanlıyı anlamak, genelde Bursa ile başlar. Ama öykünün bir de sonrası var. Edirne, Bursa'dan sonra Osmanlı'nın düzlüklerdeki en önemli durağıydı. Osmanlı Edirne'de camiler, saraylar, kuleler, hanlar, hamamlar inşa etti. Yine Edirne, Osmanlı padişahlarının Bursa gibi çok sevdikleri bir kentti. Ayrıca Bursa-Edirne hattı, Osmanlı döneminde süreklilik ile ilgilenen biri için çok önemli.

Bursa, Edirne ve İstanbul'a birlikte baktığımızda, İstanbul elbette Bursa ve Edirne'den farklı görünüyor. Osmanlı döneminde de İstanbul çok farklıydı, üretilen mallar bile İstanbul'a yönlendiriliyordu. " (Bir) bölgenin ihtiyacını aşan malların yönelebileceği ikinci mahreç, devlet kurumları ve bunlarının büyük çoğunluğunun bulunduğu İstanbul'du. Üretilen mallar, bu ihtiyaçlara da cevap verdikten sonra, imparatorluğun diğer bölgelerine gönderilebilirdi."¹ Kısaca,

¹ Genç Mehmet, "Reform Sürecinde Devlet ve Ekonomi: Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünde Değişmeler", Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si adlı kitapta, Derleyen Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2005, s. 294-295.

İstanbul aslan payını almadan hiçbir mal imparatorluğun diğer bölgelerine gönderilemezdi.

Diğer yandan, Bursa ile Edirne aynı kaderi, unutulmayı paylaştı. Bursa, şimdilerde denize koşan bir kent olarak sanayideki gelişimi ile Edirne'den çok farklı bir konumda olsa bile; yine de Edirne ile birlikte “eski payitaht” olma noktasında birleşiyor. İstanbul'un çizgisi ise çok farklıdır. İstanbul Bursa ve Edirne'den hemen ayrılmış, hiçbir zaman küçümsenmemiş, sürekli büyümüş ve günümüzde sınırları belirsiz bir megapole yaklaşmıştır.

Bu kitap Bursa'dan yola çıkarak Edirne'ye, Osmanlı'nın izini sürerek bakmaya, incelemeye çalışıyor. Tarihin bir süreklilik olduğunu, bana Edirne bir kez daha hatırlattı. Saklayamadığımız, koruyamadığımız seslerin ne kadar sürekli ve renkli olduğunu orada anladım. Belki ben de, “Bursa'nın Oğlu İstanbul'un Babası” olan Edirne ile uğraşırken aynı İrfan Değer gibi yararsız bir işin peşindeyim. Ama neyin yararlı olduğunu kim bilebilir ki...

Edirne Karşılması

Sevgili Edirne,

2010 Eylül'ü sonlarında bir Pazar günü, sabah Bursa'dan otobüsle yola çıkıp sana varıyorum. Trakya Üniversitesi'nde bir yarıyıl boyunca, Farabi Programı çerçevesinde istatistik ve araştırma yöntemleri dersleri vereceğim. Aslında bu yolculuğun bir başka amacı da var. İşin başından beri Edirne'yi anlatan bir kitap yazma düşüncesi dolaşüyor aklımda. Kitap kabaca hem benim, hem de Osmanlı'nın Bursa'dan başlayıp Edirne'de süren yolculuğu ile ilgili olacak. İyi de kitabın neleri anlatacağı, nasıl bir kitap olacağı konusunda fazla hazırlıklı değilim. Şimdi geriye bakınca, edebiyat ağırlıklı, belki de gezi notlarından oluşan bir kitap tasarladığımı hatırlıyorum.

Ama evdeki hesap, her zaman çarşıya uymuyor. Kısa bir süre içinde, çok şey değişiyor. Sonuçta kitap, içeriğine ilişkin düşüncelerimin nasıl değiştiğini de anlatıyor, buna ilişkin ipuçları veriyor. Benim yolculuğum kitabın yolculuğuna, kitabın yolculuğu benim yolculuğuma karışıyor. Meriç kıyısında bir ırmağın akıp gidişini seyretmek, zamanın ne kadar küçük bir penceresinde varolduğumuzu bana bir kez daha hatırlatıyor. Osmanlı'nın Bursa'dan Edirne'ye geçişini, iki başşehrin benzerlik ve farklılıklarını inceliyorum. Koskoca bir

nehire, küçük bir pencereden baktığının farkındayım. Geçmişini yeniden kurgulamak olacak iş değil. Ancak eksiklikler, yetersizlikler her ne olursa olsun, okuduklarım ve gördüğüm nehir, hızla beni değiştirmeye başlıyor.

Kitabı ilk başta “Edirne Kitabı” adıyla anıyorum. Sonra, “Edirne’de Bir Mevsim”e değişiyor. Okumalarım sürdükçe, benim peşinde koştuğum içeriği bu adın taşıyamayacağını anlıyorum. Ardından kitabın adı, “Bir Irmak Akar Gider” oluyor. “Irmak”, tarihteki sürekliliğe karşı gelecek aklım sıra. Ancak her iki ad da biri bir film adını çağrıştırdığı, diğeri ise bir şiirin bir parçası olduğu için bana göre yeteri kadar özgün değil. Sonunda kitabın adını zamana bırakıyorum. Bu süreç içinde kitap, kendi adını bulsun deyip çıkıyorum işin içinden.

Eski Edirne

(Kaynak: http://www.edirneden.biz/foto_galeri.asp?kt=2)

Daha ilk günlerden başlayarak, sonbaharın etkisi ile olmalı Edirne’nin renginin sarı, bu şehrin sessiz ve dilsiz olduğunu aklımdan geçirmeye başlıyorum. Tarihte bu kadar çok olayın; zaferin, yenilginin, işgalin, mimari başarının, entrikanın yaşandığı bir film platosunda dolaştığım izlenimine kapılıyorum.

Nehrin kıyısında Meriç'e bakarken, bu nehrin zamanında çok daha berrak olduğu aklıma geliyor. Koskoca nehir, en küçük bir ses bile çıkarmadan akıyor. Edirne, eski soyluluğuna yakışır bir şekilde alçakgönüllü ve sessiz. İşaret diliyle bana, geçmişin geleceğin aynası olduğu gerçeğini anlatıyor sanki.

Şehirlerin bazılarının öyküsü var, bazılarının yok.

Varolan öyküleri de yanlış biliyoruz. Bursa'nın nüfusu büyük olduğu ve adı çok geçtiği için olmalı, çoğu zaman Bursa'nın Edirne'ye göre Osmanlı'ya daha uzun yıllar başşehirlik yaptığı yanılgısı içindeyiz

Bursa, Edirne ve İstanbul dediğimizde birbirine zaman içinde eklenmiş, özenmiş, çekişmiş, didişmiş Osmanlı'nın üç başşehri geliyor aklımıza. Osmanlı için Bursa olmasa Edirne, Edirne olmasa İstanbul olmayacaktı.

“Şehirler, aralarındaki ve onlarda yaşayan insanlar arasındaki bağlantılara göre biçimlenirler. Bazı durumlarda yüzyıllardır yapılan bir festival, kent alanının oluşumunda önemli bir faktör olabilir. Kentlerin sürekliliği, insanların yaşam biçimlerine ve kent alanlarına ilişkin bilinçleri temelinde oluşur.”²

Sendeki ilk günlerimden birinde duyduğum, “Edirne Bursa'nın oğlu, İstanbul'un babasıdır” cümlesi, yavaş yavaş bir kitap adına dönüşmeye başlıyor beynimde. Hem tarihteki sürekliliği, hem de Edirne'yi içine alan bu başlığın kitabın içeriğini daha iyi anlattığına inanıyorum artık.

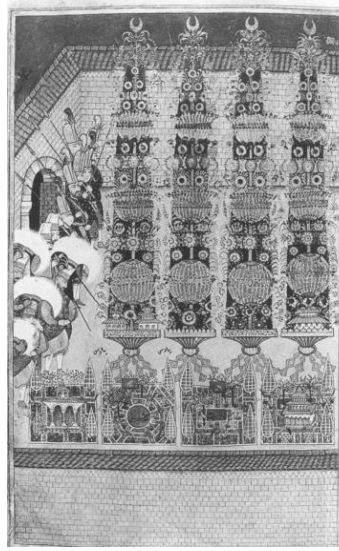
Sevgili Edirne,

Geçmişindeki derinlik karşısında şaşıp kalıyorum. Yüzlerce yıl önce olanları, Osmanlı'nın Bursa'dan Edirne'ye ve Edirne'den İstanbul'a olan yolculuğuna ilişkin ne varsa okumaya, araştırmaya girişiyorum. Aynı Bursa'da olduğu gibi, Edirne'de de yollar Osmanlı'ya çıkıyor. Bir nehir akıp gidiyor ve ben anlamaya çalışıyorum.

Kayıp bir sarayın izlerine raslıyorum. Adalet Kasrı'nı yıkımdan kurtaran Rus Konsolosu Mösyö Lişin ile tanışıyorum. Şekerden süsler (nahıllar) taşıyan bir düğün alayı geçiyor Edirne'nin dar sokaklarından. İran'dan develer ve filler geliyor, pehlivanlar güreşiyor. Camilerde evlerden yollanan sümbül saksıları arasında saf tutulup namaz kılınıyor. Çiçek aşısına benzer bir yöntemle

² Minami Kazunobu , “Continuity and Regeneration of the Orders in City Space -Revitalization Proposal for the Center of Tokyo”, s.1, http://www.open-building.org/archives/paper_minami02.pdf

çocukları aşılayan yaşlı Osmanlı kadınlarını görüyorum. Padişahlar, dilsizler ve akıl hastalarıyla karşılaşıyorum. Mimarlarla tanışıp, düğünlerde başköşede oturuyorum. Üst düzey bir devlet adamı, akşam yemeğinden sonra siyah giysiler giydirilerek katlediliyor. Oradan şimdi yerinde yeller esen Nakkaşhane'ye geçiyorum. İran'dan gelen deve kervanı Edirne'ye hediyeler ve minyatürler getiriyor. Ciğer ve badem ezmesi sığlığının bu derinliği nasıl sildiğini, aklım bir türlü almıyor.

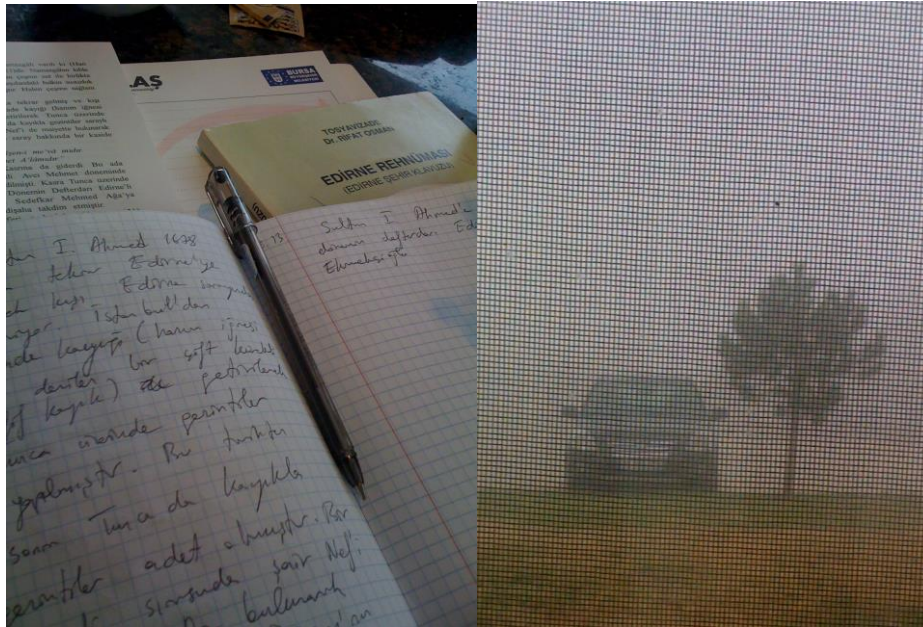
Nahıllar (Vehbi Surname)

Bir noktadan sonra kitabın yazılma süreci Osmanlı'ya ilişkin çok sayıda soruyu beraberinde getiriyor. Filmin sonunu baştan söyleyeyim, sen bana bu kadar ayrıntısı ile bilmediğim, öğrendikçe şaşırdığım bir Osmanlı'yı anlattın.

Aradan o kadar çok zaman geçmiş ki, okuduklarım, bana anlatılanlar hep hatalı hep yanlı olabilir, bunun farkındayım. Benim başkalarından aktardıklarımın tümü yanlış da olabilir, bunu da kabul ederim. Ama şu bir gerçek ki, Osmanlı'nın benim bu kitabı yazmadan önce hiç bilmediğim ayrıntılarının çoğumuz farkında değiliz.

Altıyüzyıllık bir başarı öyküsü, rasgele bir yapılanmanın sonucu olamaz. Bana göre, ortada bu başarıyı getiren, inceden inceye işleyen bir düzen var. İşte ben bu ayrıntıların ve bu yapının peşinde koştum. Edirne'ye olan yolculuğum da bu işe vesile oldu desem yalan olmaz.

“Osmanlı”, bu ülkeyi anlamak için anahtar sözcük. Sen Bursa’dan daha uzun bir süre Osman’lıya başşehir olmuş, sonra sessiz sedasız bir kenara çekilerek, adeta ufukların sonsuzluğunda kaybolmuşsun.

Trakya Üniversitesi misafirhanesindeki masam ve pencereden görünüm

Bursa'nın oğlu, İstanbul'un babası.

Edirne’de bir mevsim, yarısı sonbahar, yarısı kıştan kalan karma bir mevsim. Hakkâri’de Bir Mevsim filmi ve Ferit Edgü geliyor aklıma. Sonunda ben de öğretmen sayılırım. Sınırdaki, uçta iki şehir, yalnızlık, iletişim sorunları vs. Hakkâri’de kar, Edirne’de sis.

Zamanın atlıları peşimde sanki, “Neden gidiyorsun ki şimdi Edirne’lere” filanlı sorgulamalar sekiyor sağdan ve soldan. Edirne’ye gitmenin zamanı varmış gibi...

Oysa bana göre her zaman Edirne zamanı. Her zaman Edirne’de bir mevsimi yakalama ve benim gibi Osmanlı’yı daha iyi anlama şansınız hep var.

Kendim başta olmak üzere kimsenin beni anladığını sanmıyorum. Sıradan televizyon programları deyimiyle, gönlüm Edirne’ye kayıyor. İçimde bir Edirne türküsü, Kara Gözlü Bezelyeleri seyrediyorum otobüsün koltuk arkası ekranında.

Yol bitti. Edirne Otogarı’nda beni karşılamaya gelecekleri bekliyorum.

Hızla her şey anı olmaya başladı bile...

Büyülenmiş gibi, akıp giden o nehre bakıyorum.

Meriç kenarındaki Protokol Kahvesi

Sevgili Edirne,

O gece Meriç kıyısındaki Protokol Kahvesi'nde bir çay içtik. Edirne'ye vardığımda elbette karşılayanlarım oldu. Oldu da ben yine de senden, araya dokuz sekizlik ritimlerin girdiğı bir Edirne Karşılması beklerdim doğrusu. İlk izlenimlerim hoş değıl. Misafir umduğunu değıl, bulduğunu yedi doğal olarak. Edirne karşılmasını duyamadığım için inan hiç kırgın değılim. Bunu işlerinin yoğunluğuna yoruyorum.

Umarım zaman içinde birbirimize alışacağız. Şundan emin ol ki, sesini ve kimseye anlatmadığın öykülerini duymak için elimden gelen çabayı harcamaya hazırım. Sağır, dilsiz ve delilerle olan ilişkilerini öğrenmem için ise, bana biraz zaman tanı. Beni de onlardan biri say.

Aklım karma karışık. Edirne'ye Bursa'dan gelen biri için semt isimleri o kadar bildik isimler ki...Yıldırım, Tophane, Muradiye, Namazgâh, Tayakadın, Kayapa, su maksemli filan. Burası Edirne mi, yoksa Benim Bursalarım mı geldi peşimden...

İlk anda şaşırsam da bunun çok doğal olduğunu hemen anlıyorum. Osmanlı Bursa'dan kalkıp, Çanakkale Boğazı'nı geçip Edirne'yi almış. Orada başka, Bursa'dan çok farklı semt adları kullansa, asıl bunu açıklamak kolay olmazdı.

Güzelim Edirne,

Görmüş geçirmiş, unutulmuş, sürekli birileri tarafından terk edilmişsin.

Her yüzüne gülene inanma. Bütün sevdiklerin gibi güvenme bana.

Meriç'e bakarken, Ataol Behramoğlu'nun dizeleriyle:

“Bu aşk burada biter ve ben çekip giderim
Yüreğimde bir çocuk cebimde bir revolver
Bu aşk burada biter iyi günler sevgilim
Ve ben çekip giderim bir nehir akıp gider” der ve ben de çekip gidebilirim.

Bursa'nın oğlu, İstanbul'un babası olsan bile...

Aldatılmanın sonu yok be canım..

Bu aşk burada bitmese de birileri hep çekip gitmiş.

Ne kadar seni unutmamaya yemin etsem de insanoğluyum ve benim de unutmak gibi bir eksikliğim var. İşgaller, seni bırakıp gidenler ve geride kalan o unutulmuşluk, terk edilmişlik duygusu bana göre kolay silinecek bir duygu değıl. Ne yandan sana baksam, o duygu sanki bir yerlerden hep sızıp duruyor.

Ön Kapak

Geçmişte Edirne'ye "Kuleler şehri" denirmiş. Bunun nedenlerinden biri Roma döneminden kalan kalenin dört köşesindeki kuleler olabilir. Bir diğer neden ise, saraya getirilen suyun yüksek katlara ve uzakta bulunan kasırlara çıkması için yapılan su terazileri. Bu terazilerden biri Sultan Süleyman Köprüsü'nün Sarayı'ya girişindeki "Terazi Kasrı", diğeri ise Fatih Köprüsü'nün Sarayı'ya girişindeki "Adalet Kasrı". Terazi Kasrı Vali Abdurrahman Paşa tarafından 1893 yılında yıktırılarak taşları Mekteb-i Sanayii'nin inşasında kullanılmıştır³.

1682'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kesik başı Edirne'ye getiriliyor ve Adalet kasrı Önündeki ibret taşına konuyor. Üstelik kesik baş defnedildikten sonra ertesi akşam kasra yıldırım düşüyor.

Ön kapakta görülen Adalet Kasrı, Terazi Kasrı'nın bir benzeri. Bu kasrın ortasında fiskiyeli havuzu olan üst katındaki oda, saraylının dinlenme yeri olarak kullanılmıştır⁴.

³ <http://www.edirnedirnen.biz/icerik.asp?ICID=616>

⁴ Köylüoğlu Meriç Neriman, Edirne'de Osmanlı'dan Günümüze Su Yapıları, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları N0:33, Edirne-2001, s. 12.

Adalet ve Terazi Kasırları

(Kaynak: <http://www.edirneden.biz/icerik.asp?ICID=616>)

“Kanuni Sultan Süleyman sarayla ilgili sohbetlerini burada (Adalet Kasrı) yapar, adaletle ilgili hükümlerini de burada verirmiş. Önünde ‘seng-i ibret’ denilen 6 adet taş bulunur, idam hükümlerinden sonra kesik başlar burada halka gösterilirmiş. Yüksekliği nedeniyle bu oda aynı zamanda saraya hakim bir görüntüdedir. Bu odanın altındaki su hazinesi, Dr. Rıfat Osman Bey’in çizimlerinde de görülmektedir. Bu oda içten kubbe ile örtülü, dıştan ise pramidal külâhlıdır. Üzeri kurşun kaplı olup, kubbesinde süslü alemler varmış, yıkılmak kaydıyla üst katın duvarları indirilmiş ise de dönemin Edirne Rus Konsolosu Mösyö Lişin’in girişimiyle yıkım Sultan II. Abdülhamit tarafından durdurulmuş.”⁵

Adalet Kasrı’nı yıkmaya kalkan kim?

“Vali Abdurrahman Paşa Adalet Kasrını da yıktırmaya teşebbüs etmiş, üst katın duvarları indirildikten sonra eski eserlere meraklı olan Edirne Rus Konsolosu Mösyö Lişin müdahale ederek bu yapının yıkımından vazgeçirtmiştir.”⁶

Sizi bilmem ama Adalet ve Terazi kasırları bende masal çağrışımı yapıyor. Bu çok yanlış bir izlenim, çünkü bunlar masal değil gerçek. Kasırlara ve tarihe masal gözüyle bakmak, büyük bir hata çünkü masalda sorumluluk yok. Oysa gerçek sorumluluk istiyor, çaba istiyor.

Mösyö Lişin Kim?

Rus Konsolosu...

⁵ Köylüoğlu Meriç Neriman, a.g.e., s. 12.

⁶ <http://www.edirneden.biz/icerik.asp?ICID=616>

Vali kim?

Bizden biri...

Neyse ki II. Abdülhamit kasrı kurtarıyor.

Ama Adalet Kasrı sonuçta hem bu kitaba, hem de bize kapak oluyor.

Foça'da Kalan Halil'im

Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın 1352 sonbaharında, İstanbul'un fethine daha 100 yıl varken, Bizans tahtından düşen eski İmparator Kantakuzenus'a yardım için Edirne'ye geldiği ve Sırplarla çarpıştığı biliniyor. Aslında Edirne'nin Osmanlı ile olan öyküsü, biraz daha gerilere gidiyor. 1346 yazında Sultan Orhan, Kantakuzenus'un kızı Theodora ile evleniyor ve damadı oluyor. Bu nedenle Bizans ile Osmanlı, 1346 yılından sonra yakın ilişkiler içinde. İmparator Kantakuzenus Bizans tahtından çekildikten sonra da, onun oğlu olan Matteos'a yardım eden Osmanlı, bu yoldan Trakya'daki durumunu kuvvetlendiriyor. Süleyman Paşa kumandasında Rumeli'ye geçirilen yirmi bin kişilik Türk kuvveti, kuşatma altında bulunan Edirne ile burada esir olan Kantakuzenus'un oğlu Matteos'u kurtarıyor.

Halil kim?

Halil, Sultan Orhan'ın 11 yaşındaki oğlu ve denizde Foçalı korsanlar tarafından kaçırılıp Foça'da tutuluyor. Burada Osmanlı ve deniz konusunda bir parantez açmamız gerekir. Dikkat ederseniz, Orhan Gazi'nin oğlu Halil, Foçalı korsanlar tarafından “denizde” kaçırılıyor. Eğer bu doğruysa, Osmanlı'nın daha İmparatorluğun kuruluşundan başlayarak denizle bir ilgisi var. Eğer Osmanlı'nın denizle bir bağlantısı varsa, o zaman Süleyman Paşa, Çanakkale Boğazı'nı ne diye salla geçsin? Halil, Foçalı korsanlar tarafından Foça'da salla dolaşırken mi kaçırıldı?

“Foça ne alâka ?” diyenlere ise, o dönemde Küçük Asya'nın Floransa, Ceneviz, Venedik gibi şehirlerle olan deniz bağlantısı Foça üzerinden işliyordu ve Foça önemli bir liman idi deyip parantezi kapatalım.

Bu arada Süleyman Paşa, İzmit Sancak Beyi iken Yenişehir'de kendisi için bir türbe yaptırmıştır. Türbe sekizgen planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Bolayır'da bulunan Çimpe Kalesi'ni alan Süleyman Paşa, burada vefat ediyor.

Bir rivayete göre de ölmeden önce naaşının Bolayır'da gömülmemesini ve asla düşman eline bırakılmamasını vasiyet ediyor. Ancak, türbesi yenişehir'de olsa da Süleyman Paşa Bolayır'da gömülmüştür. Aslında bu olay bize daha sonra değineceğimiz, neden hiçbir padişahın mezarı Edirne'de yok sorusunun yanıtını da şimdiden veriyor.

Mezarların asla düşman eline bırakılmaması...

Çünkü Osmanlı o dönemde henüz bilinmeyen sularda ve topraklarda seyreden bir gemi gibi. Buralarda sınırlar sürekli değişiyor. Daha doğrusu ortada sınır bile pek yok. O nedenle, mezarların güvenli bölgelerde (Anadolu) yer alması aklıcı bir düşünce.

Eski Edirne (Kaynak: http://www.edirneden.biz/foto_galeri.asp?kt=2)

Orhan Gazi, hem oğlu Süleyman Paşa'nın ölümü, hem de diğer oğlu Halil'in Foça'da tutulması nedeniyle son derece üzgündür ve bu koşullar altında oğlunu kurtarmak için Bizans imparatoruna başvurmak zorunda kalır. Hemen hatırlatalım, Orhan Gazi'nin oğlunu kurtardığı ve kayınpederi olan Kantakuzenus, o sırada artık Bizans tahtında değildir, onun yerinde İmparator V. Yuannis Paleologus bulunmaktadır. İmparator V. Yuannis Paleologus bu durumu çok iyi bir şekilde değerlendirerek, haklı olarak “oğlum için” diyen

Orhan Gazi ile kendi açısından çok elverişli bir anlaşma yapar. Anlaşmanın koşulları Osmanlı için çok olumsuzdur. Bu anlaşmaya göre:

Osmanlı Bizans topraklarına her türlü taarruzu durdurarak barış yapmayı...

Foça'ya şehzade Halil'i kurtarmak üzere gönderilecek gemilerin masrafını üstlenmeyi...

İmparator'un eski borçlarını affetmeyi...

Trakya'da İmparator'a karşı duran Matteos Kantakuzenus'a yardımdan vazgeçerek, İmparator V. Yuannis Paleologus'u desteklemeyi kabul eder.

1358 yılı baharında İmparator V. Yuannis Paleogulos Halil'i kurtarmak üzere denizden, Orhan Gazi ise Saruhan beyi İlyas Bey ile de anlaşarak karadan oğlunu kurtarmaya çalışır ama sonuç alamazlar. İmparator İstanbul'a geri döner. Orhan Gazi sinirlenerek anlaşmayı bozacağını ve taarruzlara başlayacağını Bizanslılara bildirir. Aynı yıl içinde Bizans imparatoru ile Orhan Gazi bir kez daha Foça'yı zorlar ama yine sonuç alamazlar.

1359 yılında Kadıköy'e gelen Orhan Gazi ile sahile gemiyle yaklaşan İmparatorun elçileri arasında bir görüşme daha yapılır. Bu yeni anlaşmaya göre, Şehzade Halil kurtarılınca İmparator'un kızı ile nişanlanacak ve iki devlet arasında barış anlaşması imzalanacaktır. Ayrıca, Osmanlı Hükümdarı Halil'i kurtarma fidyesi olarak İmparator'a 100 bin altına yakın bir para verecektir.

O yıl yaz ortasında Bizans İmparator'u Foça'ya giderek Halil'i aldı, büyük merasimle 10 yaşındaki kızı ile nişanladı ve Halil İzmit'te babasına teslim edildi. İmparator, Halil'in veliaht yapılmasını da istedi. Bütün bunları aktaran tarihçi Gregoras Plamas'a Gregoras'a göre Orhan Gazi de buna meyilliydi. Oğluna yeniden İznik sancağını verdi. Ancak, Şehzade Halil'in taht konusunda şansı yoktu. Fethe devam düşüncesinde olan gaziler, Orhan Gazi'nin diğer oğlu Murad'ın tahta çıkmasını tercih edeceklerdi.

Bizans'a gelince, orada da işler iyi gitmiyor iktidar kavgaları sürüp gidiyordu:

“Artık Bizans, bu topraklar üstünde dövüşen türlü zıt menfaatlerin nazım ve hâkimi olmaktan çıkmış bulunuyordu. Bir yanda Kantakuzenus ve Yuannis Paleologus ve sayıya hesaba gelmeyen hükümdarlar arasında süregelen şiddetli taht kavgalarının fırtınaları...”⁷ dinmek bilmiyordu. Bu gelişmelerin sonucunda Osmanlı Edirne'yi 1361 yılında aldı. Sırp kroniklerinden Halil İnalcık kısa bir kayıt aktarıyor:

⁷ Ayverdi Samiha, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul-2003, s.145.

“Sultan Otman Kral Vukašin’i ve Despot Ugješa’yı Makedonya’da Meriç boyunda...öldürdü ve Edirne’yi aldı.”⁸

Edirne’de bir cami avlusu

1365 yılında Sultan I. Murad tarafından devlet merkezi Bursa’dan Edirne’ye nakledildi. Yine o yıl Edirne’de eski sarayın yapıldığı tepenin eteklerine, yeniçeri ve devşirme oğlanlarının kışlaları yapıldı. Eski sarayın inşaatı 1368 yılında tamamlandı.

“Bursa’dan sonra Edirne’ nin başkent olması üzerine, bu sefer Edirne’ deki medreseler ön plana geçmiş ve ünlenmişlerdir. Örneğin, Sultan II. Murad tarafından, Edirne’de yaptırılmış olan ve Edirne külliyesinde bulunan Darü’l-Hadis, en yüksek derecedeki medrese olması bakımından, Edirne’nin ünlü bir bilim merkezi olmasını sağlamıştır. Edirne Darü’l-Hadis Medresesi’nde ise,

⁸ İnalçık Halil, “Edirne’nin Fethi”, Edirne, Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan kitabı, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. , Ankara-1993, s.137.

Taşköprülüzade, Kemalpaşazade, Kadızade gibi ünlü düşünürler ve müderrisler çeşitli dersler vermişlerdir.”⁹

“İstanbul 1453 yılında alınana kadar 15. yüzyılın ilk yarısı boyunca Edirne, Bursa’dan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci başşehriydi. Hatta bundan sonra da Edirne önemini kaybetmedi ve Balkanlara, merkezi Avrupa’ya özellikle 17. yüzyılda yapılan askeri harekâtların başlangıç noktası olarak kaldı. Bazı sultanlar İstanbul’da yaşamaktansa, burada yaşamayı tercih ettiler. Çoğu zaman kışları Edirne’de geçirdiler. Üç sultan burada tahta çıktı. Edirne aynı zamanda Osmanlı mimarisi için de önemliydi. Erken dönem dini mimarisi buradaki önemli camilerle temsil edilir. 1569 ile 1575 yılları arasında II. Selim için Mimar Sinan tarafından inşa edilen Selimiye Cami de bu şehirdedir.”¹⁰

Sultan Avcı Mehmet gibi “II. Selim’ in (de) Edirne’ ye özel bir ilgisinin olduğu görülmektedir. II. Selim gerek şehzadeliğinde ve gerekse padişahlığında pek çok defa Edirne’ de bulunmuştur. Padişahın şehre gelmesi, şehirdeki alt yapı faaliyetlerinin artmasına ve ticaretin gelişmesine katkıda bulunmaktaydı”¹¹.

Kâtip Çelebi’nin müsveddelerine göre Edirne, “Rum ülkesinde beşinci iklimde azametli ve fehametli bir şehirdir. Arzı 42, tulü 58 derecedir. En uzun günü 15 saat bir dakika, en kısa günü 8 saat 14 dakikadır. İstanbul ile arası yazın beş veya altı günlük, kışın ise 6 veya 9 günlük yoldur.”¹²

Edirne...

Senin için, “Dar-ül Karar” (kıyamete kadar yaşanacak şehir), Dar-ül Mülk (başkent) ve Dar-ül Meymene (ordular kenti) diyenler de olmuş. Eskiden Bursa-Yenişehir ovasında toplanmaları âdet olan ordular, daha sonra sende toplanmaya başlamış.

⁹ Ülker Öktem, “Osmanlı Medreselerinde Felsefe”,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1272/14652.pdf>, s.273.

¹⁰ Akın Günkut, “The “Müezzîn Mahfilî” and Pool of the Selimiye Mosque in Edirne”,
Muqarnas, Vol. 12 (1995), s.63.

¹¹ İbrahim Sezgin, “Sultan II. Selim’in Edirne ve Av Gezileri”, Türk Kültürü İncelemeleri
Dergisi, S. 16, İstanbul 2007, s. 1–32,den aktaran Diktaş Arzu, XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde
Edirne’de Sosyal Hayat, s. 21.

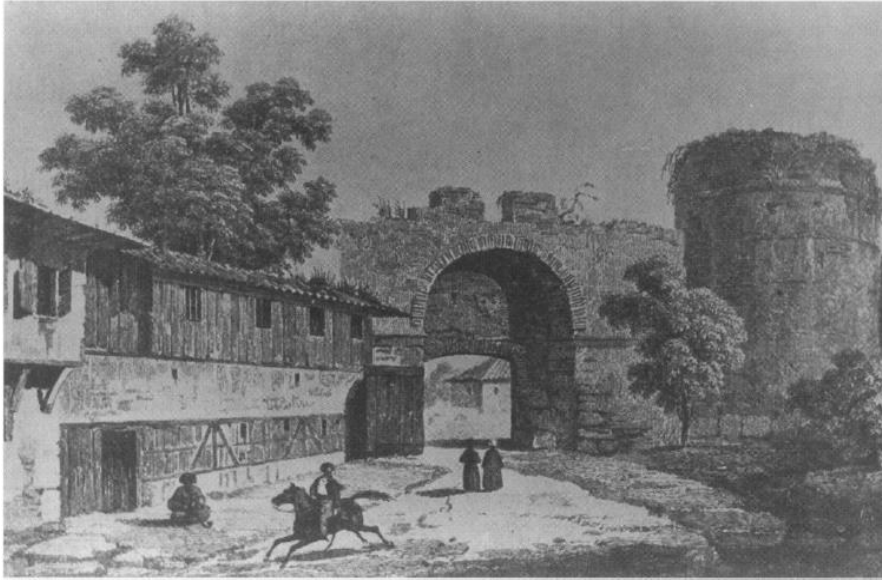
¹² Selen Sadi Hamit, “Yazma Cihannüma’ya göre Edirne Şehri”, Edirne, Edirne’nin 600. Fetih
Yıldönümü Armağan kitabı, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu
Yayınları, VII. , Ankara-1993, s.301.

Kısaca önemin çok açık bir şekilde ortada ama bütün bunlarla birlikte senin için, “Edirne Osmanlı idaresi altında sahip olduğu öneme nispetle tarih araştırmalarına konu olmamıştır”¹³ dersek, bu da yanlış olmaz.

Geçmişin azametli ve fehametli bir şehri, ne yazık ki her zaman gelecekte de azametli olmuyor.

1890 yılına kadar Edirne’de çok sayıda dini ve etnik grup vardı. 1890 yılından sonra bölge çok sayıda savaşın etkisinde kaldı. Rus, Balkan ve I. Dünya Savaşı Osmanlı döneminde, II. Dünya Savaşı ise Cumhuriyet döneminde Edirne’yi etkiledi.

Paşalar, konaklar, şunlar bunlar...

Bizans döneminde kentin bir kapısı
(Kaynak: Semavi Eyice, Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri; Ankara 1965)

“Şinasi Dörtok’un evi Edirne’de, Dr. Artin’in evi olarak bilinirmiş. Evin avlusunun bittiği yerde ise kırmızı renkli bir konak papazın eviymiş. Avlunun diğer tarafında da yine bir başka papazın evi bulunurmuş. Dr. Artin’in evinin

¹³ Diktaş Arzu, XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne’de Sosyal Hayat, Trakya Üniversitesi, Aralık-2008, s.1

yanında Cevdet Paşa konağı varmış. Civardaki bir başka konak olan Arif Paşa konağı, Balkan savaşında yandıktan sonra General Kazım bey tarafından yeniden yaptırılmış. İsimlerinden de anlaşıldığı gibi cadde ‘Paşalar caddesi’ olarak bilinirmiş. Konaklar dışındaki diğer evlerde beyler ve üst sınıf aileler oturmuş.”¹⁴

Paşalar, konaklar, Rumlar, Ermeniler, Museviler, Roma döneminden kalma ızgara planlı Kaleiçi... Prof. Dr. Semavi Eyice, “İlkçağda bir castrum, bir Roma ordugâhı olarak kurulan Hadrianopolis, Edirne’nin özünü teşkil etmiştir” diyor.

Osmanlı için ise Edirne bir menzildi.

Zamanın eli hep değmiş sana.

Edirne Roma ordugâhından Bizans ve sonra da Osmanlı ordugâhına dönüşmüş.

Az önce söyledik, 1365 yılında Sultan I. Murad tarafından devlet merkezi Bursa’dan Edirne’ye naklediliyor ve yine o yıl Edirne’de eski sarayın yapıldığı tepenin eteklerine, yeniçeri ve devşirme oğlanlarının kışlaları yapılıyor. Eskiden Bursa Yenişehir ovasında toplanan ordu artık Edirne’de toplanmaya başlıyor.

Kurtuluş törenlerindeki şaşkın avcılar

Av Mevsimi filmini Edirne’de izledim. Padişahların “av mevsimi” hep Edirne’deydi. Özellikle Padişah Avcı Mehmet, Edirne’yi ve Edirne’de avlanmayı çok sevmişti. Osmanlı padişahları, I. Ahmet, IV. Mehmet Balkanlar’da seferlere yolda avlana avlana gitmişlerdi.

Duralım burada biraz, varsayalım ki o dönemlerde bir yeniçerisiniz, “Gazanız mübarek olsun” denildi ve ordu ile sefere çıktınız. Padişah’ın Balkan’lara doğru savaş yolunda avlana avlana gitmesi sizi nasıl etkiler? Herhalde moral anlamında olumlu etkiler. Bana bunu eskiden biri sorsa, “Padişah avı sevdiği için öyle gitmiş olmaz mı?” derdim. Bu soruda elbette doğruluk payı var. Var da kitabın ilerleyen bölümlerinde Osmanlı ile ilgili öyle ayrıntılar göreceğiz ki, bu tür ayrıntıları düşünenler, neden askerin moralini düşünmesinler?

¹⁴ Atik Damla, Erdoğan Nevnihal, “Geleneksel Konut Mimarlığını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Edirne’de Şinasi Dörtok Evi”, <http://fbe.trakya.edu.tr/tujs> Trakya Univ J Sci, 8(1): 21-27, 2007, s. 23-24.

Bu av işi Osmanlı’da o kadar önemli ki, Osmanlı ordusunda bir Seksoncu Ortası bile var. “Sekson: Av köpeği, harp köpeği demektir. Seksoncular önce hükümdarın ayı avı için kullandıkları köpeklere baktıkları için kendilerine bu ad verilmiş ve seksoncubaşılık sonraları Divan azalığı rütbeleri arasına girmiştir.”¹⁵

Cem Yılmaz filmde Hayde türküsünü şöyle söylüyor:

“Endum dere duzina
Aşlamayı aşıladım
Sevdaluk eyi şeydur
Ben da yeni başladım.”

Sevgili Edirne,

Biz de seninle daha yeni başladık ama “sevdaluk eyi şeydur” deyip hızla ilerliyoruz.

Tarih bir süreklilik.

Benjamin C. Fontana’nın, “II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Üzerine Önemli Bir Çalışma: Mekteb-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim” adlı kitabını yorumlayan Mustafa Gündüz, “Eser, ‘eğitim alanında Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki devamlılığın genelde algılandığından daha güçlü olduğunu göstererek’ tarihte süreklilik tezini vurgular”¹⁶ diyor.

“Batı savaş biçimi” kavramını ortaya atan Victor Davis Hanson’a göre, “Eski Yunanlıların, Romalıların ve bugünün silahlı kuvvetlerinin karakteristik değerlerinde süreklilik vardır.”¹⁷ Süreklilik varsa, o zaman gelecekte de savaş olacak mıdır? Bu soruyu UCLA Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğretim üyelerinden Anna Simons şöyle cevaplıyor:

“Biyolojik, arkeolojik ve etnolojik kanıtların üstünlüğü bize, savaşın geleceği olduğunu söylüyor.” Acı ama gerçek, demek gelecekte de savaş olacak. Fritz Fischer, *Bündnis der Eliten (Alliance of the Elite)* adlı kitabında, Alman

¹⁵ Ayverdi Samiha, a.g.e., s.135.

¹⁶ Gündüz Mustafa, “II. Abdülhamid Dönemi Eğitim ve İdeolojisi Üzerine Araştırmalar” , Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s. 262.

¹⁷ Skelly Patrick G. , “Evolution in 'The Western Way of War' Continuity, Punctuated Equilibrium, Neither ?”, <http://www.milhist.net/norwich/pskelly2.pdf>, s.2.

tarahindeki sürekliliği; fikirlerin ve kişiliklerin sanayideki, askeriyedeki ve siyasetteki işbirlikleri olarak anlatıyor¹⁸.

Tarih bir süreklilik ama bu sürekliliğin içinde değişim de yer alıyor. Değişimin zaman zaman hızlandığı yolunda görüşler var. Değişimin nerede ve nasıl oluşacağını ise kestirmek çok zor. Nassim Nicholas Taleb'in görüşüyle önemli olan ne zaman ortaya çıkacağı belirsiz olan "siyah kuğu"yu, değişimi, krizleri, savaşları görebilmek. Ancak şu bir gerçek ki, önemli değişim anlarını göremiyoruz, kestiremiyoruz. Değişime göre sürekliliği belirlemek ise daha kolay. Özellikle değişimin çok konuşulduğu ortamlarda ise süreklilik konusunda bir başka hata yapıyor ve sürekliliğin önemini gereğinden az olarak değerlendiriyoruz. Bugün Osmanlı İmparatorluğu yok. Osmanlı İmparatorluğu'nun değişerek bir cumhuriyete dönüştüğünü hepimiz biliyoruz. Bu değişim gerçekteşimiş olsa bile, süreklilik belirli noktalarda görülebiliyor.

Süreklilik ve değişim konusunda sosyal bilimler alanında çok sayıda makale ve kitap bulunuyor. Brian Arthur tarafından ortaya atılan ve sürekliliği açıklayan "patika bağımlılığı" kavramına göre "artan getiriler"¹⁹ ve "pozitif geribildirim"²⁰ patika bağımlılığını oluşturuyor.

Kavram, daktilodaki Q klavye ile ilgili. Daktilo ilk defa icat edildiğinde sağlamlık açısından dayanıklı değildi, daktilo kullanan kişilerin çok hızlı yazı yazabilmelerine olanak sağlamıyordu. Bu yüzden, yazma işinin hızının azaltılması için bir çare düşünöldü. Daktilo tuşlarının yeri dağıtılarak QWERTY şeklinde bir klavye oluşturuldu. Bu klavyenin aslında hiçbir mantığı yoktu.

Q klavye

¹⁸ Ueberhorst Horst, "The Importance of the Historians' Quarrel and the Problem of Continuity for the German History of Sport", Journal of Sport History, Vol. 17, No. 2 (Summer, 1990), s.235.

¹⁹ Üretimde girdileri iki kat artırdığımızda üretimin iki kattan daha fazla artması.

²⁰ A, B'den daha fazla üretir ve bunun karşılığında B, A'dan daha fazla üretirse, A ile B arasında pozitif geribildirim vardır.

Ancak, zamanla herkes bu klavye ile yazmayı öğrendiği, daktilolar bu klavye ile üretildiği için bir zamanla patika bağımlılığı oluşuyor. Patika bağımlılığı sürekliliği çok iyi açıklıyor ama değişimi açıklayamıyor. Yani patika bağımlılığı, herhangi bir şey işlevsel olmasa, anlamsız olsa da, kişiler onu olduğu gibi kabul edip kullandıkça bir bağımlılık oluşmasını bize anlatıyor. Ancak her ne olursa olsun, “Patika bağımlılığı, en azından benim görüşüme göre, teknolojik değişim sürecinden, kurumsal evrimden veya histeri etkisinden, makroekonomide birim köklerden daha öte bir şey”²¹ diyenleri görebiliyoruz. Kısaca tarih önemli ve herşeyin bir nedeni var. Ne kadar balık hafızalı olduğumuzu tekrarlıyorsak tekrarlayalım, bir hafızamız var. “Başlangıç koşullarına hassas bağımlılık” tarihte de unutulmaması gereken bir başka kavram. Osmanlı’dan günümüze sahip olduğumuz patika bağımlılıkları olabilir. Ancak, hemen ekleyelim ki, patika bağımlılığı, aynı etkilerin tarih içinde hiç değişmeden sürdüğünü anlatan bir kavram değil.

Toronto’daki multimedya kümelenmesi, multimedya konusunda iş yapan firmaların coğrafi olarak birbirlerine yakın bir düzende konumlanması konusunda şu sonuç elde edilmiş durumda: “Multimedya konusundaki uluslar arası literatür, ulusal kentsel sistemlerin metropolitan düzeyinde coğrafi olarak endüstrinin lokalize olma şeklinde yüksek derecede benzerlik ortaya koymaktadır.”²² Demek ki üreticiler, müşteriler ve çalışanların oluşturduğu karşılıklı bağımlılığın sonucu ortaya çıkan mekânsal ağlar da “patika bağımlılığı” oluşturabiliyor.

Patika bağımlılığı kavramı “küreselleşme”yi açıklamada da kullanılıyor. “Birincisi küreselleşme 1571 yılında ortaya çıkmış olabilir, ikincisi patika bağımlılığı ile 15. yüzyılda Çin’de ortaya çıkması, üçüncüsü ise yüzyıllardır süren süreçler sonucunda küreselleşmenin şekillenmiş olması olasılığıdır.”²³ Bu

²¹ David Paul A. , “Path Dependence And The Quest For Historical Economics: One More Chorus Of The Ballad Of Qwerty”,

<http://www.nuffield.ox.ac.uk/economics/history/paper20/david3.pdf>, s. 43.

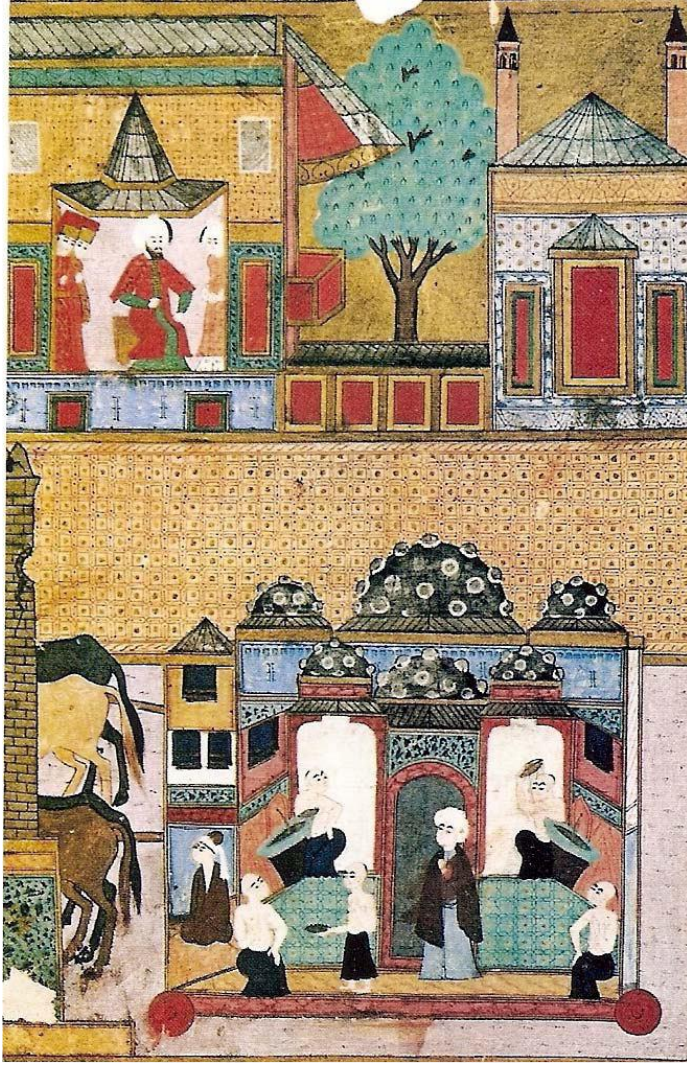
²² Britton John N.H., “The Path Dependence Of Multimedia: Explaining Toronto's Cluster”, May 2004, Vancouver, Working Paper,

[Http://www.utoronto.ca/lsrn/Publications/Workingpapers/Working04/Britton04_Pathdependence.Pdf](http://www.utoronto.ca/lsrn/Publications/Workingpapers/Working04/Britton04_Pathdependence.Pdf), s.1.

²³ Flynn Dennis O. , Giráldez Arturo, “Path Dependence, Time Lags and the Birth of Globalisation: A Critique of O’Rourke and Williamson” 22 September 2003, <http://mauricio.econ.ubc.ca/pdfs/flynn.pdf>, s.25.

düşünceler bize, büyük olasılıkla küreselleşmeolgusunun patika bağımlılığına sahip olduğunu göstermektedir.

Binlerce yıl önce Girit'teki Minos uygarlığında boğa güreşleri yapılmışsa, günümüzde de İspanya'da veya başka ülkelerde benzer güreşler yapılıyor. Osmanlı bir yana, Selçuklulara veya bu topraklardaki başka uygarlıklara geri gidebilsek, bugünü çok daha iyi anlayabiliriz. Bursa'da "Çarşının Öyküsü" kitabı ile uğraşırken, çok geç olmakla birlikte, ilk kez Osmanlı'nın bazı bayram kutlama, iş yapma biçimlerinin Cumhuriyet döneminde de sürdüğünün farkına varmıştık. Neydi bunlar? Cumhuriyet döneminde de bayramlarda resmigeçit yapılırken, aynı Osmanlı'daki esnaf alayı gibi geçit resmi yapılıyordu. Minyatürlere biraz dikkatle bakanlar bunu hemen anlayabilirlerdi.

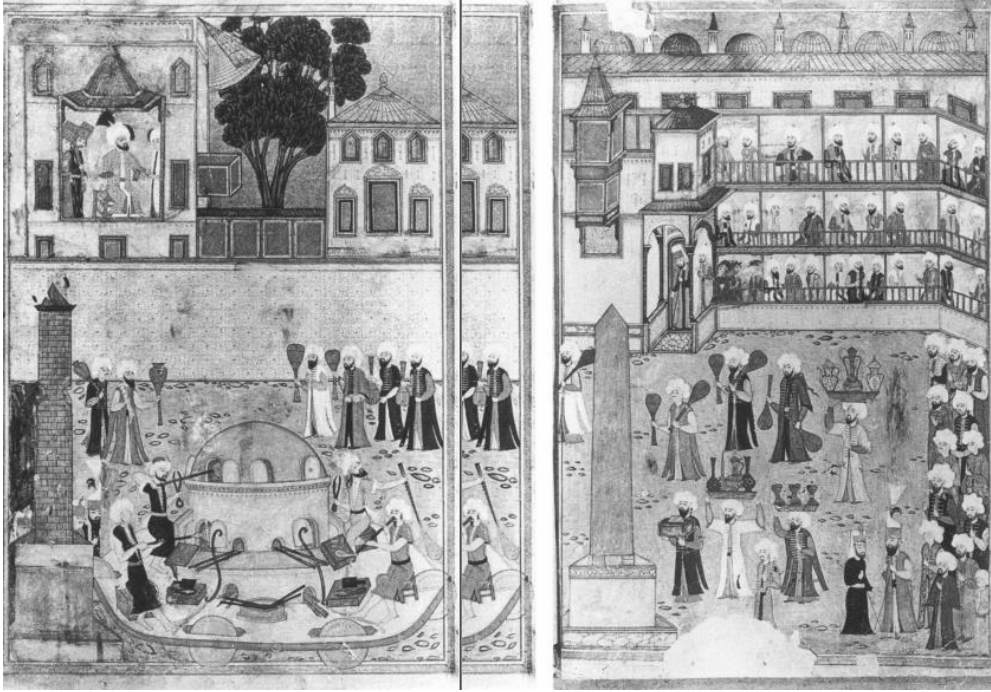
Hamamcılar alayı “Surname” 1582 . TSMK. H. 1344; s 377a. (Kaynak: Gülsün Parlar, “Türk Minyatür Resminde Hamam Kültürüne Dayalı Örnekler ve Batılılaşmaya Yönelik İlk Denemelerde Plastik Yaklaşımlar”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II/2, “Kültür Tarihimizde Hamam”, s.175).

Yine Osmanlı’da tebeşir gediği diye bir olgu vardı. Örneğin, günümüzde nasıl büyük kentlerin otopark olmaya uygun sokakları birileri tarafından yasal olmayan bir şekilde otopark olarak kullanılıyorsa, Osmanlı’da da birileri, örneğin bir çeşmenin suyunu tebeşir gediği kurduk diye satıyorlardı.

Günümüzde fakülte diplomalarının birilerine verilerek iş yapma izinlerinin alınması da tam anlamıyla tebeşir gediğine benziyordu.

2010 yılı sonbaharında Edirne'nin kurtuluşu kutlanırken, bu konuda bir tartışma yaşandı. Resmigeçitte Avcılar Derneği de yer alıyordu ve avcılar kamyonetlerinin önünde, üstünde ve yanlarında avlanmış; üstlerinde kanları olan yaban domuzları, sülünler, tilkiler, tavşanlar ile birlikte geçtiler.

Bu bana göre, eskiden Osmanlı başşehri olmuş bir kentte esnaf alayına benzer bir alayın Cumhuriyet dönemindeki uzantısından başka bir şey değildi. Terziler, berberler, yorgancılar, bakırcılar gibi avcılar da kentin kurtuluşu kutlanırken; zamanın DNA'larına işlediği bir davranışla, protokolün önünden yaptıkları işlerle, avladıkları hayvanlarla geçmişlerdi. Birileri oturup sadece minyatürlere baksa, esnaf alaylarında akıl hastalarını tedavi eden hekimlerin onlarla birlikte geçtiklerinin veya Surname'de yer alan padişahın önünden birilerinin yıkanarak geçtiğinin farkına varacaktı.

Esnaf alayında cam imalatçıları

Denilebilir ki, esnaf alayı için biraz geç değil mi? Olabilir. Biz, kanlar içindeki hayvanlarla bu törenlerde geçmenin uygun olup olmadığı ile fazla ilgili değiliz. İlgilendiğimiz nokta, geçmişin nasıl biz farkına varmadan bugünlere uzandığı.

Avcılar resmigeçit sonrası gösterilen tepkiye çok şaşırılmış olmalıdır. Çiftçiler de şaşırılmış olmalıdır, çünkü onlar Bulgaristan sınırında ayçiçeği ekerlerse, ayçiçeği tarlalarını geceleri elde silah nöbet tutarak yaban domuzlarından korumak zorundalar. Bu nedenle, yaban domuzlarının avcılar tarafından avlanması, onlar için olumlu bir iş. Eskiden, hatta çok eskiden başlayarak bu tür esnaf alayları çok sayıda kişinin pozitif geribildirim aldığı ve artan getiri sağladığı bir olaydı. Avcılar, 2010 yılında belki de tarihte ilk kez esnaf alayına katılmak ile pozitif değil, medyadan ve hayvanseverlerden negatif geribildirim aldılar. Belki artık esnaf alayı ile kimsenin artan getiri sağlaması mümkün değil. Gelenek işte böyle bir noktada bozulabilir, patika bağımlılığı ortadan kalkabilir.

Avcı Mehmet

Avcılıktan söz etmişken, o dönemlerde av için çok önemli olan okçuluğa da değinelim. Gezgin Busbecq'in anılarından İstanbul'da okçuluğun nasıl yapıldığını öğreniyoruz. Ok menzilleri ve yarışmaları İstanbul'dan önce Bursa'da ve Edirne'de de aynı şekilde yapıldı:

“Bu bizimkilerden çok farklı bir metoddur. Kalkan toprağa konur. Paşalar ve zenginler bu işe özel yerler ayırarak köleleriyle birlikte ok talimi yaparlar.

İçlerinde en usta olanlar diğerlerinin hocasıdır. Türkler kendi bayramlarında, Beyoğlu üzerinde geniş bir sahada toplanırlar. Orada sıra sıra otururlar. Dizlerini bizim terziler gibi çapraz yaparlar. Türkiye’de mutat oturma şekli budur. Önce dua ederler. Bu onların âdetidir. Bundan sonra ok atma karşılaşmaları başlar. Karşılaşma, yarışmalar, seyirci kalabalığının çokluğuna rağmen, derin bir sessizlik ve düzen içinde yapılır. Müsabakalarda kullandıkları yaylar kısa ve sağlamdır. Karşılaşmanın ödülü işlemeli bir çevredir. Fakat birinci gelmek şerefi herşeyin üstündedir. Her sene en uzak ok yerine taş dikilir. İstanbul’da eski zamanlardan kalmış böyle birçok taşlar görülür. Bunlar bugünkü taşların daha ilerisinde bulunuyorlar. Türkler, bu taşların ecdatları tarafından atılmış okların menzilleri olduğuna inanıyor, bugün buna yetişmeyeceklerini söylüyorlar. İstanbul’un birçok mahalle ve dört yol ağızlarında bir takım ok meydanları vardır ki, buraya yalnız çocuklar ve gençler değil, akli başında yaşlı adamlar da toplanıyorlar. Kalkana nezaret eden bir adam vardır ki bu her gün hedefi sular. Böyle yapmazsa ok hedefe saplanmaz.”²⁴

Avcılar, yüzyıllardır süren bir geleneğe insanların neden karşı çıktıklarını anlamakta güçlük çekmiş olabilirler. Osmanlı’daki av geleneğini bu arada düşünüp düşünmediklerini ben de bilmiyorum. Osmanlı padişahları Bursa ve Edirne’de çok avlandılar. Avcı Mehmet’in av tutkusunu bilmeyen yoktu. Osmanlı padişahlarının çoğu av etleriyle ve çok iyi beslenmenin de etkisiyle nikris (gut) hastasıydı. Gezinler o dönemde, Osmanlı padişahlarının ava çıkarken yanlarında götürdükleri karşısında hayretler içinde kalmışlardı. Av araçlarının süsleri, parsar, şahinler, zümrütler yakutlar, o dönem Avrupa’sında dilden dile dolaşmıştı.

Kanunî devrinde Türklerin av âdetleri ve av hayvanlarını M. Luigi Bassano da Zara, Papa III. Paolo’ya ithafen yazdığı, 1545 yılında basılan *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi* (Türklerin adetleri ve yaşantılarının özel noktaları) adlı eserinde şöyle anlatıyor²⁵:

“Büyük Türk’ün bir o kadar da köpeği ve şahini vardır ve her defasında her elinde ikişer avla döner. Sayısız yardımcısı vardır, ava asla yanına 300 tanesini almadan gitmez, bunların hepsi onun avcılarıdır, bunun dışında sipahi ve çavuşlar da gidip onu kırlarda bulurlar. Kısa bir süre önce bir ava çıktığında

²⁴ Kumrular Özlem, “XVI. Yüzyıl Avrupa Metinlerinde Avcı Sultan Portesi”, Acta Turcica, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2009 “Türk Kültüründe Av” Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, s. 46.

²⁵ Kumrular Özlem, a.g.e., s. 44-45.

Edirne'ye gitti, oraya bir sürü de Hristiyan ve Musevi geldi, avcılarının tamamının sayısı elli bin kişiden fazlaydı ve birçok av hayvanı yakalandı. Hem kış hem yaz mevsiminde ne soğuğa ne sığağa aldırmadan ava çıkar. Ormanları ve dağları çevirir, adamlarını dağın tepesine doğru gönderir sonra tüm av hayvanlarını yakalar.

Bazı savaşılarını çok sever, bunların sayısı hayli kabarıktır. Hepsinin ödemesi yapılır, bunlar diğerlerinden ayrılmalrı için kuzu derisinden yapılmış, dışarısı tüylü, külah gibi sivri, siyah şapkalar takarlar. Bu savaşıların aralarından en iyilerini seçen Büyük Türk, onlara bizzat eliyle birkaç düka verir, bunun için (ve başka iyilikler de yapmak amacıyla) giydiğı elbisenin yani dolamanın cebine bayağı düka koydurur, gün içinde bunları harcamadıysa akşamleyin kalanı yanındaki adamlarına armağan eder, ertesi gün başka paralar ve başka kıyafetler dağıtılır.”

Avcıların tamamının sayısının elli bin olup olmadığı, avcılarının şaşkınlığı, medyanın kanlı av hayvanlarının resmigeçitte yer almasına olan tepkisi gibi şeylerin tümü ayrıntı. Ancak her ne olursa olsun, tarih bir süreklilik ve bu süreklilik kolay kolay ortadan kalkmıyor.

Hazır süreklilik demişken, konuya bir de “mahalle baskısı” eki yapalım. Mahalle Osmanlı'da en küçük idari ve sosyal birimdi ve bugün konuştuğumuz mahalle baskısının da geçmişı Osmanlı'ya dayanıyor. Şu nokta çok önemli, Osmanlı'da bir mahalleden biri bir suç işlediğinde bundan tüm mahalle sorumlu tutulurdu.

Şimdi belleklerimiz bir yoklayalım. Bazen okullarda bazen de askerlikte duyduğumuz, “Sorumlu çıksın ortaya, yoksa hepiniz ceza alırsınız” sözleri bize pek yabancı değildir. Yoksa günümüzdeki mahalle baskılarının temelinde de toplu sorumlu tutulma korkusu olmasın? Bugün böyle bir şey olur mu demeyin, Carl Sagan'dan²⁶ aktaracağımız örneğı hele bir dinleyin.

Hepimiz rüyalarımızda boşluğa düşme şeklindeki benzer, ortak düşleri görmüşüzdür. Carl Sagan, bu düşlerin yırtıcı hayvanlardan korunmak için ağaç

²⁶ Doktor Carl Edward Sagan, (9 Kasım 1934 – 20 Aralık 1996) ABD'li gökbilimci, astrobiyolog. Bilimin popülerleşmesi için yaptığı çalışmalarla da tanınır. Astrobiyolojinin öncülerindendir ve Dünya Dışı Akıllı Varlık Araştırması'nın (SETI) ilerlemesinde büyük katkıları olmuştur. Popüler bilim kitaplarıyla ve yazımında yer alıp sunduğı ödüllü televizyon dizisi Cosmos-Kozmos ile dünya çapında tanınmıştır. Ayrıca, 1997 yılında aynı adla beyaz perdeye aktarılan Contact-Temas romanının yazarıdır. (<http://www.cannabist.net/forum/empty-t16651.0.html;topicseen>)

tepelerinde uyumak zorunda kalan ilk insanlardan aktarıla aktarıla bize kadar geldiğin öne sürüyor. Carl Sagan'ın bir diğer kanıtı ise yeni doğan bebeklerin bile rüya görmesine dayanıyor. Geçmişten ona aktarılanlar olmasa, gözlerini bile açamayan yeni doğan bebek neyin rüyasını görebilir ki...

Burada önemli olan, geçmişten bize daha doğrusu beynimize nelerin aktarıldığının pek de farkında olmamamız. Doğan bebeğin kime benzediğini hepimiz konuşuruz ama geçmişteki atalarından onun beynine neyin ne kadar aktarıldığı konusu kimsenin aklına bile gelmez.

Eğer ilk insanlardan bu yana, bugün gördüğümüz düşler aktarıla aktarıla geliyor, gelebiliyorsa; elimizi uzatsak dokunabileceğimiz kadar bize yakın bir geçmişteki, Osmanlı dönemindeki mahalle baskısı alışkanlığı, günümüze kadar çok daha kolay bir şekilde gelebilir.

Carl Sagan'ın örnekleri, hiç farkında olmadan inanılmaz genişlikte bir zaman dilimini kapsayan bir tarihsel sürekliliğin içinde yaşadığımızı anlatıyor. Bizler inanılmaz bir sürekliliğin içinde yaşıyoruz. Nesiller boyu bazı davranış biçimleri aktarıla aktarıla geliyor. Ayrıca, bu sürekliliğin çoğu zaman farkında değiliz ve bizi nasıl, ne ölçüde etkilediği konusunda da fazla bir şey bilmiyoruz.

Eski Cami'yi gezerken yanımıza yaklaşan yaşlı bir adam bize, içte giriş kapısının üstündeki sofranın, zikir sofrası olduğunu ve padişahların Edirne'den sefere çıkmadan önce günün çok erken saatlerinde Eski Cami'ye gelip zikir ettiklerini anlattı. Yine onun söylediğine göre, günümüzde de 600 yıllık bu geleneği sürdürenler, sabah namazından önce gelip Eski Cami'de zikir ederlermiş. Salı günleri ise aynı geleneği asker eşleri sürdürüyormuş.

Sultan I. Beyazid'in oğlu Emir Süleyman tarafından 1402-1403 yıllarında yaptırılan ve Sultan I. Mehmet tarafından bitirilen Eski Cami

Kısaca...

Bursa'nın oğlu İstanbul'un babası, 600 yıl öncesini unutmamış hatırlıyor.

Ancak işler her zaman bu kadar kolay değil. Varolan kurumların kuruluş tarihindeki değişiklikler buna örnek olarak veriliyor, "Osmanlı Devleti'nden devrolan İstanbul Darulfünü 1933 yılında kapatılmış, yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Bu nedenle, Tek-parti boyunca, kuruluş tarihi 1933 olarak geçmiştir. İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümü kutlama etkinliklerine doğru hazırlıklar yapılırken, İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş tarihi de 1453 olarak değiştirilmiştir. Oysa İstanbul Üniversitesi, Tanzimat'tan sonraki ulemanın (medreselerin /geleneksel kesimin) itirazı sonucu, üç sonuçsuz girişimin ardından, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılında, 1900 yılında,

kalıcı ve sürekli olarak kurulabilmiştir.”²⁷ Biz bu tarihlerden hangisinin doğru olduğu ile ilgili değiliz. Üç tarih de doğru olabilir. Bu tuhaf tartışma bize, tarihte süreklilik olmasa böyle bir tartışmanın da olmayacağını anlatıyor. Tek bir kurum için ortada üç tarih varsa, bu tarihteki sürekliliğin göstergesidir.

Zaman dediğimiz nehir

Bugünü şekillendiren ne varsa, kökleri zaman içinde burada veya başka yerlerde gelişen olaylara dayanıyor. Bugünü şekillendiren ne varsa, nedensiz ve bağımsız değil. Tarih dediğimiz şey bir süreklilik. Bir nehir gibi akıyor zaman. Olaylar geçmişin kaynayan kazanında pişirilip, kotarılıp hazırlanıyor. Zaman içinde bir anda ortaya çıkan ve geçmişle hiç bağlantısı yokmuş gibi görünen olayların bile kökleri, yine o sürekliliğin, o akışın içinde bir yerlerde gizli hep.

Meriç Nehri

²⁷ Alkan Ö. Mehmet, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si adlı kitapta, Derleyen Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2005, s. 74-75.

Ard arda rasgele iki alıntı yapalım:

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, "Anadolu'daki akıncı Müslüman toplumun kültürü, farklı dini, askeri, macerasever ve idealist grupların bir arada bulunmalarına izin veriyordu"²⁸.

Cihannüma Kaseri

(Kaynak:http://www.edirnedir.biz/dosyalar/site_resim/icerik/galeri/buyuk/5048223.jpg)

"Geç 16. ve erken 17. yüzyıllarda yüksek dereceleri Osmanlı yargıçları ile yasa yorumlayıcıları, yasa profesörleri diyebileceğimiz mevali, bir tür soyluluğa ve

²⁸ Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Otoman State* (Berkeley: University of California Press, 1995), 89.

ayrıcalığa sahip bir sosyal gruptu ve sosyal statülerini kendi oğullarına aktarabiliyorlardı”²⁹.

Bugün içinde yaşadığımız toplumda bu olguların uzantıları ne ölçüde olabilir, ne ölçüde 16. ve 17. yüzyıllar bugünü etkileyebilir? Bunlar elbette kısa ve net yanıtlara sahip sorular değil. Ancak her ne olursa olsun, geçmişin gölgesi hep aramızda dolaşıyor. Bunu da unutmayalım.

Şehirler de zaman dediğimiz akan bu nehrin içinde doğup, büyüüp ölüyorlar. Şehirlerin hayat süreleri ortalama insan hayatından çok çok uzun. İnsanların şehirlerin hayatlarına baktıkları pencereler çok dar olduğu için, bizler çoğu zaman şehirlerin nasıl birer canlı organizma olduğunu görme, anlama fırsatını bulamadan ölüp gidiyoruz.

Tarihin sahnesi olan şehirler, geçmişi çözümlemede ve geleceği öngörmeye bizim sandığımızdan çok daha önemli birer analiz birimi. Olaylar ve bu olayların yaşandığı yer olan şehirler, tarihin temel belirleyiciler arasında. Zamanın açıklayıcı gücünün yanında mekânın da açıklayıcı bir gücü var.

Geçmiş, geleceğin düz olmayan³⁰, yer yer içbükey, yer yer dışbükey; hatta zaman zaman aklımızın almadığı tuhaflıklara sahip olan bir aynası. Sözünü ettiğimiz bu ayna sosyal, ekonomik ve kültürel olaylardaki doğrusal olmayan gelişimin temel mekanizması. Çoğu zaman nasıl işlediğini bilmediğimiz bir “kara kutu”.

Türkiye’de bugün gözlenen ne varsa, kökleri Osmanlı İmparatorluğu’na dayanabilir. Öykünün tek bir başlangıç noktası elbette yok. Osmanlıyı da etkileyen belki Selçuklular, belki İran, belki Bizans, belki Roma İmparatorluğu. Tarih bir nehir, elinizde hangi araç olursa olsun tarihi bir noktada kesemiyor, bir noktada durduramıyorsunuz. Belki elinizdeki araçların gücü ile orantılı olarak tarihi etkileyebilir ama asla bir noktada kesip yeniden başlatamazsınız.

Aslında zamanın nehri, aynı Meriç gibi gözümüzün önünde akıp duruyor. Zaman zaman nehir yatağından çıkıyor, zaman zaman kuruyor ama nehrin akışı hiç durmuyor. Nehir öyle güçlü ve hızlı akıyor ve bizim gözlerimiz öyle bozuk ki neyin ne olduğunu kolay kolay anlayamıyoruz.

Şehirler bu akışın içindeki önemli toplanma noktaları. İnsanlar toprağın bazı yerlerini diğerlerine göre daha fazla seviyor, daha fazla bağlanıyor. Şehirler

²⁹ Tezcan Baki, “The Otoman Mevali as ‘Lords of the Law’”, Journal of Islamic Studies 20:3 (2009), s.384.

³⁰ Doğrusal olmayan.

büyüyor, şehirler küçülüyor. Köyler şehir, şehirler köy oluyor. Hiçbir şey olduğu gibi yerinde durmuyor. Nehrin dört mevsimi, girdapları, akıntıları var. Bazen bulanık, bazen duru akıyor. Nehrin yatağını molozların, ağaç köklerinin, kumun tıkadığı dönemler var.

Sis Edirne'yi, eskinin “kuleler şehrini” sarıp sarmalıyor. Sisin içinde aklınıza geçmiş zaman hikâyeleri geliyor. Padişahlar, sadrazamlar, yeniçeriler, dilsizler, ağaçları ve çocukları aşılama hünerli Edirne kadınları. Karlar içindeki Karaağaç yolunda, ağaçlara bakıyorsunuz.

“Gurbete giden döner mi dönmez mi?

Belli değil bilirim

Ben bir karaağaç gölgesi buldum

Cebimde  mitlerim” diyeceğiniz baharı bekliyorsunuz.

Sevgili Edirne,

Nereye baksam, sende bir geçmiş zaman başkentinden kalan izleri görüyor, i im burkularak geriye kalan izlerden yararlanarak geçmişi anlamaya, kurgulamaya çalışıyorum.

Bursa ve Edirne kuruluş dönemindeki iki Osmanlı başkenti. Eğer, “Padişah neredeyse başkent orasıdır” ilkesini göz önüne alırsak, kuruluş dönemi başkentleri arasına bir süre için Dimetoka'yı da katabilir; İmparatorluğun bir süre, Bursa ve Edirne'den oluşan “iki başkentli” bir sistemle yönetildiğini bile söyleyebiliriz.

“Barışın (Karlofça) imzalanmasından dört yıl sonra, 1703'te, padişah II. Mustafa tahttan indirilir. Bu olay Osmanlı tarihinde ‘Edirne Vakası’ olarak adlandırılmaktadır. İstanbul'daki asker ve ulemanın hedefi padişahın büyük saygı duyduğu şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin öldürülmesi olmuştur. Ona karşı cephe alınmasının sebebi ise Feyzullah Efendi'nin, Karlofça Barış Antlaşması'nı destekleyen barış yanlısı grupta yer alıyor olmasıdır. Savaş yanlılarıysa bundan rahatsızlık duymaktadırlar. Sonuçta, Feyzullah Efendi'nin feda edilmiş olmasına rağmen padişah da tahtından olur. II. Mustafa'nın tahttan indirilme sebeplerinden birisi de Edirne-İstanbul rekabetidir. 1657'den beri ilk olarak IV. Mehmet, ardından diğer sultanlar Edirne ilinde yaşamayı tercih etmişlerdir... Ardından, 1703'te Edirne'de tahta çıkan III. Ahmed'in İstanbul'a

dönüşü bir anlamda yarım yüzyıl kadar süren iki başkentlilik durumunu da sona erdirir.”³¹

Bursa, Edirne ve İstanbul...

O dönemde aralarındaki çekişme hiç bitmemiş.

Birinden gelen, diğerinin odunlarını bile beğenmemiş...

1644 yılında Sultan İbrahim harem halkı ile beraber Edirne’ye gelmiş. Haseki Sultan Edirne’nin odunlarını beğenmeyince, İstanbul’dan hamallar sırtında odun getirtilmiş...

Şakayı bir yana bırakalım:

“Başta İstanbul olmak üzere Edirne ve Bursa şehirleri ‘Bilâd-ı selâse’ yani ‘üç şehir’ diye anılırdı. Osmanlı hakimiyetinin ayakları bu üç şehir üzerinde durmakta idi”³². Sultan I. Murad döneminde hem Edirne hem de Bursa’nın başşehir olduğu bir dönem var. Bu nasıl oluyor?

“Fakat salib adına yollara düşmüş Avrupa Şövalyelerinden biri olan Savoie Kontu Amadée, Gelibolu kalesini ele geçirdikten sonra, Osmanlılara değil, dindaşları olan Bulgarlar’a karşı taarruza geçerek, vahşi ve korkunç hücumlar ile kalelerini ellerinden aldı. Diğer temas ettikleri Hristiyan topluluklara da aynı zulüm ve aynı işkenceyi tatbik eden Latin haçlılarının bu gaddar tutumu, Ortodoks şiasına bağlı kavimlerin Roma kilisesine olan nefretlerini bir kat daha ziyade ederek, yuvarlana yuvarlana Bizans’a dayandı ve her zaman olduğu gibi bu defa da, ne imparator, ne de patrik, Katolik kilisesiyle birleşme vaatlerini yerine getirmek istemediler.”³³

Kısaca, bir dönem Savoie Kontu’nun Gelibolu Kalesi’ni eline geçirmesi nedeniyle Osmanlı için hem İstanbul hem de Çanakkale boğazlarından geçiş zorlaştığı için Edirne, Bursa ile birlikte başşehir olmuş olabilir.

Kaybetmek de hayata dair

³¹ Bulut Hülya, Yeniliklerle Dolu Yüzyıldan İki ‘Yeni’ İsim: Nedim-Levni ve Eserlerindeki Sevgili Figürleri, Master tezi, Bilkent, Haziran 2001, s.6.

³² Selen Sadi Hamit, a.g.e., s.303.

³³ Ayverdi Samiha, a.g.e., s.149.

Günümüzde kaybetmek bir yıkım:

“Kazanmanın kutsandığı, başarıya tapılan bir çağda kaybetmek ağır bir yük. Kolay altından kalkılacak bir iş değil. Gel gör ki işler he zaman planlandığı gibi hep kazanarak yürümüyor. Mesela bir bakmışsın aşkın terk edilen yanındasın. Aniden işten kovulmuşsun. Sevgilin seni terk etmiş, gitmiş evlenmiş. Kalbin sana ihanet ediyor. Hatta bir kedin bile yok.

İşte o an hemen yıkılmak da yok. Zira kaybetmek de hayata dair.”³⁴

Eski kapılar

Edirne de Bursa gibi Osmanlı döneminde başkentliği kaybetmiş bir şehir. O zamanlar kaybetmek günümüzdeki kadar ağır bir yük olmayabilir. Elbette “kaybetmek de hayata dair”. Ama zaman ne olursa olsun, kaybetmek kolay değil. Başkentliği kaybetmek hiç kolay değil. Öyle ya da böyle bu olanlar şehirlerin DNA’larına, bilinçaltılarına bir şekilde yazılmış, kuşaktan kuşağa

³⁴ Özdemir Cüneyt, “Kaybedenler için”, Radikal, 6 Kasım 2010.

aktarılmış. Belleğimiz ne kadar zayıf olursa olsun ortada yapılar, yazılı kayıtlar var. Tarihi doğru dürüst bilmesek de bilinçaltımıza çökmüş, tortular var.

Bursa ve Edirne...

Geçmiş zaman başkentleri...

Azametli, fehmetli, görmüş, geçirmiş ama unutulmuş...

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda ve gelişmesinde katkıları olan; iktidar kavgaları, zaferler, yenilgiler, ulu dini yapılar, hanlar ve çarşılarla süslü iki kent. İkisi de önce kazanmış ama sonra İstanbul'a karşı hep kaybetmiş iki kent. İstanbul öyle bir kazanan ki, her şeyi silip süpürüyor, alıp götürüyor.

Bursa ve Edirne...

Maksem'den Namazgâh'a, Tayakadın'dan Yıldırım'a, Kayapa'dan başka yer adlarına kadar çok sayıda ortak yer adına³⁵ sahip iki şehir. Tarihi sürekliliğin işaretleri başka alanlarda olduğu gibi yer adlarında da görülüyor.

Ülkemizde doktora yapan bir yabancı diyor ki:

"Muradiye Külliyesi hem çok dindar hem de marjinal bir biçimde dindar Türkler için günlük hayatın ve gerçekliğin bir parçasıdır, bu binalar zaman içinde sadece arkeolojik anıtlar olarak donmamış ama akademik literatürde dikkate alınmamış bir anlama ve önem sahiptirler. Bu binalar inşa edildikten sonra defalarca iyi veya kötü bir şekilde restore edilmiş, bazen bakımsız kalmış ama asla belleklerdeki yerlerini ve dini önemlerini Osmanlı sonrası 20. yüzyıl Cumhuriyet döneminde bile kaybetmemişlerdir."³⁶

Neden?

Tarih bir sürekliliktir de ondan.

Neden Meclis'te gizli toplantılarda sağır-dilsiz kavas kullanılır? Bu gelenek nereden gelmektedir? Osmanlı saraylarındaki sağır ve dilsizlerin bu işle bir ilgisi var mıdır?

³⁵ Toponymy, yer adlarının etimolojik, tarihi ve coğrafi bilgilere dayanılarak sınıflandırılmalarına ilişkin bilimsel çalışmalardır. Yer adları, genelde habitasyona ilişkin olabileceği gibi o yerin özelliklerine de ilişkin olabilir. Yer adları bir yerin su özelliklerine (hydronyms), rahatlatma özelliklerine (relief features) ve o yerin doğal bitki örtüsüne ilişkin olabilir.

(<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/599720/toponymy>)

³⁶ Turnbull H. Richard, "The Muradiye Tomb Complex in Bursa and the Development of the Ottoman Funerary Tradition", s. i.

Edirne’de Çiniler

Bursa ve Edirne...

“Taşra” sözcüğü silinmesi mümkün olmayan bir damga gibi üstlerine yapıştıktan sonra ne yaparlarsa yapsınlar, bana göre hep silik hep ezik bir yaşam sürdürüyorlar. Bilmem kaç bakanlığın bütçesinden daha büyük belediye bütçesi olan İstanbul her şeyi alıyor: Parayı, şanı, şöhreti, eğlenceyi, sporu, medyayı, sarayları, çarşıları. Yabancıların deyimiyle kazanan her şeyi alıyor. En gözde, en birinci artık hep İstanbuldur. Öyle bir coğrafi üstünlüğe ve çekim gücüne sahiptir ki, Cumhuriyet döneminde Ankara’nın başkent olması bile onu bilinçaltılarında süregelen “gerçek başkent” konumundan uzaklaştıramaz.

Osmanlı döneminde İstanbul başkent olduktan sonra Bursa ve Edirne’nin ortak yazgısı “taşra” olmak, merkezden çevreye savrulmak. Sonuçta her ikisi de gözden düşmüş. İkisi de terk edilmiş. Her ikisinin de hüznü bir yanı var. İki kentin de DNA’sında, parıltılı, ışıltılı geçmişlerinin yitirilmesinin küskünlüğü koyu harflerle yazılı. Her iki kent de yitirdikleri, “geçmiş zaman ışıltılarını”, bir tek İstanbul’da bularak, sonra kendilerini ona göre konumlandırmışlar.

İki şehrin yazgılarındaki benzerliklerden bir başkası ise, her iki kentin de Osmanlı dönemini hatırlatan bir saraylarının bile ortada kalmaması. Bursa’da

Bey Sarayı'ndan geriye yıkık bir duvar kalmış. Edirne'de de Fatih'in tamamladığı sarayın yıkıntıları biraz daha fazla o kadar...

Bursa Osmanlı döneminde ve cumhuriyet döneminde ipek ticareti, üretimi ve sanayileşmesi ile bir ölçüde “kaybeden” olmama yolunda önemli adımlar attı. Yakın zamanda Bursa'nın kazandığı lig şampiyonluğu da bu sözcüğü silmeye yarıyor. Ama sanki Edirne, “kaybeden” sözcüğü ile her daim evli.

Bu satırları yazmadan önce araştırdım. Acı ama Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “Beş Şehir”i arasında bile yoksun. Oysa sorsalar ben orada olduğunu söyledim. Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri olmuş bir kente yakışmıyor bu. Her ne kadar Necdet Sakaoğlu, “Bunlar düşünülünce Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Edirne'yi neden Beş Şehir'in kapsamına almadığı akla takılır. Olası ki iç dünyasında bir Edirne sentezi kurgulayan Tanpınar, kalemine malzeme olacak zenginlik karşısında duraksamış; yahut yaşamını Edirne'ye vakfeden-Süheyl Ünver'in tanımıyla ‘Türkiye’nin unutmaması gereken değerli bir evladı-Dr. Rıfat Osman’a duyduğu saygıdan, onun Edirne Sarayı, Edirne Evleri, Edirne Rehnüması adlı eserlerine hayranlığından ötürü Edirne'yi Beş Şehir'in programına katmamıştır.”³⁷

Dr. Rıfat Osman Edirne'nin bir bibloya benzediğini, içindeki Osmanlı eserlerinin önemini anlayıp, Edirne'yi korumak için canla başla çalışmış, didinmiş yazmıştır.

Tanpınar'ın, “kalemine malzeme olacak zenginlik” karşısında şaşırmakta haklılığını varsayalım. O zaman da akla şu soru geliyor, herkes mi malzeme zenginliğine şaşırıp kaldı... Kabul edelim ki bizde malzeme çok, işleyen az.

“Türk-i basit” hareketinde de Edirne akla geliyor. “Bu denemelerin en önemlisi daha sonra Türki-i Basit olarak adlandırılacak olan 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başları arasında var olan Türkçedeki yabancı kelimelerin ağırlığına karşı olan ve öncülüğünün Edirneli Nazmi ve Tatavali Mahremi tarafından yapılan entelektüel hareketi. (Sılay, 14)”³⁸.

Edirne konusunda yazılanları görmeyecek kadar kör değilim ama burada temel soru şu olmalı: “Böyle bir kent Batılıların elinde olsa, onu nasıl yazarlar, nasıl yazdırırlardı?” Ölçüt bu olunca, senin yazı konusunda öksüz, yetim ve sahipsiz olduğunu söyleme hakkım doğuyor. Benim kendi halinde satırlarım seni bu

³⁷ Sakaoğlu Necdet, “Edirne Tarihi için Bir Kaynak: Mehmet Haşim Efendi Münşeati”. Edirne: Serhattaki Payitaht adlı YKY yayınında. Hazırlayanlar: Emin Nedret İçli – M. Sabri Koç, İstanbul-1998, s.167.

³⁸ Bulut Hülya, a.g.e., s.27.

yazısızlıktan ne kadar kurtarır, ne kadar derde deva olur onu bilemem. Alçakgönüllü yaşamında sana başarılar dilemek yerine, daha kalıcı bir hediye vermeyi düşünüyorum. Aklımdan ve yüreğimden geçen sözcükleri senin şerefine seçtim. Neden “şerefine” dediğimi de sen bilirsin ya neyse...

Doktor dayım

Gecenin 11.00’ında bir şişe su satın almak için girdiğim bayi, yüzüme bu saatte su mu satın alınır gibilerden baktı veya bana öyle geldi. Gecenin o saatinde bayinin kıpkırmızı olmuş yüzü ile tezgahaltındaki bardak içinde sermayesini tüketme çalışmalarını sürdürdüğünü bilmem eklememe gerek var mı...

Osmanlı döneminde ilerilere, Yunanistan ve Bulgaristan’a gidenler, zaman içinde İmparatorluğun ard arda yenilgilere uğraması sonucunda geriye Trakya’ya, İstanbul’a, Anadolu’ya çekilmek zorunda kalmışlar. Annemin babası da sanırım bu geriye çekilenlerden.

İbrahim Ethem Hayrabolu’ya, erkek kardeşi ise Keşan’a yerleşiyor. Dedem İbrahim Ethem Hayrabolu Müftüsü. İlk eşi Şehime hanımın üç oğlu bir kızı oluyor. Annemin doğumundan sonra Şehime Hanım ölünce, İbrahim Ethem yeniden, bu kez dul biriyle evleniyor. Yeni eş genç kızıyla birlikte Müftü’nün ailesine katılınca, bir süre sonra da yeni eşin genç kızı ile Müftü dedemin büyük oğlu olan dayım evleniyor. İkinci dayı o sırada Hayrabolu’da bir terzinin yanında bu mesleği öğrenmekle meşgul. Annem küçük olduğu için her zaman “abla” dediği üvey ablası ve üvey annesi ile son derece iyi geçinmede.

Bu arada bir tek küçük dayım üvey anne ve üvey ablası ile geçinemiyor. Kadınların taslarını, sabunlarını dereye atmaktan tutun da, çocuklarla kavga etmeye kadar her türlü yaramazlığı yaptığı için hiç görmediğim dedemden cennetten çıkma dayaklar yiyor. Sonraları Edirne’deki bir akrabanın yanına, ortaokulu okumak üzere gönderiliyor. Derken Haydarpaşa Lisesi ve Tıp Fakültesi’ni bitirerek doktor oluyor. Büyük ağabey ise Edirne Muallim mektebinden mezun olup gezici başöğretmen olarak atanıyor.

Doktor dayım Edirne’ye ortaokula gönderilmeden önce, evin üvey anne ile kızı tarafından işgal edildiği düşüncesi ile babasına ve üvey annesine, kızına karşı sürekli isyankâr davranışlar içinde.

İbrahim Ethem, Trakya İkinci Dünya Savaşı sırasında boşaltılmadan önce yüksek tansiyon nedeniyle felç olmuş ve vefat etmiş. O sırada Hitler'in orduları Yunanistan'ı almakla uğraşmakta. Dedem öldükten sonra Almanların top sesleri Edirne'den, Keşan'dan, Hayrabolu'dan duyulmaya başlanıyor ve hükümet Trakya'yı boşaltma kararı alıyor.

Yıl 1941, karanlık bir gece. Edirneliler taşıyabildikleri eşyalarını alıp gitmişler. Gidenler arasında Hayrabolu'dan annemin ailesi de var. Trakya boşaltılıyor, uzaktan top sesleri duyuluyor. Alman ordularının yaklaştığını söyleyenler var. Alman radyosu dinleniyor. Yunanistan'da kötü şeylerin olduğu kulaktan kulağa yayılıyor.

O gece de Meriç ve Tunca şimdiki gibi akıyor. Şeker, gaz, kumaş ve ilaç yok. Kentte kalanlar ısınmaya çalışarak, birbirlerine Alman panzerlerini, ateş saçan toplarını doğaüstü tanımlamalarla anlatıyorlar.

Trakya'da top sesleri gittikçe daha sık duyulurken annesi Şehime hanımı hiç görmeyen annem, üvey annesi, üvey ablası ile eşi ağabeyi ve terzi ağabeyi ile birlikte Bursa'ya geliyorlar. Doktor dayım bu sırada İstanbul'da. O da Fatih Cami'nin imamının kızıyla evleniyor ve bir süre Anadolu'da çalıştıktan sonra dönüp 50'li yılların başında Hayrabolu'da hükümet tabibi olarak çalışmaya başlıyor.

Annem neredeyse 50'li yılların sonuna kadar ailede hep üvey annesi, üvey ablası ve onun eşi olan ağabeyi ile Bursa'da terzilik yapan ağabeyine yakın durdu. Sonra bir gün Hayrabolu'da iyi de para kazanan Doktor dayım eşi ve çocukları ile Bursa'ya gelince işler yavaştan değişmeye başladı. Dayım yanında, Bursa'daki ağabeyinin Hayrabolu'dan arkadaşı olan biri ile onun ailesini de getirmişti. Hayrabolu'dan çıkarken yolda iki aile Bursa'da, "Kızanlar" dememek için anlaşmışlar ama Bursa'ya geldikleri gibi de çocuklardan, "Kızanlar nerde?" diye söz etmeye başlamışlardı.

Daha sonra bir yaz tatilinde biz de Hayrabolu'ya gittik. Sirkeci Garı'ndan Alpullu'ya kadar trenle, oradan da otobüsle Hayrabolu'ya vardık. Dayımın evine vardığımızda, kapının önünde bir "kapçık" kavgasının yaşanmakta olduğunu gördük. Meğer dayımın İstanbul'da oturan kayınpederi ve kayınvalidesi ile onun yanında okuyan dayımın büyük oğlu da o gün Hayrabolu'ya gelmişler. Dayım büyük oğlunun da kışın yakacak olarak kullanılacak olan ay çekirdeği kabuklarının taşınmasında yardımcı olmasını istemiş, kayın validesi ise çocuğun üstündeki gömleğin kirleneceğini, onun ay çekirdeği küspesi taşımasının mümkün olmadığını söylemiş. Çıkan tartışma

sonucunda da kayınpeder ve kayınvalide, yanlarına dayımın büyük oğlunu da alarak İstanbul'a döndüler.

Dayımın iki katlı evine, sokaktan bir koridorla giriyordunuz. Koridorun ortalarında bir kapı eve, bunun karşısındaki kapı da sizi muayenehaneye götürüyordu. Koridorun sonu ise bahçeye çıkıyordu. Gün ve gece boyu Doktor dayım sürekli olarak hasta bakıyor, gece sinemadayken bile anons edilip yine hastaya götürülüyordu.

Evin arka bahçesinde öğleden sonra kurulan sofrada kavun, peynir ve rakı sadece dayına değil, dayıma uğrayan yakın arkadaşlarına da açıktı. Burada aklımın almadığı şey, dayımın hastalarının da bu sofradan haberdar oldukları halde bunda bir sakınca görmemeleriydi.

İster tarihte süreklilik, ister patika bağımlılığı diyelim Edirne'ye beni çeken her ne ise, Hayrabolu ile başlıyor aslında.

Trakyalı Spartaküs

Kimse bana, "Edirne'ye neden geldin?" demedi burada. Ama Bursa'da, "Neden Edirne'ye gidiyorsun?" diye çok sordular. Bana yönünü şaşırmış biri gözüyle bakıp, büyük yerden küçüğe doğru gitmemin nedenlerini kurcaladılar. Bodrum'dan yaz tatilinden gelip Edirne'ye gittiğim için de, "Nedeypduru'lu konuşmaların yanına anlaşılan şimdi de abe'leri, gidiiz geliiz'leri ekleyeceksin" dediler. Ah bir de onlar İstanbul'dan buraya hızlı trenin çalışacağı günleri düşleseler... Sanırım o zaman değer bir anda artacak Edirne.

Sıcak, çok sıcak bir yaz sonrasıydı zaman. Yarısı sonbahar, yarısı kıştan kırılan bir mevsimi, bir zamanı severek isteyerek Edirne'de yaşamak istedim. İşin doğrusu, iki yarımından bir bütün olan, melez bir mevsimi ayırmamı bile sana çok gördüler Edirne.

Senin eski bir payitaht olduğunu (1361-1453) herkes unutmuş sanki. Sendeki geçmiş zamanların unutulmaya yüz tutmuş asaletini, sanırım bir türlü anlamaya yanaşmıyorlar. Daha doğrusu anlamak için gerekli emeği harcamıyorlar. Burasının bir zamanlar bir ordugâh olduğunu, senin geçmişte orduyu savaşa hazırlanmada bir lojistik merkezi olduğuna bakmıyorlar. Oysa, bana kalırsa düzlüklerde dörtlü giden at sesleri, dikkatle dinlenirse hâlâ duyuluyor.

Borges, “Yorgun Bir Adamın Düşülkesi” öyküsünde, “Birbirine tıpatıp benzeyen iki tepe yoktur, ama yeryüzünün her yanında ovalar aynıdır” der. Edirne’ye de birbirine benzeyen ovalardan varıyorsunuz.

İlk yağmurunu geçen gün gördüm Edirne.

Kaldığım misafirhaneden fakülteye giderken biraz ıslandım. Yağmur demiştim, önce düzlüklerin bir yanında bulutlar toplandı. Sonra bir anda yollar göl oldu. Üç nehir yetmiyormuş gibi, sanki küçük göller eklendi kente. Alışveriş merkezinin altındaki otoparktaki otomobillere, acil boşaltma çağrısı yapılmadığı için şanslıymışız. Unutmadan söyleyeyim suyla ve diğer bazı sıvılarla tuhaf bir ilişkin var.

Ben de tuhaf zamanlar yaşıyorum. Spartaküs’ün bir Trak olduğunu televizyondaki dizi bana hatırlatıyor. Biraz değişiklik, biraz içimdeki sesi dinlemek, başka bir yerde olmak, başka işlerle uğraşmak, başka bir anlam aramak peşindeyim sanki.

Emir Kusturica’nın filmi “Çingeneler Zamanı”nında olduğu gibi, “Hayat sadece bir seraptır” cümlesinden sonra kolumda sigara söndürmesem de; birkaç valiz ve bir bilet ile, “Hayat bir yolculuksa, vuralım o zaman yollara” deyiveriyorum bir anda. Anladım ki, sırtını ulu bir dağa yaslamadan da yaşayabiliyormuş insan. Gözümün önüne, Edirne’ye İstanbul yönünden gelirken yaklaşık 50 km. uzakta, sağda gördüğüm bir tepe geliyor. Bu tepenin bir yanında, tepeye tırmanan insanlara benzettiğim ağaçlar var. Tepe dediysem Trakya tepesi işte, küçücük bir tepe. Sanki mitolojideki kahraman, kayayı bu tepeye çıkaracak ve kaya aşağıya yuvarlandıkça tekrar tekrar taşıyacak. Burada bir de “Buçuk Tepe” olduğunu öğrendim. Bana sorsalar, bu kadar düzlükten sonra, tepeler de olsa olsa “buçuklu” olur derdim ama işin aslı öyle değilmiş. Yeniçerilerin maaş zammı isteklerinin eksik karşılandığı, karış murış olan yermiş meğer burası...

“Def’a: Sultan Murad Han Anatoluda Ma’nisada karar edüp, bunda Edrenede Yeni-çeri baş kaldurub, Bucuk Depeye çıkub, âlem karış murış olub, akibet begler ittifak-ıla Sultan Murad Hanı Anatoludan getürüb, girü tahta geçüb, Sultan Mehemedi Anatoluya gönderüb, ol kış Moraya sefer edüb, varub Germeyi feth edüb, bu yıl Acem padişahı Şah-i Ruh vefat edüb, vezirleri Halil paşa, Saruca paşa, Kasım Paşa, Şehabeddin paşaydı. Sene 851.”

Yazmayı çok seviyorsanız, bunun bedelini de ödemeye hazır olmanız gerekir. Genelde yaşadığınız ortamdan uzaklaşmak, yazı için inanılmaz bir fırsat oluşturuyor. Farklı coğrafya, farklı bakış açıları, farklı düşünceleri görme ve

öğrenmenin yanı sıra, gerekli gereksiz her iş için dikkatinizin başka yönlere çekilmemesi, içinizdeki sesi daha iyi duyabilmenizi sağlıyor.

Eski Karaağaç Gari, şimdi Trakya Üniversitesi Rektörlük Binası

Yazma işi öncelikle insanın iç sesini iyi dinlemesi ile ilgili. Hayatımda ilk kez, kendi iç sesimi dinleyebileceğim bir ortamda yaşıyor ve yazıyorum. Daha birinci haftanın sonunda bile elde ettiğim tempo, elde ettiğim verimlilik beni şaşırtıyor. Sana anlatmak istediğim çok şey var. Ayrıntı yığını belleğimden, seni ilgilendirenleri bir çekip çıkarabilsem öyle çok şey anlatacağım ki...

Bugün dördüncü günüm ve yazmaya başladım. Sesini dinlemeye çalışıyorum. Her kent gibi bir müziğin ve binlerce öykün olmalı. Evlerin alt katlarındaki pencerelerde demir yok bu kentte. Demek ki bu ülkede geceleri hala rahat uyuyabileceğiniz kentler var. Büyük kent insanları için bir düş gibi bir şey bu.

İnsanların çok içki içip, az kavga gürültü ettikleri bir yer burası. Bu kadar çok içkinin neden içildiği sorusu ilgimi çekiyor. Kederden mi, mutluluktan mı yoksa başka nedenlerden mi bu kadar çok içiliyor bilen yok. Burası her iki anlamıyla da sınırda yaşayanlar diyarı. Sınır kapısı olmandan ve doğal olarak içkinin sınırlarından söz ediyorum.

Fatih Sultan Mehmet'in veya Kanuni'nin döktürdüğü topları, Osmanlı ordusu için atların nerede yetiştirildiğini? Karaağaç'ta yapılan anlaşmayı, İkinci Dünya Savaşı öncesi Trakya'nın boşaltılmasını, Selimiye Camiini, Meriç ve Tunca'yı anlatmak istiyorum.

Bu sabah Trakya Üniversitesi'nin Balkan Yerleşkesi'nden kent merkezine gittim. Selimiye Cami'ne yakın dört yol ağzında, “Deniz Börek”te sabah kahvaltısı ettim. Börekçiden çıkıp ileriye yürüdüğümde, Edirne beni gerçek sesiyle karşılamaya başlıyor. Günlerden cumartesi ve sabah 9.30'da davul ve zurna çalıyor. İleride daha ayrıntısı ile konuşacağımız saat kulesinin sokak aralığındaki bir kahve önünde, müzisyenler sanatlarını icra ediyorlar.

Sarıaçlar pazarı girişi: Deniz Börek ve favorim Balkan Piliç burada

Sağdaki fırına giren şişman bir adam, “Ne çay ısmarlarsın, ne rakı...” diyor kasadaki gence. Kısa sürede müziğin, bir düğün için müzisyen seçmek isteyen biri için yapıldığını anlıyorum. Bir minibüs yanaşüyor ve davul zurna çalanlar minibüse binerek düğüne doğru yola koyuluyorlar. Düğün sahibine, “Ben de geleyim” deme cesaretini gösteremiyorum.

Başka günlerde de bir başka Edirne klasiği olan Nurlu Süthanesi'ni keşfediyorum. Bu peynir ve bu yoğurt için söylenecek tek bir sözcük yok. Edirne bu işi biliyor. Artık minibüs duraklarını da öğrenmeye başladım: Eczane,

Trafo, Vali Konağı, Mega Park, Baca, Köprü- köprüyü göremedim ya neyse-Trakya Birlik ve diğerleri...

Edirne’de parkta oturan bir köylü ise, “çingene meselesi”ne çok farklı yaklaşıp, “Onlar da bizim gibi askere giderler. Hükümet onlara yardım etmezse olmaz. Boyacıların sandıkları, belediye sandıkları. Onların yüzlerinin boyası farklı o kadar...” diyor. Hoşgörü üstüne çalışacakların Edirne’den öğrenecekleri çok şey var. Yüzdeki doğal boyanın farklılığı Edirneli için hiç de önemli değil.

Hemen aklıma bir alıntı geliyor:

“1572 yılında Cebeci Ocağı için 200 bin adet ok demirinin yaptırılıp gönderilmesi için Edirne Kadısı’na şu hüküm gönderilmiştir: Edirne’de olan Çingenelerden iğne beyi İbn-i Behra adlı Çingenelerin demir işleminin ehli oldukları duyulmuş olmakla...”³⁹

Gece üniversitenin yemekhanesinde Tıp Fakültesi öğrencisi iki Kenya’lı öğrenci ile aynı masada yemek yiyorum. Ortam biraz kasvetli ama olsun. Sanırım Kenya’lı öğrenciler için Edirne’nin soğuğu pek uygun değil. Kenya nere, Edirne nere... Onlara, “Ben de Bursa’dan geldim. Ben de sizin gibi misafirim” demeye utanıyorum.

İlk izlenimlerim böyle. Ses vermeye başladın sevgili Edirne, iyi başladık iyi bitirelim. Bir de sır vereyim sana, seni sevdiğimi hiç ama hiç unutma.

Biz işe böyle başladık ama...

Evet biz kitaba böyle başladık ama işler bir noktadan sonra değişmeye başladı. Deyim yerindeyse Edirne ile ilgilenirken sanki beynimizde bir kapı açıldı ve çok sayıda soru ortalığa saçıldı. Osmanlı ile Türkler arasında ne fark var? Hepimiz Osmanlı mıyız? İçimizdeki Osmanlı bugün ne ölçüde devrede? Padişahlar neden avlanmak için çok sevdikleri Edirne’yi, gömülmek için tercih etmediler? Osmanlı’nın Bursa’dan başlayıp Edirne’de süren yolculuğunu incelerken, bir dizi kurumsal inovasyon (yenilik) ile karşılaşıyorsak, bu kitabın adı, “Osmanlı’da Kurumsal İnovasyon” olamaz mı?

³⁹ Osman Rıfat, Kazancıgil Ratip, Yardım Saadet, Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994), Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No. 21, Edirne Araştırma Dizisi no. 11.

Edirne Lisesi (altta ortada) ve Edirne’de diğer geriye kalanlar

Önce Mustafa Akdağ’dan işin başlangıcını öğrenelim:

“XIII. Asrın ortalarında Moğollar Anadolu’yu da işgale zorlayınca, Selçukî Sultanlığı büsbütün ortadan kalkma korkusu ile Moğol nüfuzu altına girmeyi kabul etti ise de, bu asrın sonlarına kadar devam eden dahili birçok karışıklıklar ve bilhassa Moğol hâkimiyetine karşı görülen ayaklanmalar sonunda Selçukî hanedanına dayanan rejim ve onunla birlikte Türkiye’nin siyasî birliği parçalandı, birçok Türk beylikleri kuruldu. İşte Osmanlı ailesi de, Uc Beyliğini elinde tuttuğu Ankara-Eskişehir havalisinde, aynı suretle Osmanlı Beyliği’ni kurdu. Evvelâ İznik ve Bursa’ya doğru süratli bir fetih hareketine girişen Osman-Oğulları, Bizansı her tarafta mağlup etmeleri ve Anadolu ahalisine de iş ve kolay kazanç yolu bulmaları sayesinde, bütün Türk halkı üzerinde büyük bir itibar kazandılar”⁴⁰.

⁴⁰ Akdağ Mustafa, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”

Konya'daki Selçuklular Anadolu'nun birliğini koruyamıyor ve bu birliği Osmanlı Hanedanı kuruyor.

Suyu yüksek katlara çıkarmada kullanılan su terazisi

“Bunun için evvelâ bütün Anadolu beyliklerini birer birer işgal ederek Anadolu'nun millî birliğini yeniden kurdular ve böylece, siyasî anarşiden kurtulan Türkiye, Osmanlı ailesi idaresinde yeni bir rejime kavuştu... Konya Selçukî hanedanının bu vaziyetten dolayı, bir nevi siyasî iktidarsızlığına mukabil, Osmanlı Hanedanı, yeni ve daha şümullü bir Türk fethine alemdar olduğundan dolayı, devletin başında hukukî statüsü ve siyasî nüfuzu itibariyle daha ehemmiyetli bir yer işgal etmiştir. Bütün Balkanların işgali ve İstanbul'un zabtı, devletin hudutları içine Müslüman dininden çeşitli milletlerin girmesini temin ettiğinden başka, XVI. Asır devamınca, Şark'a yapılan fetihler de Müslüman fakat Türk olmayan bazı milletlerin Osmanlı hâkimiyetine girmesini mümkün kılmıştır.”⁴¹

⁴¹ Akdağ Mustafa, a.g.e.

Selimiye Cami

“En geniş anlamıyla yenilikçilik kavramını ele alan kişi Schumpeter’dir. Schumpeter, yeni firmaların ve girişimciliğin temel fonksiyonları olan yeniliğin yaratıcı yıkımın sonucunda oluştuğunu savunur. Ayrıca, Schumpeter girişimciliği farklı açıdan ele alarak tanımlama yoluna giden ilk kişidir. Schumpeter’a göre yenilik kavramı girişimcilik tanımının temelinde bulunmaktadır. Girişimciyi; yeni mal ve hizmetler üretme, yeni süreç geliştirme, yeni ihracat pazarları bulma, yeni bir örgüt yapısı oluşturma gibi işletme

açısından yeni birleşimler yaratarak, mevcut ekonomik düzeni yıkan kişi olarak tanımlar.”⁴²

Drucker ise yeniliği, “performans boyutunda yeni bir değişimin meydana gelmesi” olarak tanımlıyor.

İnovasyon meselesine gelince, aşağıdaki alıntıda bizim italikle verdiğimiz iki cümleye dikkat edilirse, inovasyon ile ne anlatmak istediğimiz anlaşılır. 1300’lerde, 1400’lerde modern devletlerdeki gibi kabineye sahip olmak inovasyon değildir de nedir?

Devlet adamlarını ve kumandanları yetiştiren tek bir mektep kurmak inovasyon değil de ne?

“Görülüyor ki, Selçukî Sultanına Uç Beyleri ve Melik durumunda olan Valiler ile Divan, üç ayrı müessese halinde bağlıdırlar. Halbuki, Osmanlılarda bütün devlet kayıtsız ve şartsız Divan’a bağlı olup hükümdar ancak bu yol ile devlete hakim bulunmakta idi. *Yani, Osmanlı Divanı bu tarafı ile modern devletlerdeki Kabine’lere benziyordu.* Mamafih, yerinde de işaret olunduğu gibi, Osmanlı Divanının Selçukî Divanına nazaran tek kusuru askerî bir karakter almış bulunması idi. Onun bu karakteri gitgide bütün devlet idaresini muayyen bir disiplin altına koydu. Selçukî devrindeki Melik’lik, Uc Beylerbeyliği ve isterse kuvvetli medrese kültürü olsun herhangi bir kimseye mühim bir devlet hizmetinin verilmesi usulü ortadan kalktı. *Onun yerine Osmanlı devlet adamlarını ve kumandanlarını yetiştiren tek bir kaynak, bir mektep vücade geldi ki buna Enderun (saray) mektebi adı veriliyor.*”⁴³

İnovasyon ile ilgili bir başka örnek verelim. Osmalı’da mülkiyetin devletten özel kişilere geçmesinin uzun sürecinde, en önemli noktalardan biri de “gedik” kavramıdır.

Gedik, belirli bir zanaatla uğraşma hakkıdır. Gedik, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir değişim göstermiş ve bir zanaatteki yetkinliği onayan gedik, atölye veya dükkânda yer alan sabit sermaye anlamına gelmiş ve bunların miras ve satış yoluyla devredilmelerine dönüşmüştür. Bir zanaatın aynı sokak veya yerde icra edilmesi ilkesi gedik ile son bulmuştur⁴⁴.

⁴² Duran Cengiz, Saraçoğlu Metin, “Yeniliğin Yaratıcılıkla Olan _İlişkisi ve Yeniliği Geliştirme Süreci”, Yönetim ve Ekonomi, Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:1

⁴³ Akdağ Mustafa, a.g.e.

⁴⁴ Yıldırım Onur, “Osmanlı esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826”

Onur Yıldırım gedik sistemini “kurumsal inovasyon” diye adlandırıyor⁴⁵. 18. yüzyılda uygulanmaya başlanan “gedik” bir sistemdi ve sözcük farklı bağlamlarda, farklı anlamlarda kullanılabiliyordu. Gedik, “ayrıcalık” anlamından “eksik, noksan, boşluk, “, “kadro”, “lisans, sertifika”, “ticaret araçları”, “dükkân açma”, “ticaret yapma hakkı”, dükkânların fiziki yerlerine kısıtlama getirme” anlamlarına kadar çok sayıda anlama sahipti. Gedik sahibi gediği satabileceği gibi öldüğünde ailesine miras olarak da bırakabilirdi. Diğer yandan, gediklerin Osmanlı’da serbest pazarın gelişmesini geciktirdiğini öne süren görüşler de vardır⁴⁶.

Osmanlı’nın gedik sistemi gibi bir başak yeniliği de tğraydı. Brittanica’ya göre, “Akçe adını alan orijinal Osmanlı paraları küçük gümüş paralar şeklindeydi. 15. yüzyılın sonundan önce Osmanlı altın para basmadı, bunun yerine 15. yüzyıldan önce ve sonra da Venedik dukaları kullanıldı. Sultanın adı ve ünvanları ile paranın bir yanında yer alan tuğra, dikkate değer bir Osmanlı yeniliğiydi.”⁴⁷

Osmanlı Akçesi

Osmanlı askeri, mali, finansal ve parasal kurumları değişen koşullara uyarlamakta oldukça esnekti. Ancak, bütün bu esnekliğe karşın, Batı Avrupa ülkelerinin bir noktadan sonra gerisinde kaldı. “Örneğin, Fransa’nın vergi sistemi Osmanlı İmparatorluğu’nun vergi sisteminden daha etkin değildi. Fransa’daki mali otoiteler 1661’den sonra Kral’ın hareket alanını daha da daralttılar ve bu kısıtlı hareket alanı Kral’ı bir kurumsal reform patikasına soktu.

⁴⁵ Yıldırım Onur, Otoman Guilds (1600-1826): A Survey (The return of the Guilds, Utrecht, 5-7 October, 2006).

⁴⁶ Gürsakal Necmi, “Bursa Çarşısındaki Değişim (1400-2010), Çarşının Öyküsü-Bursa adlı kitapta (Editörler: Neslihan Dostoğlu, Necmi Gürsakal, Hasan Basri Öcalan, Aziz Elbas), Bursa Araştırmaları Merkezi yayını, Bursa-2010, s.387-388.

⁴⁷ http://www.uv.es/EBRIT/macro/macro_5001_36_49.html

Osmanlı sultanları görece olarak daha geniş bir hareket alanına sahip oldukları için daha küçük ölçekli reformlarla yetindiler”⁴⁸.

Osmanlı'nın şehirlere olan ilgisi İznik, İzmit, Bursa ile başlar ve Edirne ile devam eder. Osmanlı suyu seviyor. Bursa için, “velhasıl sudan ibarettir” denilmiştir. İznik göl, İzmit deniz kıyısındadır. Edirne, Meriç, Tunca ve Arda ile iç içedir. İstanbul'un ise içinden deniz geçer.

Öncelikle Osmanlı İznik, İzmit ve Bursa'dan oluşan üç şehirlik bir küme ile ilgileniyor. İlgi odağı olarak öncelikle karşımıza İznik, İzmit ve Bursa çıkıyor. Elbette bunun çeşitli nedenleri var. Mustafa Akdağ bunu “Marmara iktisadi ünitesi”ne bağlıyor. Ona göre, Rumlar ile gelen Türkler arasında karşılıklı ekonomik çıkarların etkisiyle bir uyum ortaya çıkmış ve bu durum Osmanlı Beyliği'nin güçlenmesini sağlamıştır. Her ne olursa olsun, bize göre Osmanlı'nın Bursa'ya yönelmesi ekonomik aklın ve pragmatizmin bir göstergesi.

Osmanlı İznik, İzmit ve Bursa arasından Bursa'yı seçip kendine başşehir yapmıştı. Mustafa Armağan, “Osmanlı'nın Anahtarlarını Taşıyan Şehir: Edirne”de şöyle diyor:

“Edirne ise daha önce (1361) fethedilmiş olmakla birlikte Çelebi Mehmed döneminde Bursa ve Amasya'nın ardında üçüncü şehir olarak yükseliyor, siyasi eksenin Bursa-Edirne aksına kaymaya başladığı görülebiliyor, bu da toplumsal düzeyde bir çatallanmayı besliyordu. Anadolu bu eksen kaymasına Bursa'nın arkasına geçerek tavır alıyor. Edirne ise akıncı gazi beylerinin yurdu olarak teşvik görüyordu.”⁴⁹

Çatallanmaların beslenmesi nedense bizde hiç bitmedi. “Özetle İstanbul'un 1453'teki fethi öncesinde bir Edirne-Bursa rekabetinden, bu rekabetin etkilediği bir gerilim rejiminden söz etmek mümkündür. ‘Evlâd-ı fatihân’ diye adlandırılan gazilerin aileleri ve Anadolu'dan Rumeli'ye sürülüp bütün mukadderatını fütuhâtın devanına odaklamış ulema ve idareci ‘yerleşik’ ricali arasındaki belirgin muhalefet, aslında İstanbul'un fethinden sonra kâh İstanbul-Bursa (payitaht-Anadolu) şeklinde kâh Edirne-İstanbul (payitaht-serhat) şeklinde bir iç çekişmeye dönüşerek sürmüştür. Akdağ'ın tesbitlerine bakılırsa, II. Murad döneminde vuku bulan ve devleti uzun süre uğraştıran ‘Düzmece

⁴⁸ Balla Eliana, Johnson Noel D., “*Fiscal Crisis and Institutional Change in the Ottoman Empire and France*”, May 2009 Mercatus center George Mason University, s.17.

⁴⁹ Armağan Mustafa, “Osmanlı'nın Anahtarlarını Taşıyan Şehir: Edirne”, Edirne: Serhattaki Payitaht adlı YKY yayınında. Hazırlayanlar: Emin Nedret İçli – M. Sabri Koç, İstanbul-1998, s.153.

Mustafa' isyanı da böyle Edirne- Bursa mücadelesinin yansımasından ibaretti. Anadolu'lu timarlılar Bursa hükümetini ve Rumeli'li timarlılar da Edirne hükümetini (Düzmece Mustafa'yı) tutuyorlardı”⁵⁰.

Ah bu bitmeyen, tükenmeyen kardeş kavgaları...

Neyse ki şimdi Edirne'de o günleri hatırlayan yok. Yoksa beni de Bursa hükümetini tutan Anadolu'lu timarlıların bir temsilcisi olarak görüp, “Bu da eski bir çekişmeyi mi sürdürmeye geldi ne...” diyebilirlerdi.

Osmanlılarda sultanın inşa ettiği camiler ve kurduğu vakıflar “emperyal” olarak adlandırılırdı. “Bir Osmanlı sultanı içinde cami, aşevi, medrese, hastane, çarşı vb. bulunan büyük bir dini kompleks inşa ettiğinde, Ulya Vogt-Goknil bunun bir Osmanlı inovasyonu (yeniliği) olduğunu belirtir”⁵¹.

“Şehrin kamusal ve dini işlevlerine hizmet etmenin yanında, Osmanlı külliyesi şehrin ve çevresinin kent dokusunu geliştiren odak noktalarıdır. Sinan'ın külliyesi hem şehre hizmet eden hem de emperyal gücü ifade eden önemli merkezlerdir.”⁵²

Diğer yandan, bu kadar büyük ölçekli yatırımlara ekonomik bir bakış açısından da bakmak gerekir. Bu ölçekteki yatırımların yapılması, İngiliz İktisatçı Maynard Keynes'in (1883-1946) görüşleri ile ilişkilendirilebilir. Keynes, Klasikçilerin öne sürdüğü ekonominin kendiliğinden eski haline gelme görüşünü imkânsız bulur. Liberal, sınırlı devlet anlayışından vazgeçilerek devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini söyler. Bir anlamda Osmanlı'nın ekonomik görüşleri ile Keynes'in ekonomik görüşleri benzerdir. Ancak, Osmanlı bu işi Keynes'den çok önce bırakın yazıp çizmeyi, uygulamıştır.

“Kutlamalar 51 gün 51 gece sürdü. Bir kayıta göre 9,7 ton şeker, 6,7 ton un ve diğer yardımcı maddeler kullanılarak şekerden heykeller yapıldı. İlk bakışta, bir prensin sünneti için sadece şeker heykellere bu kadar masraf yapılması paranın israf edilmesi olarak düşünülebilir. Ancak bunun çeşitli nedenleri olabilir. Ticaret erbabına, zanaatkârlara ve sanatçılara bu amaçla ödenen para istihdam oluşturuyor ve ekonomiyi canlandırıyordu. Yerliler bir karnaval havası içinde

⁵⁰ Armağan Mustafa, a.g.e., s.154.

⁵¹ http://mysite.verizon.net/jdehullu/islam/otto_02.htm

⁵² Akgün H. Gökçen, Türk Ali , “Determination and analysis of site selection factors for kulliyes of architect Sinan with respect to the locations in the Ottoman city of Istanbul”, Building and Environment 43 (2008), s. 720.

eğleniyor, yabancı davetliler ise Osmanlı'nın güç gösterisi ile etkileniyorlardı.”⁵³

“Osmanlılar askeri teknolojiye kendilerini uyarlamada hızlı olmakla birlikte, ilk kitabın basılması için hemen hemen üç yüzyıl beklemişlerdir. Diğer yandan, 1450 yılında baskı makinasının bulunmasıyla kitap basımı Avrupa’da görece olarak hızlı yayılmıştır. Teknoloji karşısındaki farklı yaklaşımları, yöneticiler ve onların temsilcileri (askeri ve dini otoriteler) arasındaki ilişkilerin meşruiyetine dayandıran politik ekonomi yoluyla açıklıyoruz. Osmanlılar baskı makinasına, onlara dini otoriteler tarafından sağlanan meşruiyeti ortadan kaldırarak yöneticilerin net getirisini azaltacağı için karşı çıktılar. Diğer yandan, Avrupa’daki siyasi otoritelerle onlara meşruiyetlerini sağlayan dini otoriteler arasındaki ilişki baskı makinesinin bulunmasından yüzyıl önce ortadan kalktığı için Kilise isteseydi de baskı makinesinin kullanımını durduramazdı. Osmanlılarda ise sonunda 18. yüzyılda alternatif meşruiyet kaynakları ortaya çıktıktan sonra baskı makinesi kullanılabilirdi.”⁵⁴

İmaretler Osmanlı’ya özgüydü, başşehir ve büyük şehirlerden uzakta bile hergün aynı yemeği, aynı zamanda, benzer kişilere sağlıyordu⁵⁵. İmaretler Osmanlı için bir yenilikti:

“(Heath) Lowry, bilinen ilk imaretin 1324 yılında Orhan Gazi tarafından İznik’in doğusundaki Mekece köyünde hanegâh olarak açıldığını öne sürer. Ancak, bu imaretin vakfiyesinde yemek hizmeti açık bir şekilde belirtilmediyse de yöneticisinden, gezgin dervişlerin, fakirlerin, yabancıların, dilencilerin ve hikmet peşinde koşanların ihtiyaçlarını karşılaması istenilmiştir.”⁵⁶

Aşıkpaşazade ise 1484 yılında, ilk imaretin Orhan Gazi tarafından 1335 yılında açıldığını belirtir. İznik’te beş imaret vardır ve bunlardan ikisi mahalle adı olarak kullanılmıştır. Edirne’de II. Bâyezîd’in yaptırdıklarına gelince:

“II. Bâyezîd’in 1484-1488 yılları arasında yaptırmış olduğu câmi ve imâreti de bu yapılardan birini teşkil etmektedir. Çok geniş bir alanı kaplayan külliye’nin dârüşşifası özellikle kaydedilmeğe değer bir nitelik taşımaktadır. Zira burada bazı hastalara müzikle tedâvi yapıldığı herkes tarafından bilinen bir husustur. Külliye’nin işlevlerini devam ettirebilmesi için II. Bâyezîd, Rumeli sancak ve

⁵³ <http://www.adiyamanli.org/travel/topic/152-sugar-sculpture-and-gardens/>

⁵⁴ Coşgel Metin M., Miceli Thomas J., Rubin Jared, “Guns and Books: Legitimacy and Technological Change in the Ottoman Empire and Europe”

⁵⁵ Singer Amy, “Imarets”,

http://phildev.iupui.edu/events/docs/2010_WIMPS_Singer_Imarets.pdf

⁵⁶ Singer Amy, a.g.e.

kazalarından yüksek gelire sahip olan kasaba, köy ve cemaatlerin gelirlerini vakfetmiştir.”⁵⁷

Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biri de kul sistemidir. Bu sistem devlet hizmetinde kullanmak üzere kölelerden gençleri yetiştirme anlamına gelir. Osman Gazi Bursa ablukasına “kulu Balabancık Bahadır” atamıştır. Orhan Gazi döneminde de kölelerden devlet adamları yetiştirildiğine ilişkin kayıtlar vardır. I. Murad devrinde yeniçeri ordusu savaş esirlerinden kuruluyor. Osmanlı idaresi, kendi tebaası olan hristiyan halkından aynı amaçla çocuk toplama yöntemi geliştiriyor. Bu çocuklara devşirme oğlanı adı veriliyor ve bunlar esir sayılmıyor. Devşirme, Osmanlıların kul sistemine getirdikleri önemli bir yenilik olarak değerlendiriliyor⁵⁸.

Osmanlı’da Ekonomik Süreklilik

“Devlet-i aliye-i ebed-müddet” deyimini kadar Osmanlı’da sürekliliği anlatan bir niteleme yok. Osmanlı İmparatorluğu sonsuza kadar kalacak, sürekli bir devlettir. Ekonomik süreklilik bir yana, Osmanlı’da dil ve kültür konusunda önemli bir süreklilik vardı. “Peter Golden’in görüşünde kopukluklar diğerlerinininkilere göre daha önemli bir yer tutsa da Golden da dil ve kültür de önemli bir süreklilik görmektedir.”⁵⁹

Dil ve kültür dışında Osmanlı’da ekonomik süreklilik söz konusuydu ve bu süreklilik Cumhuriyet dönemini bile etkilemişti. “Mehmet Genç Osmanlı ekonomik düşüncesinin üç temel ilkesi olarak provizyonizm, mali denetim ve gelenekselliği belirliyor. Reform döneminde bu düşünce tarzında meydana gelen değişiklikleri hesaba katıyor, ancak bu üç temel ilkeden özellikle ilk ikisinin

⁵⁷ Aköz Alaaddin, Yörük Doğan, “H.1002/ M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne’deki Sultan I. Bâyezid Câmii Ve İmâreti Evkâfı”, S.157.

⁵⁸ İnalçık Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul-2003, s.83.

⁵⁹ Findley Vaughn Carter, “Süreklilik, Yenilik, Sentez ve Devlet”, Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si adlı kitapta, Derleyen Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2005, s. 53.

Cumhuriyet'in ekonomik politikasını etkilediği, devletçiliği temel prensip haline getirdiği ve ihracat yerine ithalata öncelik verildiği sonucuna varıyor.”⁶⁰

Birinci ekonomik ilke şu şekilde açıklanabilir:

“Osmanlı provizyonizmine göre iktisadi bakımdan kendi kendine yeterli olması beklenen bölgesel birim kaza idi. Merkezinde, nüfusu genellikle 5-20 bin arasında değişen bir yerleşme yeri ve ona hinterland olmak üzere belirlenmiş 20-30'dan 100-150'ye kadar değişebilen köylerden oluşan bu dar bölge, üretim ve tüketimin birbiri ile dengelenmesi beklenen, istenen temel birimdi. Bölge içinde üretilen mallar, kazanın ihtiyacı karşılandıktan sonra bölge dışına gönderilebilirdi. Başta 'Kadı' olmak üzere mahalli kamu görevlilerinin fonksiyonları bunu sağlamaya yardımcı olmaktı. Bölgenin ihtiyacını aşan malların yönelebileceği ikinci mahreç, devlet kurumları ve bunlarının büyük çoğunluğunun bulunduğu İstanbul'du. Üretilen mallar, bu ihtiyaçlara da cevap verdikten sonra, imparatorluğun diğer bölgelerine gönderilebilirdi.”⁶¹

Diğer yandan Klasik dönemde bu üç ilke, “kapitalist sızıntıları önleyen bir nevi sünger fonksiyonu” da gördü. “Başlangıçtan beri mevcut bulunmakla beraber fiskalizm, devletin ihtiyaçları arttığı oranda giderek belirginleşti ve iktisadi faaliyetin her safhasında adeta meşruiyetin temeli haline geldi. Provizyonizme dayalı dengelerin sarsıcı eğilimler ortaya çıktıkça, hem onları engellemenin, caydırmanın bir aleti gibi işletilmiş hem de malın mübadelede tedavül menzili uzadıkça doğan fazlaları devlete aktararak kapitalist sızıntıları önleyen bir nevi sünger fonksiyonu görmüştür.”⁶²

“Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik dönemde, iktisadi ilişki ve kurumlara şekil ve yön veren kararların oluşmasında bir çeşit koordinat sistemi rolü oynamış görünen bu üç prensip ve bunların istinad ettiği faktör kontrolü her türlü değişme eğilimini istikamatlendiren temel çerçeveyi teşkil etmişlerdir. Çeşitli değişme baskıları karşısında da Osmanlı karar organlarını, Klasik dönemin bitiminden sonra da etkilemeye uzunca bir süre devam etmiş ve son derece yavaş değişmişlerdir.”⁶³

⁶⁰ Karpat H. Kemal, “Türkler Osmanlı Atalarını Hatırlıyorlar”, Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si adlı kitapta, Derleyen Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2005, s.16.

⁶¹ Genç Mehmet, “Reform Sürecinde Devlet ve Ekonomi: Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünde Değişmeler”, Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si adlı kitapta, Derleyen Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-2005, s. 294-295.

⁶² Genç Mehmet, a.g.e., s. 295-296.

⁶³ Genç Mehmet, a.g.e., s. 296.

18. yüzyılın sonlarında işler değişmeye başlıyor, “18. yüzyılın sonlarında, savunma savaşlarının ağırlaşan mali yükü altında, bu ekonomik tablo daha da kötüleşme trendi içinde bulunuyordu. Reform çağının problemlerini çözmek üzere giriştiği faaliyetlerle devlet, bu tabloyu çeşitli yönleri ile değişmeye, zorlamaya başladığı zaman, aynı tablonun oluşumundan katkısı az almayan kendi yaklaşım çerçevesini de değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu iki yönlü değişmelerin macerası aynı zamanda reform çağının iktisadi performans hikâyesinin de dikkate değer bir bölümüdür.”⁶⁴

Etrak-i melâin taifesi

Kardeş kavgalarını bitirmemek gibi bir huyumuz vardır. Bakalım Edirne bu konuda nelere sahne olmuş, kimler Edirne’de kardeş kavgaları sergilemişler? Dönem dönem bizdeki huzursuzlukları yabancılar körüklese bile, bizim kardeş kavgası yapmak için yabancı tahriklere pek de ihtiyacımızın olmadığı da başka bir gerçektir. İşte size Edirne’de vakti zamanında geçen ve içinde tek bir yabancının⁶⁵ olmadığı “Etrak-i melâin taifesi”⁶⁶ diye adlandırılan bir kardeş kavgası. Kavgaadan önce Emir Süleyman bir cami yaptırıyor:

“ (Caminin) Mihrabı yerine yerleştirdiği sırada, kardeşi Musa Çelebi gelip Emir Süleyman’ı basar. Emir Süleyman kaçıp bir köye sığınır. Oradaki köylüler, Musa Çelebi’ye yaranmak için Emir Süleyman’ın başını kesip kendisini şehit ederler. Sonra Musa Çelebi o köyün halkının toptan öldürülmesini buyurur. Ardından Emir Süleyman’ın ruhu için bir cami yaptırmaya başlar. Caminin temeli yeryüzüne çıktığı sırada bu kez Mehmet Çelebi Musa Çelebi’nin üzerine yürür. Musa Çelebi’yi kullarından biri yanlışlıkla öldürünce Mehmet Çelebi

⁶⁴ Genç Mehmet, a.g.e., s. 297-298.

⁶⁵ Ben öyle sanayım, başka bir kaynak diyor ki, “Emir Süleyman Çelebi, devlet hazinesini Bursa’dan Edirne’ye taşıyarak burada tahta çıktı. Daha sonra şehzadelerden Musa Çelebi, Eflak Voyvodası’nın da yardımı ile ağabeyi ile mücadeleye girerek 1411’de kenti ele geçirdi ve burada kendi adına para bastırdı.” Meğer burada da işin içine Eflak Voyvodası girmiş de haberimiz yokmuş.

⁶⁶ Melun Türkler tayfası

padışah olur ve Emir Süleyman'ın ruhu için bir cami yaptırmaya başlar. Ömrü yetmez cami Sultan Murad Han tarafından tamamlanır.”⁶⁷

Ondan sonra, Musa Çelebi'ye yaranmak için Emir Süleyman'ı öldüren köylülere, “Etrak-i Melâin Taifesi” denilmiş. Döğencilermiş köyün adı vs... Bunların hepsi ayrıntı. Velhasıl biz severiz kardeş kavgasını, gerisi boş laf. İyi de bunlar “melun Türkler tayfası” ise Osmanlılar kim...

Edirneli Ahmet Badi Efendi

“İnsanoğlu insan olmanın şerefini koruyabilmek için şahsını ilim ve marifetle süslemelidir” diyen ve “tarih ve edebiyatı bir milletin var oluşunun temel taşları” olarak nitelendiren bir insan düşünün, işte 1839-1908 yılları arasında yaşamış Edirneli Ahmet Badi Efendi böyle biri.

“Osmanlı'nın beşiği olduğu halde özel bir tarihi bulunmayan Edirne'yi” bu talihsizlikten kurtarmak, Osmanlılığa layık olmak, vatana ve bu vatanın çocuklarına ufak bir hizmette bulunmak için Edirne tarihini yazmayı düşünür. Ahmet Badi Efendi 1889 yılında vergi müdürü olarak yeniden Edirne'ye dönmeden, böyle bir şeyi düşünen bile hemen hemen yoktur.

Riyaz-ı Belde-i Edirne'de Ahmet Badi Efendi tarihi eserleri, unutulmaması gereken şairleri, devlet adamlarını tanıtmaya çalışıyor. Yazarın Tevzihü'l ebvab ala Teshili'l-hisab adlı bir matematik kitabı da var.

Vali Erzincanlı Hacı Ahmet İzzet Paşa'nın teşvikiyle 1891 yılında Ahmet Badi Efendi Edirne tarihini yazmaya başlıyor ve üç ciltlik tarih 16 yılda tamamlanıyor. Edirne'nin camilerini, mescidlerini, medreselerini, tekkelerini, zaviyelerini anlattığı ilk cilt 1892 yılında tamamlanıyor. Birinci cildin adı Armağan-ı Badi. İkinci ciltte valiler, kadılar, vezirler, emirler, alimler, şeyhler, hattatlar ve şairler yer alıyor. İkinci cildin adı ise, Riyaz-ı Belde-i Edirne.

Vasiyet

⁶⁷ Oy Aydın, “Risale-i Beşir Çelebi Menakıb-ı Medine-i Edirne”, Edirne: Serhattaki Payitaht adlı YKY yayınında. Hazırlayanlar: Emin Nedret İçli – M. Sabri Koç, İstanbul-1998, s.84.

Süleyman Paşa'nın Bolayır'a gömülmek istediğine ilişkin vasiyetini hatırlayalım ve başka örnekler de verelim. Edirne'de felç olduktan altı ay sonra ölen Çelebi Sultan Mehmet'in iç organları Kirişhane semtinde Alikuş Mahallesi yanındaki kabristana defnedilmiş, baş ve ayağına mermer taş konulmuş ama bu taşlar Rusların birinci istilas sırasında ortadan kaldırılmıştır. Bu olay bize Süleyman paşa'nın ne kadar haklı olduğunu gösteriyor.

1512 yılında tahtını bıraktıktan sonra Edirne'den Dimetoka'ya gitmekte olan II. Beyazid Edirne yakınlarındaki Sazlıdere'de ölüyor ve buradaki Türbe Ovası'na iç organları gömülüyor.

Edirne'de doğan padişahlar var. Edirne'de tahta çıkma töreni anlamındaki cülus törenleri yapılan padişahlar var, Edirne başkent olduktan sonra ilk cülus töreni Fatih Sultan Mehmet için yapılmıştır. Düğünleri, sünnetleri Edirne'de yapılan şehzadeler var. Ancak, anladığımız kadarıyla tek bir padişah bile Edirne'de gömülü değil. Köprüler Edirne'de, türbeler Bursa'da, İstanbul'da.

Ekmekçizade Hanı'nın kapısı

Sultan II. Murat 1446 yılında hazırlattığı vasiyetnamesinde ölümü halinde, "Bursa'da oğlum Ali yanındaki kabrin katında koyalar amma fazla yakın

koymayalar ve yeraltı mahzenine koymayıp peygamber sünneti gereğince toprağa gömeler. Üzerine dört duvarlı bir türbe yapalar. Üstü açık ola ki üzerime yağmur yağa. Amma çevre yanını hafızların kur'an okuması için saçak edeler. Benden sonra çocuklarımdan ve soyumdan her kim ölecek olursa benim yanıma koymayalar ve katıma getirmeyeler. Eğer Bursa'dan gayri yerde ölecek olursam öyle göndereler ki Perşembe günü kabrime koyalar.”⁶⁸

Sultan II. Murat saltanatı boyunca oğlu Fatih lehine iki kez saltanatı terk ediyor ve üçüncü padişahlığı sırasında II. Kosova Savaşı sonrası 1451 yılında, vasiyetini hazırlattıktan beş yıl sonra Edirne'de vefat ediyor. Naş'ı elbette bir Perşembe günü Bursa'ya götürölüp dediklerine uygun bir şekilde orada defnediliyor.

“Servi, aynı zamanda hayat ağacı simgesi olarak kabul edilir. Servi, tüm mevsimlerde yeşilliğini devam ettiren bir ağaçtır. Uzun ömürlüdür, güzel kokuludur, doğa şartlarına dayanıklıdır, uzun boyludur, doğrudan doğruya gökyüzüne yükselir, rüzgârda kolay sallanmaz, tepesinin eğikliği kutsal varlığa riayet veya teslimiyet görünümü verir.”⁶⁹

16. yüzyılda Edirne'de gömülen biri için bir ağaç dikilir ve bir yıl sonra bu ağacı en yükseğe çıkan ruh, gökyüzüne en yakın olanı, en asil ruh olarak düşünölürdü⁷⁰.

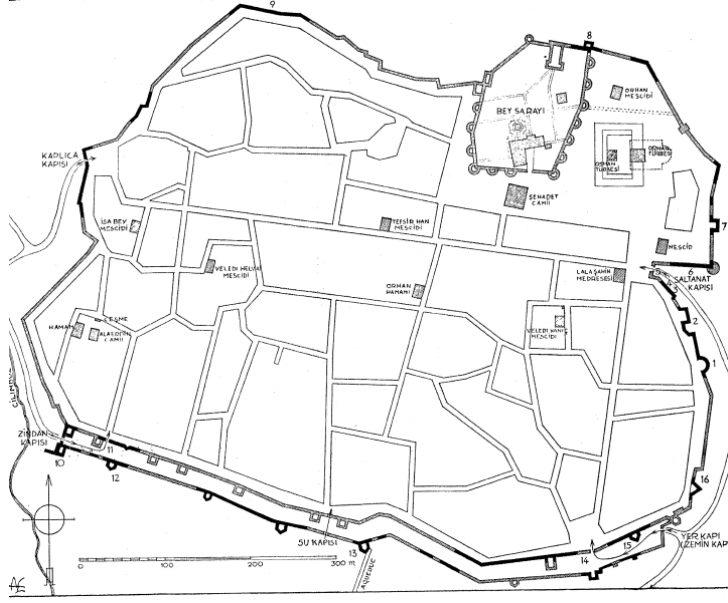
Kayıp saray

Padişahlar, Bursa, Edirne ve İstanbul'da oturdular. Günümüzde padişahların Bursa'da nerede oturduklarını araştırırsanız, yıkık bir duvar dışında hiçbir şey bulamazsınız. Konuyu bilen tarihçiler Bursa'da şimdi Saat Kulesi'nin yanından başlayarak Tophane Endüstri Meslek Lisesi'ne kadar olan yerde, “Bey Sarayı” adı verilen ahşap bir sarayın olduğunu yazarlar. Seyyahlardan biri de bu sarayın bahçesinde küçük bir göletin olduğunu ve sultanların eşlerinin bu gölette kayıklarla gezdiklerini yazmıştır. İstanbul'a gelince Topkapı Sarayı'nı herkes biliyor.

⁶⁸ Kazancıgil Ratip, Edirne İmaretleri, Edirne Valiliği Yayınları, 1999-Edirne, s.35.

⁶⁹ Çulpan Cevdet, Serviler, İstanbul-1961, s.16-17.

⁷⁰ Goodwin Godfrey, “Gardens of the Dead in Ottoman Times”, Muqarnas, Vol. 5 (1988), s. 62.

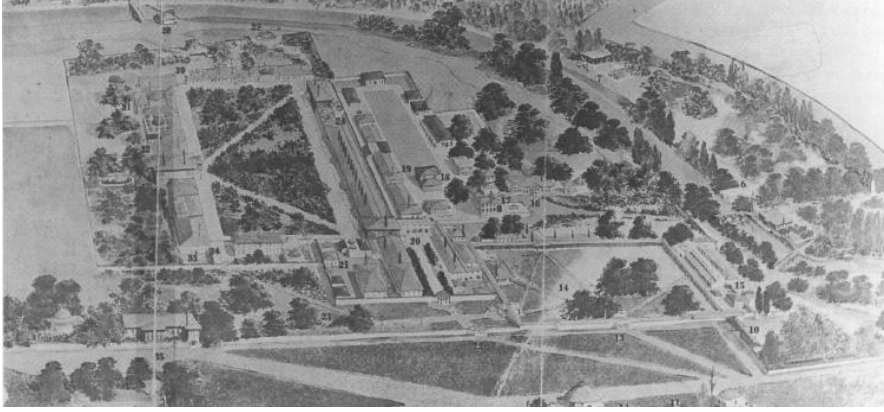
Bursa planında Bey Sarayı

(Kaynak: Albert Gabriel'e göre Bursa planı, *Une capitale turque: Brousse, Paris-1958*'den aktaran Aptullah Kuran, "A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne, and İstanbul", *Muqarnas*, Vol. 13 (1996), s.115.)

19. yüzyılın ikinci yarısından eski bir Edirne kartpostalı: Cihannüma Kır
(Kaynak: Nurhan Atasoy, *Garden for the Sultan*, Şekil 6, s.30)

Edirne'deki Selimiye Cami'ne yakın Kavak meydanı'ndaki "Eski Saray", 1880 yılında askeri okulun yanmasına kadar uzun yıllar boş kaldı ve sonra sahibi Sıdika Hanım tarafından Vali Hurşit Mehmet Paşa'ya yeni yapılacak askeri okul için yer sağlanması için verildi.

**Osmanlı Saray Kompleksinin yaklaşık olarak Dr. Rifat Osman tarafından çizimi
(Kaynak: Kuran Aptullah, "A Spatial Study of Three Otoman Capitals",
Muqarnas, Vol. 13, 1996)**

İkinci saray Sultan II. Murad döneminde inşasına Tunca nehri üstündeki bir adada inşasına başlanan saraydır. Sözünü ettiğimiz bu saray Sultan II. Mehmet döneminde tamamlandı. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman, I. Ahmet, II. Osman, IV. Mehmet, II. Ahmet, III. Ahmet gibi sultanlar saraya ek binalar yaptırdılar veya sarayı yenilediler.

Sultan II. Mehmet bu sarayı "Sarayıçi" diye adlandırdı. Daha sonra Ruslar gelecek diye havaya uçurulan bu sarayda, Bab-i-Hümayun, Alay meydanı, mutfaklar, ahırlar, diğer hizmet binaları ile Bab üs-saade, Arz Odası, Cihannüma ve Kum kasırları, Enderun ve Harem bölümleri bulunuyordu.

Lale devrinin sonuna doğru bu saray önemini kaybetti. 1867-1868 yıllarında Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisinden dönerek uğrayabileceği düşünülerek tamir edildi ama Sultan İstanbul'a gemi ile dönerek Edirne'ye uğramadı.

Yaklaşık 10 yıl sonra saray havaya uçuruluyor ve bugün geriye Kum Kasrı'nın banyosundan, mutfaklardan bazı yıkıntılar kalıyor.

1827 yılında saray tamir ediliyor ve cephanelik olarak kullanılmaya başlanıyor. 1867 yılında bir kez daha tamir ediliyor ve yine askeri malzeme deposu olarak kullanılması sürdürülüyor.

Rus ordusunun Balkanları aştığı öğrenilince Edirne'nin istila edileceğini düşünen Vali Cemil Paşa ile Kumandan Müşir Ahmet Eyüp Paşa, “Uçurun sarayı!” emrini veriyorlar. O sırada Vali İstanbul yolunda.

Bir vali ile bir kumandan birlikte emir veriyorlar, “Uçurun sarayı!”.

1450 yılında inşasına Tunca Nehri kıyısında başlanan ve Fatih Sultan Mehmet tarafından tamamlanan Edirne'deki Osmanlı Sarayı 1877 yılında böyle bir emirle havaya uçuruluyor.

Osmanlı-Rus savaşı yaşanıyor o dönemde. Saray'ın bodrumları da başka yer yokmuş gibi mühimmat deposu olarak kullanılıyor.

Ve saray uçuruluyor.

Geriye kalanlar

Yine sarayın yandığı gece sabaha karşı Sitti Sultan (Fatih'in eşi) Cami'ndeki barut fiçileri da düşma eline geçmesin diye patlatılmak istenmişse de bundan vazgeçilerek barut fiçileri Ruslara teslim ediliyor.

Sarayın uçurulması yetmiyor...

1879 yılında Edirne Valisi Rauf Paşa, yangından zarar görmeyen bazı çinileri, hamam taslarını vs. 27 büyük sandık içinde İngiliz Konsolosluğu'na verilerek İngiliz Kraliçesi'ne "hatıra armağanı" olarak gönderiliyor.

El insaf demek elbet yeterli olmaz....

Yine 1913 Bulgar istilasında da kitaplar, değerli bir Kuran-ı Kerim ve bir lugat çalınıyor.

Böyle bir karar nasıl verilir? İstanbul'a danışmadan böyle bir kararı verebileceklerini sanmıyorum. İyi de 1876 yılında kim Padişah? Osmanlı ne durumda? İnsan kendi soyunun oturduğu, kaç yabancı devlet büyüğünün ağırlandığı, kaç şehzadenin boğdurulduğu, kaç kez ordunun oradan sefere çıktığı bir sarayı havaya uçurma emrini aklını uçurmadan nasıl verir?

Diyelim ki saraydan Rusların değerli eşyaları almaları önleniyor. İş burada bitmiyor ki:

"Edirne'nin Ruslardan geri alınmasından sonra, Vali Rauf Paşa tarafından verilen izin üzerine yangından zarar görmeyen veya hısmen yanan saray birimlerinin pek değerli XV. Ve XVI. yüzyıl çinileri (bunlar İznik çinileri olmalı NG) ve diğer bazı kıymetli parçalar sökülerek, bazı yabancı ülke yöneticilerine armağan edilmiştir. Özellikle de bu eşsiz eserlerin önemli bir bölümü 27 sandık içinde İngiliz konsolosuna teslim edilerek İngiltere kraliçesine gönderilmiştir."⁷¹

O saray yerinde kalsa veya Rus işgalini bazı ufak veya büyük aralarla atlatsa, bugün Edirne'nin turizm potansiyeli bir kat daha artardı.

⁷¹ Kazancıgil Ratip, Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi, Yayınları No. 15, s.9.

Edirne'deki Adalet Kasrı ile Topkapı Sarayı'nın girişindeki kulerden biri

Biz aslında bu havaya uçurma işini bayağı sevmiş olmalıyız ki daha sonra Roma döneminden kalma Makedonya Kulesi'nde tepesini uçurmuşuz. Makedonya Kulesi bugün adeta görülmesin diye önü bankalarla kapalı bir yerde duruyor.

Makedonya Kulesi

Dilsizdir Edirne

Dilsizdir, suskundur, kendini anlatmayı sevmez, ıssızdır Edirne. Kendine Edirnekeş diyen sevdalıları olmuş olsa bile, onların yazdıkları söyledikleri de pek duyulmamıştır bu alemde.

Terkedilmiştir Edirne. Padişahlar, valiler, şairler, yazarlar onu sevmiş ama hayatlarının belirli noktalarında hep onu terk etmişlerdir.

Bunca tarihi zenginliğin, varlığın içinde yokluğu yaşar Edirne. Ancak, satır aralarını okuyanlar onu anlayabilirler.

Pastoral görüntülüdür. Kırlar, buğday, ayçiçeği ve çeltik tarlaları ile nehirler görüntüyü belirler. Akıp giden bir nehir gibidir Edirne, tarihin sürekliliğini bize konuşmadan anlatır. “Neydim ne oldum”un en güzel örneklerindendir. Bir zamanlar İmparatorluğun güç gösterileri yaptığı bu şehrin, sonra nasıl bu kadar sessiz, önemsiz, küçük ve bir uçta unutulmuşa dönüştüğünü anlamak zordur.

Selimiye Cami Sarı Bayır'a yapılır. II. Selim “Sarı Selim’dir”, Sarı Saltuk hep Edirne’den yana konuşur. Bursa yeşil, Edirne sarıdır.

Bir dilsiz (Kaynak: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/index.cfm>)

Sessiz Saray

Bu topraklarda 500 yılı aşan bir süreden beri işaret dili konuşuluyor. Geçmişte Avrupa saraylarında cüceler ve soytarılar için kontenjanlar bulunuyordu. Osmanlı sarayında da hizmet eden sağır ve dilsizler sarayda, 15. yüzyıldan 20.yüzyıla kadar cüceler ve diğer saray halkını eğlendirenlerle birlikte bulundular⁷². Osmanlı sarayında sessizlik, 16. ve 17. yüzyıllarda büyük bir getiriye sahipti.

⁷² Edirne sarayını nakkaşhanesinde üretilen ilk eserlerden birinin adı Dilsuzname idi.

Osmanlı sarayında padişahlar önemli devlet sorunlarını, okuma yazma bilmeyen sağır ve dilsizlerin yanlarında konuşulabiliyordu ve başkalarının sağır ve dilsizleri zorlayarak onlardan gizli bilgileri edinebilmesi mümkün değildi. Örneğin Sultan II. Osman ve diğer bazı padişahlar işaret dilini biliyorlardı. Sultan II. Osman'ın saraydakilerin bu dili öğrenmeleri konusunda teşvik ettiğini de biliyoruz. Ayrıca saraydaki üst düzey görevliler, işaret dilini bilmeyen padişahların pek akıllı olmadıklarını düşünürlerdi. Bunları o dönemin gezginlerinin izlenimlerinden biliyoruz.

Pehlivan Tokatlı padişahın sarayında ona rakip olarak gelen bir Moskovalı pehlivan ile güreşecekti. Güreş tutmadan birkaç gün önce Tokatlı Moskovalı pehlivanın gücünü denemek için onunla bir güreş tutar ve bu güreşi sağır ve dilsizler de izler. Daha sonra sıra padişahın karşısında yapılacak gerçek güreşe gelir. Ancak padişah, sağır dilsizlerden birinin kullandığı işaret dilinden bu güreşin birkaç gün önce de yapıldığını anlar ve bahçesinde kendinden izinsiz güreş tutulduğuna çok kızarak pehlivanların kellelerinin kesilmesini emreder.

İşaret sistemleri yaygın ve düzenli olarak onlarla saray halkı ve sultanlar arasında açıklanan düşüncelerin karmaşıklığı ne olursa olsun kullanıldı. Dilsizler aynı zamanda padişah halk arasına karıştığında bahşiş dağıtıyorlardı.

Osmanlı haremde de sağır ve dilsizlerin hizmetkâr olarak kullanıldıkları anlatan eserler var. 1583'de işaret dili iyi bir şekilde gelişmişti. İşaret dilini bilen yaşlı dilsizler genç dilsizlere bu dili öğretiyorlardı. Ne yazık ki, bizler bütün bunları yazan Türkler de olmakla birlikte, yabancılardan öğreniyoruz.

Osmanlı sarayındaki bu iletişim başarısının Avrupa'da üstü iki şekilde örtüldü. Birincisi, genelde gezginlerin, oryantalistlerin anlattıkları eleştirmenler tarafından yanlış olarak değerlendirildi ve bunlar ciddiye alınmadı. İkincisi ise, Batı Avrupa etnosentrizm ile Ponce de Léon, Jean Itard, Valentin Haüy, Louis Braille gibi yazarların çalışmaları ile kendi eğitim tarihine özel bir önem vererek Osmanlı'yı görmezden geldi⁷³.

Diğer yandan, cellâtlar da dilsiz ve sağırılar arasından seçiliyordu. Halk cellâtları kendi mezarlıklarında görmek istemediği için cellâtların İstanbul'da ayrı mezarlıkları ve üstlerinde tek bir harfin bulunmadığı dikdörtgenler prizması şeklindeki mezar taşları vardı.

⁷³ Miles M., "Signing in the Seraglio:mutes, dwarfs and jestures at the Otoman Court 1500-1700",
<http://www.independentliving.org/docs5/mmiles2.html>

Bu Hakir Öyle Görkemli Bir Plan Çizdi ki...

Mimar Sinan'ın biyografisini yazan Sai Mustafa Çelebi, onun yaptığı 343 binayı sıralar. Bununla birlikte Tezkire tül Bünyan, Tezkire tül Ebniye ve Tuhfet ül Mimarın adlı eserlerde Koca Sinan'ın yaptığı bina sayısı 477'yi bulur. Sinan uzun hayatı boyunca I. Süleyman, II. Selim ve II: Murad gibi üç padişaha hizmet etmiş, Meke'den Budapeşte'ye, Halep'den Saray-Bosna'ya çok geniş Osmanlı coğrafyasında eserler vermiştir. Sinan'ın 50 yıllık meslek hayatı boyunca yaptığı her eser, onun orijinal bir yapı oluşturma tutkusuna şahitlik eder. Selimiye cami'nde bu ise bu tutku doruğa çıktı:

“Çünkü mutlulukla devletin başına geçtiler, Edirne şehrine fazlasıyla sevgi göstermelerinden dolayı bir cami yapılmasına emir verdiler ki, dünyada benzeri olmaya”⁷⁴.

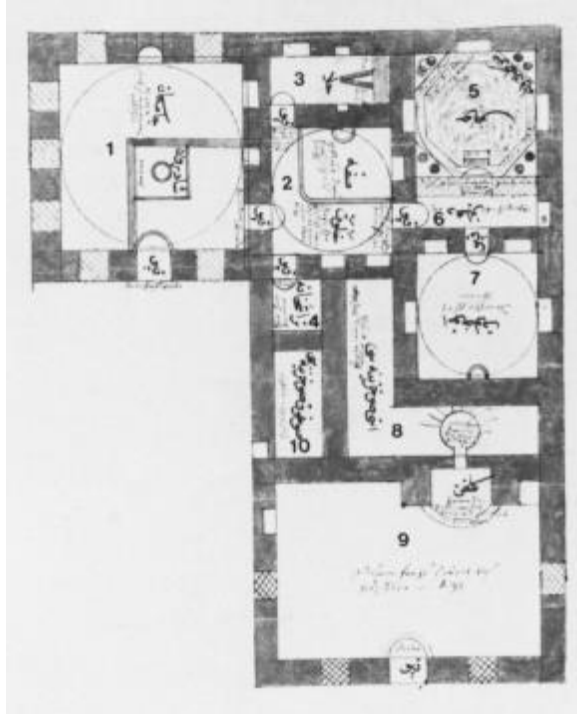
Edirne şehrine zaman zaman fazlasıyla sevgi gösterildiğinin elbette kanıtları var. Ancak bu kanıtlar arasına tek bir padişahın bile Edirne'de gömülü olmadığı gerçeğini de eklemek zorundayız. İmparatorluk güçten düştüğünde gerçekleşen Bulgar ve Rus işgallerini göz önüne aldığımızda, neden padişahların Edirne'ye gömülmediğini daha iyi anlayabiliriz.

Rumeli Defterdarı Kethudası Dayezade Mustafa Efendi'nin 1751 tarihinde Edirne'de yazdığı Riasle-i Selimiye'de, Mimar Sinan'ın Sultan II. Selim'in huzurunda bulunduğu sırada, Sultan II. Selim babası Sulan Süleyman zamanında büyük eserler meydana getirildiğini anlatıyor.

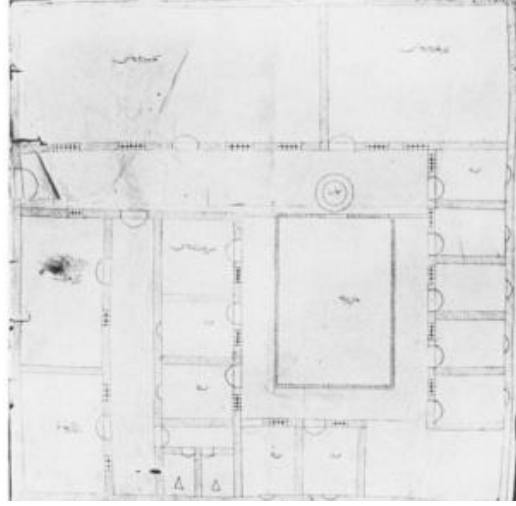
Konu dönüp dolaşıp, Batı'daki yabancı ustalar arasında Osmanlı ustalarının Ayasofya'nın kubbesi kadar bir kubbe yapamadıkları söylentisine geliyor. Sultan II. Selim, “Ayasofya'nın kubbesinden büyük bir kubbe yapsak da şunların dillerini kessem. Bunların bu asılsız iddiaları ben kulunu helâk eyler ve belki de bütün Müslümanları kederlendirir”⁷⁵ der.

⁷⁴ Selimiye Cami için Sai'nin yazdığı Tezkire-t ül Bünyan adlı eserden aktaran Osman Rıfat, Edirne Rehnüması, Yayınlayan Ratip Kazancıgil, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No. 11, Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı Yayınları No. 3, Edirne-1998, s.51.

⁷⁵ Osman Rıfat, Edirne Rehnüması, Yayınlayan Ratip Kazancıgil, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No. 11, Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı Yayınları No. 3, Edirne-1998, s.52.

16. yüzyılın son çeyreğinde bir Türk banyo planı (Kaynak: Österreichische Nationalbibliothek, Vienna, Cod. 8615, fol. 153r'den aktaran Gülru Necipoğlu Kafadar, "Plans and Models in 15 th- and 16 th-Century Otoman Architectural Practice")

Bir tekstil fabrikası planı, 16. yüzyılın ikinci yarısı (Kaynak: Topkapı Müzesi Arşivi'nden Gülru Necipoğlu Kafadar, "Plans and Models in 15 th- and 16 th-Century Otoman Architectural Practice")

Mimar Sinan Kanuni Sultan Süleyman'ın mezarında

Adı "kutsal bilgelik" anlamına gelen Ayasofya'nın kubbesine ilişkin iddialar sonunda Mimar Sinan'ı görkemli bir plan çizme noktasına getiriyor.

“Bu hakir öyle görkemli bir plan çizdi ki Edirne içinde halkın gözü üstünde kala... Ayasofya kubbesi gibi kubbe İslam devletlerinde yapılmamıştır diye mimar geçinen yabancılar Müslümanlara üstünlüğümüz vardır derlermiş. O kadar kubbe durdurmak gayet zordur dedikleri bu hakirin kalbinde kalmıştı. Adı geçen caminin yapılmasında çalışıp Allah’ın yardımıyla, Sultan Selim Han’ın korumasıyla bu kubbenin Ayasofya kubbesinden 6 zira haddin (yüksekliğin) ve 4 zira derinliğin ziyade eyledim”⁷⁶.

⁷⁶ Osman Rıfat, a.g.e., s.51.

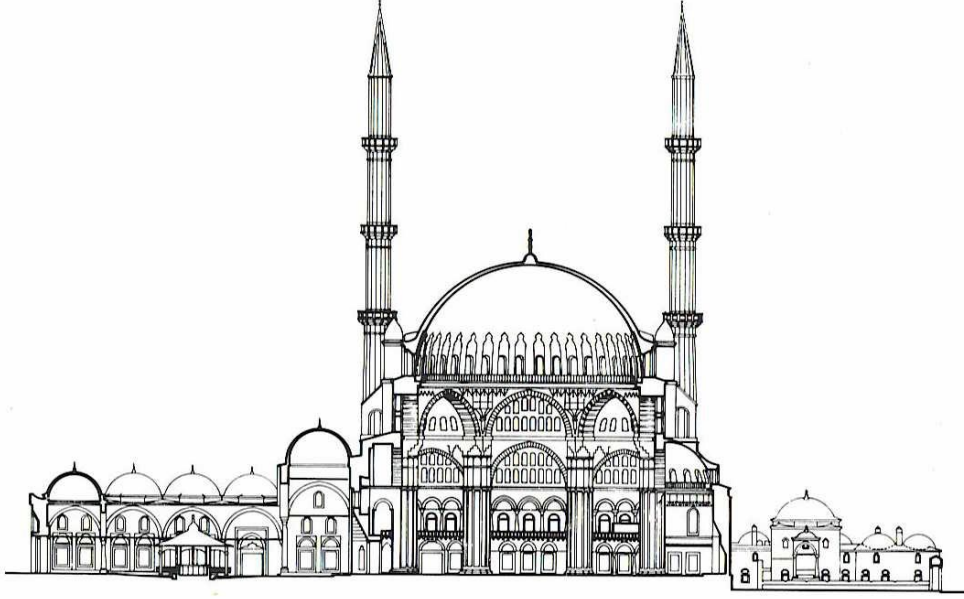

Selimiye Cami

Selimiye Cami

“Güç gösterisi” yapmak bütün imparatorluklar için önemlidir. Örnekten ABD ile Rusya arasındaki Ay’a insan gönderme yarışı benzeri bir yarışın, daha büyük kubbe yapımı anlamında o dönemde yaşandığını görüyoruz.

Selimiye cami kesiti

(Kaynak: Sandoz Kültür Yayınları, 1987, No:10 Mimar Sinan, Ulya Vogt-Goknil, Sayfa 114)

Bir yenilik (innovation) için minimum gereklilik, ürünün, sürecin, pazarlama veya organizasyonel yöntemin yeni olma zorunluluğudur.

Sinan'ın yenilikleri arasında, ana meknn genişletilmesi ve birleştirilmesi; i meknlardaki gün ışığının artırılması, yan galerilerin kullanılması; kobbe tasrımında kendinden öncekilerin katkılarını sentezleyerek bir prototipe ulaşması ve "kubbe ustası" nvanını alması; mimari meknı taşıma istemi ile iyi bir şekilde birleştirmesi; yapı alanını kent planlaması ile ilişkilendirmesi; kentin silüetine yapıları ile katkıda bulunması sayılabilir. Ayrıca Selimiye Cami'nde müezzin mahfilinin yerini caminin ortasına alarak ona akustik ve simetri anlamında bir işlevsellik kazandırması da bir başka yenilik olarak sayılabilir.

Sinan aslında bir marangozdur. Acemioğlanlığı sırasında gemiler, tahta köprüler ve ahşap yapılar inşa etmiştir. Daha sonra Osmanlı ordusu ile seferlere katılmış, özellikle 1522 yılında gerçekleştirilen Belgrad ve Rodos seferlerinde cesareti ve

alışkanlığı ile dikkati çekmiş ve “zemberekçi başı” (başteknisyen) görevine yükseltilmiştir⁷⁷.

Çiçek Aşısı

Edirneli hanımlar geçmişte bitkilere aşısı yapmaları ile ünlenmişlerdi. Erik, şeftali, vişne ve kirazları aşılardı. Şöhretleri İstanbul’a ulaşmıştı, saray ve zenginlerin bahçelerine aşılama için çağrılıyorlardı. Yine Edirneli hanımlar, bitkileri aşılama ile kalmayıp, çocuklarını çiçek hastalığından koruyacak bir tekniği de uyguluyorlardı. İngiltere’den gelen Lady Montegu, bu tekniğin İngiltere’ye ulaştırılmasında aracılık etmiştir.

“Montegu’nün Türk kadınlarına dair ilk olarak Sofya’da edindiği bu olumlu izlenim daha sonraki tecrübelerinde de değişmemiştir. Meselâ 1 Nisan 1717’de Kontes Mar’e Edirne’den yazdığı mektubunda: “Ömrümde buradaki kadar güzel, bu derece gür saçlı kadınlara tesadüf etmedim. Yalnız bir kadında yüz on örgü saydım; hem de hiç takma saç yok. Türkiye’de güzeller İngiltere’dekinden daha çok ve hepsi de mütenevvi. Burada hiçbir genç kadına tesadüf edilmez ki güzel olmasın. Hemen hepsi de karagözlü, tenleri dünyanın en güzel renginde. Bence İngiltere Kral Sarayı bütün Hristiyanlık âleminde en güzel kadınların bulunduğu bir yer ise de, orada da burada ki kadar güzel yok.” (Montegu, 1933:45-46) demektedir.”⁷⁸

⁷⁷ Saoud Rabah, “Sinan: A Great Architect and Urban Designer”, Foundation for Science and Civilisation, June 2007.

⁷⁸ Çolak Songül , “Bir İngiliz Hanımefendisi’nin -Lady Montegu- Gözüyle Osmanlı Kadını”, Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute, Yıl/Year: 2010 Cilt/Volume: 7 Sayı/Issue: 13, s.396

Lady Mary Montagu

Osmanlı kaynakları, çiçek hastalığından korunmak için kullanılan “variolizasyon” tekniğinin Selçuklulardan geldiğini söylerler. Bu teknik temel olarak, mikrop kapmış bir deriden çok küçük bir parçanın alınarak bunun ghashalığı kapmamış birinin dersine tarnsfer edilmesidir. Bu tekniğin Hindistan’da Tibet’te çok önceleri kullanıldığı bilinmektedir. Tekniğin Osmanlı İmparatorluğu’na 17. yüzyılda Çerkes tacirler tarafından getirildiği de bazı kaynaklarda yer almaktadır⁷⁹.

Bilimsel gelişmeler, variolasyon tekniği organik bir sıvının insandan insana transferi ile yapıldığı için bu tekniğin riskleri ve tehlikeleri olduğunu ortaya koymuştur. Daha güvenli bilimsel bir yöntem Edward Jenner (1749-1823) tarafından deney ve gözlem yolu ile geliştirilmiş ve 1789 yılında çiçek aşısı ortaya çıkmıştır.

Lady Montegu 1717 yılının 1 Nisan’ında arkadaşı Sarah Chiswell’e yazdığı mektupta şöyle der:

⁷⁹ Dinç Gülten, Ulman Yeşim Işıl, “The introduction of variolation ‘A La Turca’ to the West by Lady Mary Montagu and Turkey’s contribution to this”, Vaccine 25 (2007), s. 4262.

“Sende burada olma arzusu uyandıracak bir şey söylemek istiyorum. Bizim için çok ölümcül ve yaygın olan çiçek hastalığı burada bit tür deri nakli ile tümüyle zararsız oluyor. Bu operasyonu her Eylül ayında yaz sıcakları sona erdikten sonra yaşlı kadınlar yapıyor. 15 -16 kişilik gruplar halinde alınan çocuklara bir yaşlı kadın, elinde bir fındıkkabuğu içinde çiçek hastalarından alınan iğne topuzu kadar bir maddeyi iğne ile açtığı çizige aktarıp sonra bunu sarıyor. Çocuklar bu işlemden sonra sokakta oynuyorlar. Sekiz gün sonra çocuklar iki, üç gün ateşlenip biraz hasta yatsalar bile sonra sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürüyorlar...Yapılan bu işlemde ölen yok. İnan bunun güvenli olduğuna o kadar inanıyorum ki, küçük oğlan kardeşime yaptıрма niyetindeyim. Bu yararlı keşfi İngiltere’de tanıtmak istiyorum ve yeterli fazilete sahip doktorlarımıza yazarak insanlığın iyiliği için önemli bir gelirlerinden vazgeçmelerini isteyeceğim.”⁸⁰

Yönetim-organizasyon

Osmanlı yönetim-organizasyon konusunda bizim sandığımızdan çok ileriydi. Görev tanımları bile yapılmıştı. Fatih Sultan Mehmet’in Kanunnamesi vezir-i âzamı şöyle açıklar:

“Vezir-i âzamı her şeyden önce vezir ve komutanların başı olduğu bilinmeli. O herkesten büyüktür; her konuda sultanın mutlak vekilidir. Hazineye vekil olan defterdar, vezir-i âzaman denetimindedir. Bütün toplantı ve törenlerde herkesten önce Vezir-i âzam yerini alır.”⁸¹

Padişah Avcı Mehmet 1675 yılında iki oğlunun sünnet düğününü ve kız kardeşinin evlenme düğününü Edirne’de Sırık meydanı’nda yapıyor. Neden oraya Sırık Meydanı deniliyor?

1605 yılında Sultan I. Ahmet’in Cihannüma kasrı’nın arkasından attığı gürz, köşkü aşarak saray avlusunun ortasına düşüyor. Gürzün düştüğü yere uzun bir sütun dikiliyor ve bu nedenle o yere Sırık Meydanı adı veriliyor.

⁸⁰ Dinç Gülten, Ulman Yeşim Işıl, a.g.e., s. 4263.

⁸¹ İnalçık Halil, 2003, a.g.e., s.100.

**Sultan III. Ahmet ve çocukları Okmeydanındaki çadırda kutlamaları
izliyorlar (Surname, TSM A3594)**

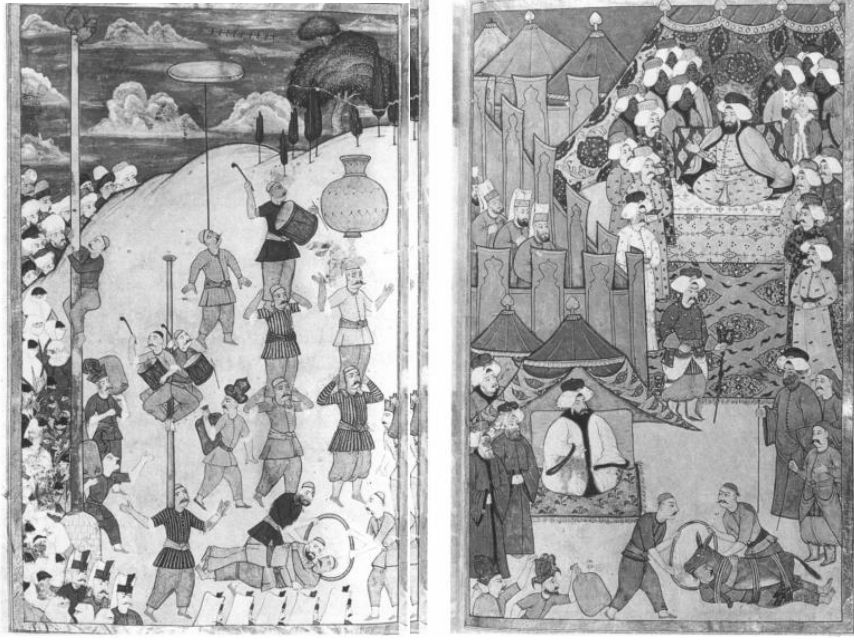
Düğün hazırlıklarına bir bakalım:

“Yapılan uzun boylu konuşmalarda Padişah’ın teklifine uyularak, önce sünnet ve arkasından evlenme düğünlerinin icrası ve tesbit edilen programa göre de düğün hazırlıklarına gün geçirmeden başlanması kararlaştırıldı”⁸².

Yönetim, mikro veya makro bir organizasyonun istenilen amaçlarını elde bulunan bütün kaynaklarla etkin bir şekilde kullanabilme süreci veya yaygın etkinliğidir. Organizasyon ise bir sosyal çokluktur, amaca yönelik olarak tasarlanmıştır, koordinelidir ve dış çevre ile bağlantı içindedir.

⁸² Zorlutuna Salih, “ XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne’nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri”, Edirne, Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan kitabı, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. , Ankara-1993, s. 266.

Bizim ilgilendiğimiz, Edirne’nin başşehir olduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu bugünün deyiimi ile bir başarı öyküsüdür. Sadece sonuca bakarak bile Osmanlı İmparatorluğu’nda işleyen bir yönetim ve organizasyon anlayışı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili gelişmeleri incelediğimizde, koordineli, amaca yönelik etkinlikleri ve süreçleri, organizasyonları görmekteyiz.

Surname’de Mısırlıların performansı

“Uzunboylu konuşmalar”, “tesbit edilen program”, “icra etmek”...

“Yüzeli kadar hassa aşçısı ile üçyüz kadar taşra aşçısının, karakullukçu denilen erlerin, Mısır’dan getirilen yüzeli oyuncunun, ikiyüz deve sürücüsünün ve binden fazla meşale ile ateş hüneri göstereceklerin lüzumlu hizmetleri için tersaneden üçyüz esirin getirilmesine ferman çıktı. Esirleri ve sanat teşkkülerini idare edecek hususi subay ve kethudalar tayin olundu.”⁸³

“Sünnet için İstanbul, Bursa ve Edirne’den üç yüz kadar eli çabuk cerrah temin olundu. Bunların ve işe hazır bulunan hokkabazların hünerlerini denemek üzere

⁸³Zorlutuna Salih, a.g.e., s. 267.

birkaç defa Defterdar Ahmet Paşa sarayında cemiyetler tertip edilerek altmışdan fazla çocuğun sünneti ica edildi ve Padişah tarafından sünnet çocuklarına birer kat elbise ihsan olundu”⁸⁴. Yine Bursa’dan gösteri amacıyla getirilen miskinler, alanda havayı fişek atıldığında öyle bir kaçışmışlar ki Sultan Avcı Mehmet en fazla bu gösteriye gülmüş.

Bunlar yönetim-organizasyon ile ilgili.

Bunun adını koyalım. Bunun adı iş yapma becerisi, bunun adı ayrıntılarla başa çıkmak, bunun adı yönetim-organizasyon. Osmanlı bu kadar geniş toprakları rasgele 600 yıl yönetmemiş.

“Solaklar” Yeniçeri ocağının 60-63 ortalarına bağlı askerlerdir. Solaklar Yıldırım Beyazıt dönminde orduya katılmış ve Fatik Kanunnamesi ile de saltanat alaylarında padişahın yakın çevresinde koruma olarak yer almaya başlamışlardır. Bunların en yüksek rütbelileri padişahın atının yularını tutarlardı.

Dönelim sünnet ve evlenme düğününe:

“Davetliler arasında solaklar da vardı. Onlar imtiyazlı olarak karınlarını ayrı sofralarda doyurdular”⁸⁵.

Solaklar ile sağ kollarını kullanarak yemek yiyenlerin birbirlerinin kollarına çarpmamaları için bu ayrıntıyı bile bir düğün organizasyonunda Osmanlı düşünmüş. Biz bugün bile bu kadar ayrıntı ile uğraşmıyoruz. O zaman Osmanlı’yı anlamak için dersimize daha çok çalışmamız gerekir.

“Bu esnada seyirciler düğün meydanına hücum eyledikçe, vazifelendirilmiş olan tulumbacılar, üzerleri yağlı siyah meşinden elbiselerini giymiş olarak ellerinde şişirilmiş yağlı tulumları ile seyirciler üzerine yürüyerek meydanın serbest kalmasını temin eylediler”⁸⁶.

Bugünün toplum polisliğini tulumbacılar yağlı tulumları ile yapıyorlar.

Düğünde bile sefere hazırlık yapan, eğitim yapan bir Yeniçeri Ocağı görüyoruz:

“ Bugünün davetlileri Yeniçeri Ocağı mensupları idi. Yeniçeri erlerinin yağma etmeleri için 15 bin toprak tabak içinde nefis yemekler hazırlanmış ve yüzlerce koyun kızartılarak çayıra döşenmişti. Yeniçeri şehbazları odun ambarı duvarına arka vererek yağmayı bekliyordlardı. Öğleye doğru sahaya gelen Kapıcılar

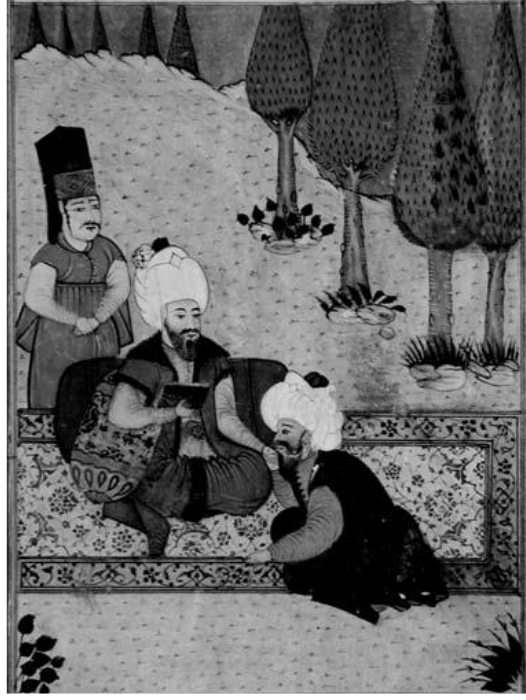
⁸⁴ Zorlutuna Salih, a.g.e., s. 268.

⁸⁵ Zorlutuna Salih, a.g.e., s. 275.

⁸⁶ Zorlutuna Salih, “ a.g.e., s. 271.

Kethüdası elindeki değneklerle mutad işareti verdi. Bir anda sahaya seyirten yeniçeriler bütün yiyecekleri yağmaladılar, her şeyi silip süpürdüler.”⁸⁷

Osmanlı’nın deyim yerindeyse “yönetim-organizasyon” alanında akla zarar işleri o günlerde nasıl yaptığına örnek vermek istediğimizde, “sefer organizasyonu” da iyi bir hareket noktası olabilir.

Fatih Sultan Mehmed ve Ali Kuşçu

1452-1453 yıllarında İstanbul’un fetih planları Edirne’de yapılıyor. “Fatih’in hesapları üzerine mühendis Muslihiddin ile Sarıca Paşa ve Macar Urban’ın 300 kantar bakırdan döktükleri büyük top (Şahi top) , Cihannüma Kasrı önünde denenip 12 kantar ağırlığındaki mermer gülleyi bir mil uzaklığa atmıştır. Büyük top Karacabey’e teslim edilip iki ayda İstanbul surları önüne getirilmiştir.”⁸⁸

⁸⁷ Zorlutuna Salih, a.g.e., s.275.

⁸⁸ Osman Rıfat, Kazancıgil Ratip, Yardım Saadet, a.g.e.

Osmanlı Sakız adasına sefer yapacak, ordu Edirne’de hazırlanıyor. “Özellikle Akdeniz’e hâkim olma düşüncesi nedeni ile Venedik’in Sakız Adası’nı ele geçirme teşebbüsleri bu tarihten itibaren devam etmiş, 1683 Viyana Kuşatması’ndan sonra Papalık ve diğer Avrupa devletlerinin yardımı ile bu baskısını daha da artırmış ve 1694 yılına geldiğinde adanın kontrolü Venedik Cumhuriyeti’ne geçmiştir”⁸⁹.

Bakalım bu işler nasıl oluyor:

“Sakız Seferi’ne katılan ordunun beslenmesi, seferin başka bir hazırlık safhasını oluşturmaktaydı. Ordunun beslenmesi için zahire, peksimet, et ve diğer gıda maddeleri temin edilmiştir. Sefere katılan ordu, Edirne’de toplandıktan sonra Gelibolu’ya, Gelibolu’dan Çartak İskeleyi’ne, Çartak İskeleyi’nden Yerkesiği’ne ve Yerkesiği’nden İzmir’e hareket ederek burada toplanmıştır. Gerekli zahire ve et temini, ordunun Edirne’den hareketinden evvel menzillerde hazırlanması, hazırlanan besin maddelerinin görevli mübaşire teslim edilmesi, görevli mübaşirin bu besin maddelerini kayıt altına alması için kaza kadılarına görev verilmesi şeklinde olmuştur. 1695 Sakız Seferi ilan edildikten sonra gerekli zahire ve et tedarikinin niçin yapıldığı kaza kadılarına gönderilen emirlerde bildirilmiştir. Gönderilen emirlerde Sakız Adası’nın Venedikliler tarafından işgalinden sonra bu adanın tekrar alınmasının devlet için hayati bir öneme sahip olduğu, sefere katılan kapıkulu ve eyalet askerlerinin Edirne’den İzmir’e kadar hareket edecekleri güzergâh üzerinde bulunan menzillerde zahire ve ete ihtiyaç duyulduğu, bunun için gerekli yiyecek ve zahirenin tedarik edilmesinin önemli olduğu bildirilmiştir”⁹⁰.

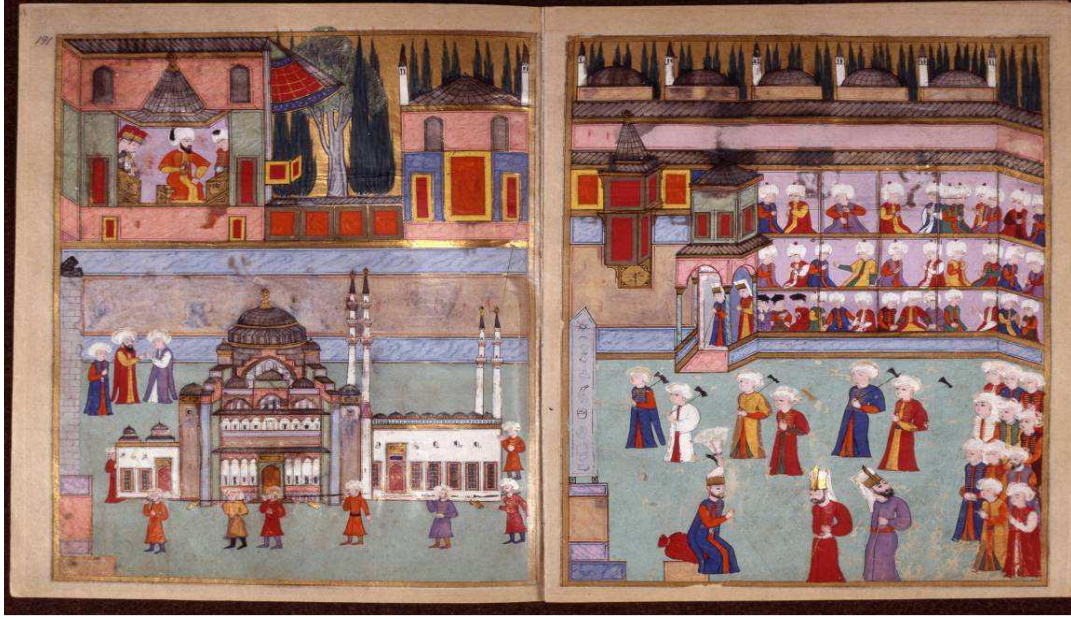
“Edirne’den hareket eden ordu Gelibolu’ya varıncaya kadar güzergâh üzerinde konaklayacağı menziller için tabloda adı geçen kazalardan 17.500 kile arpa, 3150 kile un, 1680 kantar saman ile 1120 çeki odun; Çartak ile Yerkesiği arasında hareket halindeyken 10.000 kile arpa, 1800 kile un, 960 kantar saman, 640 çeki odun; Yerkesiği Menzili’ne vardığında ve burada dinlenirken 90.000 kile arpa, 15.000 kile un, 9000 kantar saman, 4800 çeki odun¹¹⁰; Yerkesiği ile İzmir arasında hareket halindeyken 20.000 kile arpa, 3600 kile un, 1920 kantar saman, 1280 çeki odun; İzmir’de dinlenirken 60.000 kile arpa, 10.000 kile un, 6000 kantar saman, 3200 çeki odun tedarik olunmuştur. Edirne’den İzmir’e gelene kadar ordu için toplam 197.500 kile arpa, 33.550 kile un, 19.560 kantar

⁸⁹ Sevinç Tahir, “1695 Sakız Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2010, Sayı:21, s.59.

⁹⁰ Sevinç Tahir, a.g.e., s.69.

saman, 11.040 çeki odun satın alınmıştır. Satın alınan zahire için ödenecek para, satın alınan kazaların 1106/1695 senesi sürsat bedellerinden karşılanmıştır”⁹¹.

Bu sefer için Aydın, Kütahya, Biga, Karesi, Sığla, Saruhan ve Hüdavendigar’dan toplam 33237 adet koyun ve 4086 sığır satın alınıyor. Satın alınan un, arpa, saman, peksimet, odun, barut, top dökmek için gerekli malzemeyi burada hiç sayılara boğarak aktarmak istemiyorum. Akli başında herkes bunun ciddi bir yönetim-organizasyon işi olduğunu ve lojistik konusunda Osmanlı’nın bir hayli deneyimli olduğunu hemen kabul edecektir.

Süleymaniye Cami’nin maketinin sunulması Surname-i Hümayun (
Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi, H 1344 s.190b-191a)

Nakkaşhane

“Nakkaşhane’nin kuruluşu İstanbul’un fethinden sonra 15. yüzyılda İstanbul’da olsa bile, bu konuda Edirne Sarayı’nda da bir tür organizasyon var gibi

⁹¹ Sevinç Tahir, a.g.e., s.71.

görülmektedir. Sultan II. Beyazıd döneminde, Edirne'ye atfedilen elyazmaları olan Badi al-Din Tebrizinin Dilsuzname'si (1455-1456) ile Külliyyat-ı Katibi'nde (1460-1480), Edirne'de, Şirazi okulu etkisinde yerel bir boyama okulunun bulunduğu belirtilmektedir. Edirne Sarayı 15 ve 16. yüzyılda sanatsal açıdan etkin bir sanatsal merkez olarak görülmektedir. 16. yüzyılda Edirne sarayı'ndan bazı sanatçıların İstanbul'a transfer edildikleri ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır.”⁹²

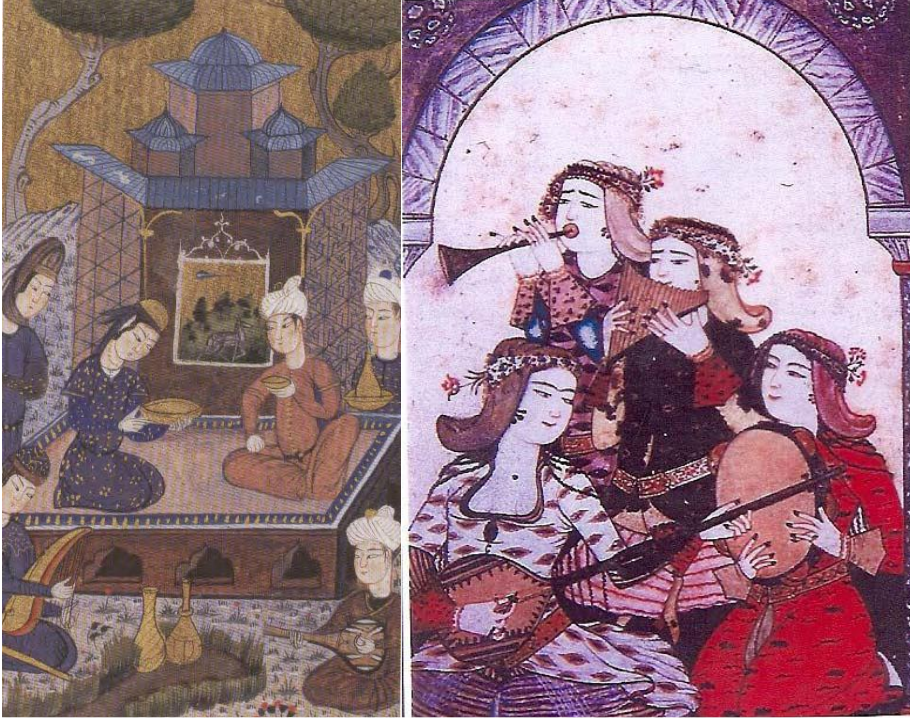
“17. yüzyılda İstanbul saray nakkaşhanesine ilginin azaldığı görülür. Buna sebepse ava meraklı IV. Mehmet'in saltanatı sırasında Edirne'de yaşamayı yeğlemesidir. Bu yüzyılda sanatçıların bir bölümü Edirne Sarayı'na yerleştiğinden İstanbul'daki nakkaşların sayısı da azalır. Ve 18. yüzyılın ilk yarısına kadar da Edirne Sarayı etkinliğini sürdürür. 1878 Rus saldırısı sırasında Edirne Sarayı'nın havaya uçurulmasıyla birlikte bu eserler yok olmuştur. Bu sebepten dolayı bu dönemde yapılan eserler hakkında bir bilgimiz yoktur. Fakat minyatür sanatının devam ettiği de “Edirne'de Edirnekâri işçiliğinin başarıyla gelişmesi sanat etkinliğinin bu merkezde de yoğun olduğunu gösteren bir kanıt sayılma[ktadır]. Ayrıca, 18. yüzyılın ilk yarısında Edirne'den İstanbul'a gelmiş olan Levnî gibi bir ustanın üretkenliği, minyatür geleneğinin kesintisiz sürdüğünü gösteren ikinci kanıttır.” (Ödekan, 445)”⁹³

“Daha önce Edirne' de yaşadığı anlaşılan Levni' nin 1707 yıllarından sonra İstanbul' da yaşadığı yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Levni bu dönemde yaptığı kadın portreleri ile de yenilik getirmiştir. Devrin modasına uygun müzik yapan, saçını tarayan, raks eden, elinde çiçek tutan ya da bir divana uzanan kadın resimleri bu dönemde beğeni kazanan minyatürlerdir. Önemli eserlerinden biri olan fasıl heyetini ve rakseden bir genç bayanı canlandıran minyatürü ilginç örneklerdir. Minyatürlerin aslı İstanbul Topkapı Müzesi resim galerisinde bulunmaktadır. ” ⁹⁴

⁹² Erdoğan Sinem, “The Nakkaşhane”, Tarih Vol 1, No 1. s.40.

⁹³ Bulut Hülya, a.g.e., s.32.

⁹⁴ Gülsün Parlar, “Türk Minyatür Resminde Hamam Kültürüne Dayalı Örnekler ve Batılılaşmaya Yönelik İlk Denemelerde Plastik Yaklaşımlar”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II/2, “Kültür Tarihimizde Hamam”, s.173.

“Garden party at the Edirne Palace,” in *Hamse-I Hüsrev Dehlevî I* (1498), TSM H799, folio 186b, reproduced from Atasoy, *A Garden For the Sultan*, 232.

Örnek: 6- Levni. Müzisyenler kâğıt üzerine sulu boya. 9 cm x 14 cm T.S.M.K A. 2164 (Resim. S. Ünver, Levni 1957 R: 5) 1720-1725)

Romantik kurban: Cem Sultan

Sultan İkinci Murad’ın oğlu **Fatih Sultan Mehmed** 29 Mart 1432’de, Fatih Sultan Mehmed’in oğlu Cem Sultan ise 1459 yılında Edirne’de doğdu.

Cem Sultan bir şairdi ve Batılılar onu “romantik kurban” olarak gördüler.

“Yazarken ‘ışkı şerhin yana yazdum
Çün evvel yana yazdum yana yazdum”⁹⁵.

“Cem, Bayezid’in tahta geçmesiyle hak iddiacısı olarak ortaya çıktı. Babasının taht için kendisini seçtiğini, Bayezid’in haksız olarak tahta geçtiğini ileri sürerek ordu

⁹⁵ Engin Sedat, “Cem Sultan’ın Türkçe Divânı’nın Tahlili, s.62.

topladı. Acele Bursa üzerine yürüdü ve Bursa halkı tarafından iyi karşılandı. Cem, Bayezid tarafından Ayas Pasa kumandasıyla üzerine gönderilen kuvvetleri bozdu. Üç gün sonra şehre girip adına para kestirip hutbe okuttu ve böylelikle hükümdarlığını ilan etti. Bunun üzerine II. Bayezid, derhal ordusunun başına geçerek Bursa üzerine yürüdü. 20 Haziran'da, Yenisehir ovasında iki taraf arasında yapılan savaşta Cem Sultan mağlup oldu. Eskişehir'e ve oradan da yaralı olarak Konya'ya kaçtı. Bütün eyası ve hazineleri yağmalandı. Bes günde Konya'ya geldi; fakat tutunamayacağını anladığı için annesi Çiçek Hatun ile ailesini ve yanında bulunan Murad adındaki oğlunu alıp Kahire'ye, Memlûk sultanının yanına gitti.”⁹⁶

Sonra Cem Rodos'a geçerek Rodos Şövalyeleri'ne sığındı. Artık onun için tutsaklık yılları başlamıştı. Oysa Sultan Bayezid ve şövalyeler, Cem'in esir olarak elde tutulması için aralarında anlaşmışlardı ve Cem'in bundan haberi yoktu. Cem Sultan şövalyeler tarafından Fransa'ya nakledildi. Burada yedi yıl kaldı. Üç yaşındaki oğlu Oguz Han'ın, II. Bayezid tarafından bogdurtulması onun daha da üzülmesine neden oldu. Şövalyeler Cem'i daha sonra Papa'ya sattılar ve onu Roma'ya getirdiler.

Bir Haçlı Seferi'nde Cem'i koz olarak kullanmak niyetiyle Fransa Kralı İtalya'ya sefer düzenleyerek Cem'i Papa'dan aldı. Ancak Cem Sultan bu yolculuk sırasında hastalandı ve 1495 yılında vefat etti. . Kaynakların bazıları onun zehirlendiği görüşündedir. Cem Sultan'ın Avrupa'da gömülen naaşı, dört yıl sonra Mudanya üzerinden Bursa'ya getirilerek Muradiye'ye gömülmüştür.

⁹⁶ Engin Sedat, a.g.e., s. 9.

**Örnek: 7- Levni. Rakseden genç kız kâğıt üzerine Sulu boya 9 cm x 14,2 cm
T.S.M.K 2164 y. 18 a. (Resim Ünver, S-Levni 1957) 1720-1725.**

**Kılıç Ali Paşa Cami, c.1580. (Kaynak: Erdoğan Sinem, “The Nakkaşhane”s.52,
Osmanlı Uygarlığı *Osmanlı Uygarlığı*. v. II. Edited by Halil İnalçık and Günsel
Renda, Ankara: T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, 2004, s. 743.)**

102

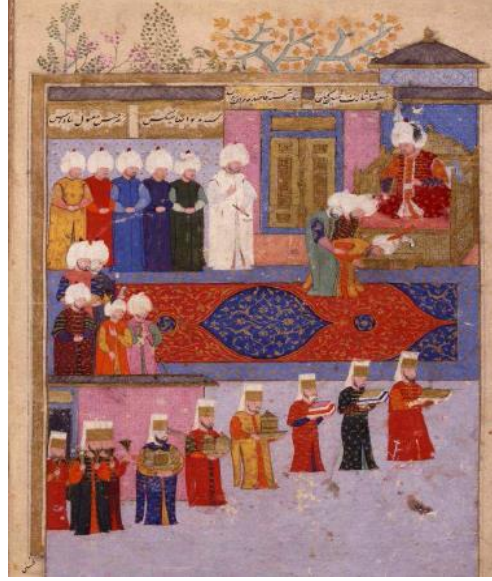
Kalkan, geç 16. yüzyıl

(Kaynak: Erdoğan Sinem, “The Nakkaşhane” s.54, J.M. Rogers and R. M. Ward. *Süleyman the Magnificent* New York: Tabard Press, 1988, s.154.)

44 Deve yükü hediye

1567 yılında Şah Tahmasp, Sultan II. Selim’in tahta çıkmasını kutlamak amacıyla elçiler yollar. Kafiide 720 kişi 1700 hayvan vardır. Bu kalabalık kervandakiler İstanbul’a vardıklarında, Sultan II. Selim’in Edirne’de olduğunu öğrenirler. Yola devam ederek Edirne’ye varırlar. Sultan’a getirilen hediyeleri 44 deve taşımaktadır. Bu hediyeler arasında, 16. yüzyılın ilk yarısında Tebriz’deki yetenekli sanatçılar tarafından hazırlanmış, 229 resimle süslü Firdevsi’nin ünlü Şehnamesi de vardır. Şehname Sultan II. Selim’i ve üst düzey Osmanlı yetkililerini çok etkiler. Daha sonra, Sokullu Mehmet Paşa’ya ve onun Nişancısı Ahmet Feridun Bey’e yakın olan Urmiye’den Seyit Lokman, resmi

saray şairi olarak atanır ve 1569 yılından başlayarak ondan Osmanlı hanedanının tarihini Şehname benzeri bir üslupla yazması istenir. On yıl sonra da bu metin resimlenir⁹⁷.

Safevi elçisinin Sultan Selim Han tarafından 1597 yılında kabulü (Kaynak: Library of Topkapı Palace Museum ‘Call no. A3595 p.53b’)

Hep Biz mi Etkilendik?

16. yüzyıl boyunca Venedik, ticari çıkarları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içinde olmayı istemiştir. 1570 yılında Venedik şehri, karmaşık dini, siyasi sorunlar ve Osmanlı’nın gücünün sürekli artması nedeniyle Doğu ve Batı arasında zor bir dengede idi. Venedikli devlet adamı Marc'Antonio

⁹⁷ Tanındı Zeren, “Additions to Illustrated Manuscripts in Ottoman Workshop”, Muqarnas, Vol. 17 (2000), s. 147.

Barbaro, İstanbul'dan beş yıllık elçilik görevini (1568-1573) tamamlayıp Venedik'e yeni döndüğünde, barış görüşmelerindeki deneyimini, "Osmanlı ile görüşmeler yapmanın camdan bir topla oynamaya benzediğini" söyleyerek özetlemiştir. Ondan sonra elçilik yapan ve 1589 yılında Venedik'e geri dönen Giovanni Moro ise , " Her şeyin belirsiz olduğu Türklerle ilerlemenin ve ne kadar sabrın gerekli olduğunu açıklamamanın olağanüstü zorluğuna" dikkat çekmiştir.

Andrea Palladio'nun Venedik'teki Redentore klisesinin inşaatı 1577 yılında başlıyor. Elçi Barbaro, Osmanlı ülkesindeki deneyimlerini Palladio'ya aktarmak için ideal konumdaydı⁹⁸.

1569 yılında Başvezir Sokullu Mehmet Paşa, Sultan II. Selim'in kızı olan karısı için yapılan Kadirga Cami'nde kullanılmak üzere Murano'da üretilmesini istediği 900 cami lambasının birebir çizimlerini, boyutlarını Venedik'e yolladı⁹⁹.

Venedik'i yönetenler Osmanlı mimarisindeki yeniliklerin farkındaydı.

Marc'Antonio Barbaro'nun portresi, 1573.

"XVI. yüzyıl Avrupa'nın Türklere gösterdiği ilginin zirveye çıktığı bir devirdir. Avrupa Osmanlı'yı merak, korku ve tedirginliğin büyük bir kısmını oluşturduğu bir his karmaşasıyla izler. Haberler (*avisos*), elçi raporları, Venedik balyoslarının düzenli olarak tuttukları ve dönüşte Senato'ya sundukları raporlar (*relazioni*), kilisenin basıp dağıttığı antipropaganda için kullanılan birkaç

⁹⁸ Howard Deborah "Venice between East and West: Marc'Antonio Barbaro and Palladio's Church of the Redentore", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 62, No. 3 (Sep., 2003), s. 306-307.

⁹⁹ Howard Deborah, a.g.e., s. 310.

folyoluk ‘kitapçıklar’, vakayinameler, Cebelitarık’a yapılan saldırı (1540) zamanında tutulan günlüğe benzer tutanaklar; hükümdarlar, büyükelçiler, elçiler, kral naipieri, valiler ve din adamları çemberinde dönen mektuplar, casuslar, tüccarlar, küçük din adamları gibi sınırlar arası seyahat eden şahısların yazılı ya da sözlü olarak verdikleri haberler, *Carolea* gibi başka bir hükümdarın zaferlerini anlatırken Osmanlı’nın savaştaki profilini de ince ayrıntılarla sunan zafernameler, bugün çoğu metni tam olarak basılmamış belgeler olarak kalan antlaşmalar ve burada hepsinin sayılmasına imkân olmayan geniş bir külliyat Türklerle ilgili pek çok ayrıntılı bilgi verir.”¹⁰⁰

“16. yüzyılda neredeyse bir kolektif çılgınlığa dönüşen Türklerle ilgili haber toplama ve dinleme merakının bunun takip eden yüzyılda da devam ettiğini görmek için “relación de sucesos” (vakaların anlatı) tabir edilen, çoğu zaman meydana gelmiş ya da meydana gelmesi olası bir olayın üzerine yazarın hayal gücünü okurun ilgi alanını düşünerek kullandığı ve bu surette uydurmalar/eklemeler yaparak renklendirdiği anlatılardan ibaret olan türün İspanya’da bulunan örneklerini ele almak yeterli olacaktır. 1500-1800 aralığında Amerika’ya dair sadece 52 belge bulunurken, Türklere dair 186 belgenin bulunuyor olması hayli çarpıcıdır. Türklere dair anlatıların, özellikle İspanya gibi ekonomik, siyasi ve sosyal odağını yeni kıtaya kaydıran bir ülkede, bu yeni keşfedilen ve üzerinde hızla yayılan bir kıtaya dair anlatıların neredeyse dört katı olması üzerinde düşünülmesi gereken bir veridir.”¹⁰¹

Osmanlı mimarisi, Venedikli Marc'Antonio Barbaro’nun kişisel ilgi alanına giriyor. 8 Ocak 1569’da Başvezir Sokullu Mehmed Paşa’nın Sultan’ın yeni camisini görmek için Edirne’ye gittiğini bildiriyor. Marc'Antonio Barbaro Mimar Sinan’ın Selimiye Cami’nde yaptığı yeniliklerle özellikle ilgileniyor.

Ben Edirne

Demek gidiyorsun...

¹⁰⁰ Kumrular Özlem, a.g.e., s.42.

¹⁰¹ Kumrular Özlem, a.g.e., s.43.

Gece sabaha kadar top sesleri uğuldadı beynimde, bir türlü uyuyamadım. Doktorun verdiği o sakinleştirici şurup, beynimi daha da yerinden oynattı sanki. Karışık düşler gördüm sabaha kadar.

Saray-ı Atık'ın kulelerinden birinde Fatih bıkmadan usanmadan ufukları gözlüyor. Topçu Urban'dan haber geldi diye aşağıya iniyor. Vali Abdurrahman Paşa'yı görüyorum. Rus Konsolos'un dediği oldu, onun dediği gibi kasr yıkılamadı diye yorgan döşek yatıyor.

Kanuni Sultan Süleyman'a Avusturya ile barış sağlamak için gelen Baron Busbecq oturmuş mektup yazıyor. Sümbüllerin camilere sevap kazanmak amacıyla yolladığını, mevsimine göre camilere sümbül gönderme geleneğinin olduğunu anlatıyor.

Ellerimdeki, yüzümdeki yaşlılık lekeleri her yanıma sarmış durumda. Ne zaman biri benim için, "Suskun, sessiz, ağırbaşlı, görmüş, geçirmiş ama şimdi yaşlandı ve yalnız" dese asabım bozuluyor.

Ruslar, Bulgarlar, Yunanlar ve Avrupa içlerinden toplanıp toplanıp gelen Haçlılar. Cüzam, yağma, yıkım, talan, ulaklar, postalar, telgraflar gidip geliyor. İstanbul'dan bir Macar altını yollayıp deva-ı misk isteyenler. Emir hep büyük yerden; burası hudut, burası sınır, burası serhat.

Kimse kalmaya gelmez buraya. Senin gibi hep gelip giderler. Haydi utanma:

"Bu aşk burada biter ve ben çekip giderim" de...

Kimler demedi ki...

"Bu aşk burada biter iyi günler sevgilim

Ve ben çekip giderim bir nehir akıp gider"...

Biz karşılar ve uğurlarız, serhatın kaderi bu.

Gelirler ve giderler.

Edirne'yi ilk gören, pek bir şey anlamaz. Bu şehrin öykülerinin ne kadar ayrıntılı, derin ve ince olduğunu düşünerek bunları gördüğü şehrin önemi ile ilişkilendiremez. Edirne zaman ister.

İşin doğrusu iyi de ağırlarız seni ağırladığımız gibi. Gittikleri yerlerden bize nameler, fermanlar, mektuplar, şimdilerde ise e-postalar yollarlar, "Çok özledik" diye. Ama bunların çoğu, "Kısa bir süre oturmak için iyi de..." deyip işin içinden çıkarlar.

Uykum bir tuhaf bu yakınlarda. Gece boyu dolaşıp gündüzleri uyukluyorum. Beden çok yorgun, beyin desen ona keza. Rahmetli eşimin yüzü gözümün önünde ama adını bir türlü hatırlayamıyorum. Rahmetli Kavala kurabiyesini çok severdi. Bir gün gidip almadım diye küsmüştü bana. “İğneli fiçıya atsinlar seni inşallah” demişti.

Akşam ne yediğimi sor bilmiyorum ama sor bana kaçınıcı kolordunun harekât planı nasıldı diye hemen anlatayım sana.

Çocuklarım İstanbul’a gittiler, kimse kalmadı buralarda. Bana, “Baba sen de gel” diyorlar ama ben nasıl bırakırım buraları, eşimin, şehitlerin mezarlarını.

Demek gidiyorsun...

Bari bir mektup yaz gidince, bir selam yolla, unutma Edirne’yi.

Belki bir gün yine kaybettiğin yalnızlığını gelip burada bulursun.